

IZRAEL

W FAKTACH

ISRAEL MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS

AMBASADA IZRAELA W WARSZAWIE

Książkę można otrzymać kontaktując się z Ambasadą Izraela
w Warszawie lub na stronie internetowej www.israel.pl

SPIS TREŚCI

HISTORIA	5
PAŃSTWO	67
KRAJ	93
LUDZIE	123
ZDROWIE I OPIEKA SPOŁECZNA	147
EDUKACJA	165
NAUKA I TECHNOLOGIA	185
GOSPODARKA	203
KULTURA	245
POŚRÓD NARODÓW ŚWIATA	327

HISTORIA

Czasy biblijne	8
Okres Drugiej Świątyni – powrót do Syjonu	14
Obca dominacja	21
Państwo Izrael	36
Proces pokojowy	50
Najważniejsze daty	57

HISTORIA

Kraj Izrael (Erec Izrael) jest dla Żydów kolebką istnienia. To miejsce związane z najważniejszymi wydarzeniami długiej historii narodu, z której dwa tysiące lat opisano w Biblii; tutaj formowała się jego kulturowa, religijna i narodowa tożsamość.

Łączność z Krajem została utrzymana przez stulecia, nawet wtedy, gdy większość narodu musiała udać się na wygnanie. W ciągu wieków rozproszenia Żydzi nigdy nie przecięli i nie zapomnieli o swojej więzi z Ziemią.

Dzięki założeniu Państwa Izrael w roku 1948 Żydzi odzyskali utraconą 2000 lat wcześniej możliwość samostanowienia.

זכר ימות עולם בינו שנות דור ודור ... (דברים ל"ב: ז')

(wg tłumaczenia z Biblii Tysiąclecia):

Na dawne dni sobie wspomnij.

Rozważajcie lata poprzednich pokoleń

Fragment ilustrowanej
późnosedniowiecznej
mapy plemion Izraela

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI
R. BEN-HAIMA

CZASY BIBLIJNE

Patriarchowie

Początki udokumentowanej historii Żydów sięgają 4000 lat wstecz (ok. 1700 p.n.e.) i dotyczą patriarchów – Abrahama, jego syna Izaaka i wnuka Jakuba. Dokumenty pochodzące z okresu 2000–1500 lat p.n.e. odkryte w Mezopotamii, potwierdzają opisy wędrownego trybu życia plemion, które odnajdujemy w Biblii. Księga Rodzaju zdaje relację z opuszczenia przez Abrahama kraju Ur, rządzonego przez Chaldejczyków, i jego wędrówki do Kanaanu, dokąd został wezwany, by zebrać lud wierzący w jednego Boga.

Kiedy w Ziemi Kanaan zapanował głód, Jakub (Izrael) i jego 12 synów wraz z rodzinami osiedli w Egipcie, gdzie ich potomkowie zostali sprowadzeni do roli niewolników i zmuszeni do pracy.

Wyjście i Osiedlenie

Po czterystu latach zniewolenia Izraelici zostali wyzwoleni przez Mojżesza. Biblia opisuje, jak Mojżesz został wybrany przez Boga, aby wyprowadzić swój lud z Egiptu z powrotem do Ziemi Izraela, obiecanej jego pradziedom. Podczas czterdziestoletniej tułaczki na pustyni Synaj, która pozwoliła przekuć plemiona

w Naród, Żydzi otrzymali Torę (Pięcioksiąg) zawierającą 10 przykazań i stanowiącą podstawę ich monoteistycznej wiary.

Mojżesz dłuta Michała Anioła. Rzym, Bazylika św. Piotra w okowach.

Exodus z Egiptu (ok. 1300 p.n.e.) pozostawił trwałe piętno na narodowej pamięci Żydów i jest po dziś dzień uniwersalnym symbolem wyzwolenia i wolności. Co roku, świętując *Pesach*, *Szawuot* (Zielone Świątki), *Sukkot* (święto Namiotów, Kuczki) Żydzi wspominają tamte wydarzenia.

W ciągu kolejnych dwustu lat Izraelici podbili większość Ziemi Kanaan i zajęli się uprawą roli oraz rzemiosłem, krzepnąc społecznie i gospodarczo. Czasy względnego spokoju przeplatały się z okresami wojny. Gromadzono się wówczas wokół przywódców zwanych sędziami, wybieranych spośród ludu ze względu na zdolności polityczne i doświadczenie w walce.

W obliczu zagrożenia ze strony Filistynów (żeglarskiego ludu z Azji Mniejszej, który osiedlił się na wybrzeżu Morza Śródziemnego) taka plemienna organizacja wykazywała nieuniknione słabości. Potrzebny był władca, który zjednoczyłby plemiona i zapewnił trwałość rządów poprzez dziedziczenie.

Niech cię Pan błogosławi i strzeże. Niech Pan rozpromieni oblicze swe nad tobą, niech cię obdarzy swą łaską. Niech zwróci ku tobie oblicze swoje i niech cię obdarzy pokojem.

(Księga Liczb 1, 24–26)

Niewielki srebrny zwój z VII wieku p.n.e., znaleziony w Jerozolimie, zawierający błogosławieństwa kapłańskie z Księgi Liczb; prawdopodobnie najstarszy zachowany fragment egzemplarza Biblii.

IZRAELSKI URZĄD DS. STAROŻYTNOSCI

Królestwo Izraela

Panowanie pierwszego króla Saula (ok. 1020 p.n.e.) stanowi pomost między luźną organizacją plemienną a potężną monarchią utworzoną przez jego następcę, Dawida.

Kilkucentymetrowy owoc granatu wykonany z kości stoniowej, ze starohebrajską inskrypcją, pochodzący prawdopodobnie z Pierwszej Świątyni w Jerozolimie. Ok. VIII wiek p.n.e. MUZEUM IZRAELA, JEROZOLIMA

Królestwo Dawida (ok. 1004–965 p.n.e.) stało się ważną siłą w regionie, nie tylko dzięki pomyślnym ekspedycjom militarnym, ale też umiejętności zawierania sojuszy z okolicznymi państwami. Po ostatecznym pobiciu Filistynów jego władza rozciągała się od Morza Czerwonego i granic Egiptu po brzeg Eufratu. Dawid zjednoczył 12 plemion Izraela, ustanowił instytucję monarchii, a centrum życia narodowego uczynił swoją stolicę, Jerozolimę. Tradycja biblijna opisuje króla jako muzyka i poetę, przypisując mu autorstwo licznych psalmów.

Po Dawidzie tron objął jego syn Salomon (ok. 965–930 p.n.e.), który wzmocnił jeszcze państwo. Dzięki soюзom z okolicznymi władcami i politycznym małżeństwom Salo-

Prorocy: charyzmatyczni religijni mędrcy, postrzegani jako wyróżnieni darem objawienia. Nauczali w okresie monarchii, jeszcze przez ok. stulecie po zniszczeniu Jerozolimy w 586 roku p.n.e. Zarówno występując w roli królewskich doradców religijnych, moralnych i politycznych, jak i krytykując władców na gruncie prymatu osobistego związku każdej osoby z Bogiem, prorocy kierowali się zasadą sprawiedliwości i byli autorami wpływowych

komentarzy moralnych na temat życia narodu. Wiele z ich objawień, spisanych prozą i wierszem, trafiło do kanonu biblijnego. Trwałe, uniwersalne znaczenie przesłań proroków wynika z ich nacisku na fundamentalne ludzkie wartości. Słowa Izajasza (Iz 1, 17) „Zaprawiajcie się w dobrem! Troszczcie się o sprawiedliwość, wspomagajcie uciśnionego, oddajcie słusność sierocie, w obrońcie wdowy stawajcie!” wciąż inspirują dążenia ludzkości do sprawiedliwości społecznej.

mon zapewnił Izraelowi pokój i wprowadził go do grona największych ówczesnych potęg. Rozwinął handel zagraniczny, a także wydobył miedź i wytopił metale. Wybudował wiele nowych miast, inne zaś ufortyfikował i rozbudował. Ukoronowaniem osiągnięć króla była świątynia w Jerozolimie, która stała się ośrodkiem religijnego i politycznego życia narodu. Tradycja biblijna przypisuje Salomonowi autorstwo Księgi Przysłów oraz Pieśni nad Pieśniami.

Okres podzielonej monarchii

Końcówka panowania Salomona została naznaczona niezadowoleniem części ludności, zmuszonej ponosić koszty realizacji ambitnych planów władcy. Co więcej, faworyzowanie jego własnego plemienia wzmacniało antagonizmy i separatystyczne dążenia pozostałych grup. Po śmierci Salomona (930 p.n.e.) bunt dziesięciu północnych plemion doprowadził do podziału państwa na królestwo Izraela na północy i królestwo Judy na południu, na terytorium plemion Benjamina i Judy.

Pieczęć z Megiddo z inskrypcją Shemy, sługi Jeroboama, króla Izraela

IZRAELSKI URZĄD DS. STAROŻYTNOŚCI

W ciągu ponad dwustu lat istnienia królestwa Izraela ze stolicą w Samarii rządziło nim 19 królów. Królestwo Judy przetrwało czterysta lat, a władzę w Jerozolimie sprawowało 19 kolejnych potomków króla Dawida.

Ekspansja imperiów asyryjskiego i babilońskiego przyniosła kres najpierw Izraelowi, a po nim Judzie. Królestwo Izraela zostało podbite przez Asyryjczyków w 722 roku p.n.e., a jego ludność wygnana i rozproszona. Ponad sto lat później, w 586 roku p.n.e., król Babilonii Nabuchodonozor II zajął

królestwo Judy, burząc Jerozolimę i Świątynię oraz wprowadzając większość mieszkańców.

Pierwsze wygnanie (586–538 p.n.e.)

Babiloński najazd położył kres erze Pierwszej Świątyni, ale nie zerwał poczucia łączności Żydów z Krajem Izraela. Siedząc nad rzekami Babilonu przysięgali pamiętać o swojej ojczyźnie: „Jeruzalem, jeśli zapomnę o tobie, niech uschnie moja prawica! Niech język mi przyschnie do podniebienia, jeśli nie będę pamiętał o tobie, jeśli nie postawię Jeruzalem ponad największą moją radość” (Ps 137, 5–6).

Zesłanie do Babilonii, które nastąpiło po zburzeniu pierwszej świątyni (586 p.n.e.) stanowi jednocześnie początek żydowskiej Diaspory. Judaizm wytworzył religijne ramy i zasady funkcjonowania poza granicami Kraju, dzięki czemu możliwe stało się przetrwanie narodu i zachowanie żywej duchowej tożsamości.

Nad rzekami Babilonu,
rys. E.M. Lillien

OKRES DRUGIEJ ŚWIĄTYNI POWRÓT DO SYJONU

Okres perski i hellenistyczny (538–142 p.n.e.)

Dekret perskiego króla Cyrusa II, pogromcy imperium babilońskiego (w 538 p.n.e.), umożliwił powrót do Ziemi Izrael około 50 tys. Żydów, prowadzonych przez Zorobabela, potomka rodu Dawida. Niecałe sto lat później do Ziemi Izraela dotarła druga fala powrotu pod wodzą proroka Ezdrasza. W ciągu kolejnych czterystu lat Żydzi cieszyli się różnymi stopniami autonomii pod panowaniem perskim (538–333 p.n.e.), a później helleńskich dynastii Ptolemeuszów i Seleucydów (332–142 p.n.e.).

Ahaszwerosz-Kserkses, jeden w wielkich perskich królów, przedstawiony na płaskorzeźbie ściennej w pałacu w Persepolis

Repatriacja pod wodzą kapłana Ezdrasza, budowa Drugiej Świątyni w miejscu ruin poprzedniej, odbudowa i wzmocnienie murów obronnych Jerozolimy oraz ustanowienie Wysokiego Zgromadzenia (Kneset ha-Gedola) jako najwyższej żydowskiej władzy religijnej i sądowniczej, dały początek nowej epoce, zwanej Okresem Drugiej Świątyni. Juda, pozostając częścią imperium perskiego, rządzona była przez najwyższego kapłana i radę starszych w Jerozolimie.

W wyniku podbojów Aleksandra Wielkiego w 332 roku p.n.e. Juda znalazła się pod rządami helleńskiej dynastii Seleucydów, ale pozostała

żydowską teokracją. Kiedy ci panujący w Syrii władcy, chcąc narzucić grecką kulturę i zwyczaje, zabronili praktykowania judaizmu i zbezczeszili Świątynię, wybuchło powstanie.

Dynastia Machabeuszy (142–263 p.n.e.)

Dowodzeni przez kapłana Matatiasza Hasmoneusza, a potem jego syna Judę Machabeusza żydowscy powstańcy weszli do Jerozolimy i z powrotem poświęcili świątynię (164 p.n.e.). Wydarzenia te upamiętniane są każdego roku podczas święta Chanuki.

Dzięki kolejnym zwycięstwom Machabeuszy w 147 roku p.n.e. Seleucydzi przywrócili autonomię Judei, jak nazywano wówczas Ziemię Izraela. Upadek królestwa Seleucydów w 129 roku p.n.e. zaowocował niepodległością żydowskiego państwa. Pod rządami dynastii Machabeuszy, które trwały około 80 lat, królestwo odzyskało granice z czasów Salomona, wzmocniły się żydowskie instytucje państwowe i rozkwitło życie religijne.

Masada: ponad 1000 żydowskich mężczyzn, kobiet i dzieci, którzy uszli cało ze zburzonej Jerozolimy, zajęło i umocniło kompleks pałacowy wybudowany przez króla Heroda na szczycie Masady w pobliżu Morza Martwego. Przez trzy lata bronili się tam przed kolejnymi szturmami Rzymian. Kiedy napastnikom udało się wreszcie wspiąć na szczyt i pokonać mury Masady, odkryli, że obrońcy wraz z rodzinami woleli samobójczą śmierć niż niewolę.

DZIEJE MENORY

Złota Menora (pięcioramienny świecznik) była jednym z głównych przedmiotów obrzędowych w Świątyni Króla Salomona w starożytnej Jerozolimie. Poprzez wieki w niezliczonych miejscach i różnorodnych formach funkcjonowała jako symbol żydowskiego dziedzictwa i tradycji.

Menora na monecie machabejskiej z I wieku p.n.e.
(Izraelski Urząd ds. Starożytności)

Menora na dwóch fragmentach tynku z I wieku n.e., znalezionych w żydowskiej dzielnicy w Jerozolimie (Izraelskie Towarzystwo Archeologiczne)

Motyw menory na mozaice podłogowej w synagodze z V–VI wieku n.e., Jerycho (Izraelski Urząd ds. Starożytności)

Menora stojąca w pobliżu Knesetu, autorstwa Benno Elkana (Biuro Prasowe Rządu (BPR) / F. Cohen)

Menora na Łuku Tytusa w Rzymie

Pod panowaniem rzymskim (63 p.n.e.–313 n.e.)

Rzymianie, którzy zastąpili Seleucydów w roli regionalnej potęgi, pozostawili w rękach machabejskiego króla Hirkana II ograniczoną władzę, podporządkowując go jednak rzymskiemu gubernatorowi w Damaszku. Żydzi byli do nowych władz nastawieni wrogo i w kolejnych latach miały miejsce liczne bunty. Ostatnią próbę przywrócenia rodzimej dynastii dawnej potęgi podjął Antygon, którego klęska i śmierć z rąk Rzymian w 40 roku p.n.e. oznaczała koniec rządów Machabeuszy. Ziemia Izraela stała się jedną z prowincji Imperium Rzymskiego.

Świątynia Heroda – fragment makiety Jerozolimy w okresie Drugiej Świątyni

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI
MUZEUM IZRAELA W JEROZOLIMIE

W 37 roku p.n.e. Herod, zięć Hirkana II, został mianowany przez Rzymian królem Judei. Dzięki przyznaniu niemal pełnej autonomii w sprawach wewnętrznych stał się jednym z najpotężniejszych władców we wschodniej części Imperium Rzymskiego. Herod, wiel-

Halacha to zbiór praw, które kierują żydowskim życiem na całym świecie od czasów biblijnych. Dotyczą one obowiązków religijnych, których Żydzi muszą przestrzegać zarówno w relacjach z innymi, jak i podczas rytuałów religijnych. Reguluje wszystkie w zasadzie dziedziny ludzkiego życia: narodziny i małżeństwo, radość i żałobę, rolnictwo i handel, etykę i teologię. Choć ma swoje korzenie w Biblii, Halacha opiera się głównie na Talmudzie – zbio-

rze żydowskich praw i tradycji, spisanych ok. 400 roku. Na Talmud składają się Miszna – spisane po raz pierwszy około 210 roku prawo zwyczajowe, oraz Gemara – komentarze do Miszny. Aby zapewnić praktyczne wskazówki co do zasad Halachy, począwszy od I i II wieku uczeni teologowie tworzyli zwarte, uporządkowane wyciągi. Wśród tych kodyfikacji za jedną z najważniejszych uważany jest Szulchan Aruch, napisany przez Józefa Karo w Safed w XVI wieku.

biciel kultury grecko-rzymskiej, rozpoczął wielkie prace budowlane: założył miasta Cezarea i Sebaste (dzisiejszy Nablus), zbudował fortece Herodion i Masada. Przebudował także Świątynię, tak że stała się jedną z najwspanialszych budowli swego czasu. Pomimo wielu osiągnięć Herodowi nie udało się zdobyć zaufania i poparcia swoich poddanych.

Herod Wielki zmarł w 4 roku p.n.e.; dziesięć lat później Judea znalazła się pod bezpośrednią władzą Rzymu. Rosnące niezadowolenie z powodu wzrastającej rzymskiej opresji wywoływało co jakiś czas rozruchy, które w 66 roku n.e. przerodziły się w powstanie. Przeważające siły rzymskie pod wodzą Tytusa w końcu za triumfowały, w 70 roku n.e. zrównując z ziemią Jerozolimę, zaś w 73 roku n.e. zdobywając ostatni punkt oporu Żydów – Masadę.

Całkowite zniszczenie Jerozolimy, wraz z Drugą Świątynią, było dla Żydów katastrofą. Według ówczesnego historyka Józefa Flawiusza, setki tysięcy Żydów straciły życie podczas oblężenia Jerozolimy i w innych miastach, tysiące sprzedano w niewolę.

Rzymska moneta wybita po zniszczeniu Jerozolimy w 70 roku n.e., z inskrypcją IVDAEA CAPTA (Judea zdobyta)
IZRAELSKI URZĄD DS. STAROŻYTNOŚCI

Tetradrachma wybita w trzecim roku powstania Bar Kochby, z napisem: „Szymon/Za wolność Jerozolimy”
IZRAELSKI URZĄD DS. STAROŻYTNOŚCI

Ostatni, krótki okres żydowskiej niezależności, związany jest z powstaniem pod wodzą Szymona Bar Kochby w 132 roku n.e., podczas którego Żydzi zdobyli Jerozolimę i Judeę. Przygniatająca przewaga Rzymian sprawiała jednak, że wynik tego starcia mógł być tylko jeden. Trzy lata później, zgodnie z rzymskim zwyczajem wojennym Wzgórze Świątynne zostało zaorane, Judea przemianowana na Palestynę, a Jerozolima – na Aelia Capitolina.

Choć Świątynia została zburzona, a Jerozolima spalona do cna, Żydzi i judaizm przetrwali konfrontację z Rzymem. Sanhedryn, najwyższa władza sądownicza i legislacyjna (kontynuacja Wielkiego Zgromadzenia), w 70 roku n.e. zebrał się ponownie w Jawne, a później w Tyberiadzie. Naród żydowski, pozbawiony jednoczącego wpływu państwa i Świątyni, podnosił się jednak stopniowo, zasilały od czasu do czasu powracającymi uchodźcami. Życie społeczne i instytucjonalne odradzało się, kapłanów zastąpili rabinami, a nowymi centrami żydowskich społeczności stały się synagogi, o czym świadczyć mogą ich ruiny między innymi w Kafarnaum, Korozain, Bar’am czy Gamli. Elementem spajającym wszystkich Żydów była Halacha, przekazywana z pokolenia na pokolenie zbiór żydowskich praw religijnych.

OBCA DOMINACJA

Panowanie bizantyjskie (313–636)

Pod koniec IV wieku, po przyjęciu chrześcijaństwa przez cesarza Konstantyna (313 rok n.e.) i utworzeniu Cesarstwa Bizantyjskiego, Ziemia Izraela była w większości krajem chrześcijańskim. W świętych miejscach chrześcijaństwa w Jerozolimie, Betlejem i Galilei budowano kościoły, w całym kraju powstawały również klasztory. Żydzi stracili dotychczasową względną autonomię, nie mogli także zajmować stanowisk publicznych. Zakazano im wstępu do Jerozolimy – z wyjątkiem jednego dnia w roku (Tisza B’aw – dziewiąty dzień miesiąca Aw), kiedy opłakiwano zniszczenie Świątyni.

Najazd Persów w 614 roku spotkał się ze wsparciem ze strony Żydów, motywowanych mesjanistycznymi nadziejami wyzwolenia. W podziękę za pomoc przyznano im kontrolę nad Jerozolimą, którą utrzymali jednak tylko trzy lata. W 629 roku wojska Bizancjum odbiły miasto, a żydowskich mieszkańców ponownie wygnano.

Bazylika Grobu Pańskiego
I. SZTULMAN

Mozaiki z V wieku n.e. w Bazylice Rozmnożenia Chleba w Tabdze
IZRAELSKI URZĄD DS. STAROŻYTNOŚCI

Panowanie Arabskie (636–1099)

Kopuła na Skale, meczet zbudowany w VII wieku na Wzgórzu Świątynnym (Haram asz-Szarif) w Jerozolimie przez Kalifa Abd-al-Malika.
I. SZTULMAN

Arabskie panowanie w Ziemi Izraela rozpoczęło się cztery lata po śmierci Mahometa (632 r.) i utrzymało się przez ponad cztery stulecia. Kalifowie, rządzący najpierw z Damaszku, a potem z Bagdadu i Egiptu, przywrócili Żydom prawo osiedlania się w Jerozolimie. Społeczność żydowska otrzymała status dhimmi – chronionych prawem nie-muzułmanów. Status ten gwarantował bezpieczeństwo, respektowanie prawa własności i wolność wyznania w zamian za opłacanie specjalnego podatku pogłównego i od nieruchomości.

Restrykcje wprowadzone wobec nie-muzułmanów w 717 roku ograniczyły rolę Żydów w życiu publicz-

nym, pogorszyły ich status prawny i ograniczyły swobodę przestrzegania rytuałów religijnych. Nowy wysoki podatek od ziemi rolnej zmusił wielu z nich do przeniesienia się z terenów wiejskich do miast, ale nie poprawiło to znacząco ich sytuacji. Na skutek wzmagającej się dyskryminacji społecznej i gospodarczej wielu Żydów opuściło kraj. W końcu XI wieku żydowska społeczność w Ziemi Izraela była więc nie tylko znacząco uszczuplona, ale utraciła również wiele ze swej organizacyjnej i religijnej spójności.

Krzyżowcy (1099–1291)

Na kolejne dwieście lat kraj został opanowany przez krzyżowców, którzy w odpowiedzi na apel papieża Urbana II przybyli tu z Europy, by odbić Ziemię Świętą z rąk niewiernych. W lipcu 1099 roku, po trwającym pięć tygodni oblężeniu, rycerze pierwszej krucjaty i ciągnący za nimi motłoch wkroczyli do Jerozolimy, masakrując większość niechrześcijańskich mieszkańców. Żydzi bronili swojej dzielnicy, barykadując się w synagogach, ale ostatecznie ginęli w płomieniach lub byli sprzedawani do niewoli. Przez następne kilkadziesiąt lat krzyżowcy rozciągali swoje panowanie na resztę kraju – poprzez układy i pakt, głównie jednak w drodze krwawych podbojów. Łacińskie państwa krzyżowców pozostały jednak organizmami stworzonymi przez nielicznych najeźdźców, trzymających się ufortyfikowanych miast i zamków.

Pieczęć króla Jerozolimy
IZRAELSKI URZĄD
DS. STAROŻYTNOŚCI

Kiedy krzyżowcy otworzyli szlaki podrózne z Europy, do Ziemi Świętej zaczęli przybywać pielgrzymi, a wraz z nimi coraz więcej powracających do swej ojczyzny Żydów. Dokumenty z epoki wspominają na przykład o grupie około trzystu rabinów z Francji i Anglii, z których część osiedliła się w Akce, część zaś w Jerozolimie.

Kiedy muzułmańska armia Saladyna pokonała krzyżowców w 1187 roku, Żydzi odzyskali część swobód, w tym prawo do osiedlania się w Jerozolimie. Po śmierci Saladyna w 1193 roku krzyżowcy odzyskali część ziem, jednak kontrola nad nimi pozostała ograniczona do sieci warownych zamków.

Ostateczny cios władzy krzyżowców zadali w 1291 roku Mamelucy, wywodząca się z niewolników i jeńców wojennych formacja wojskowa, która doszła do władzy w Egipcie.

Państwo Mameluków (1291–1516)

Ziemia Izraela pod panowaniem Mameluków stała się peryferyjną prowincją zarządzaną z Damaszku. Akka, Jafa i inne porty zostały zniszczone w obawie przed kolejnymi krucjatami, przez co zamarł zarówno morski, jak i lądowy handel. W późnym średniowieczu większość miast popadła w ruinę, znaczna część Jerozolimy opustoszała, a niewielka społeczność żydowska żyła w ubóstwie. Schyłek panowania Mameluków był czasem upadku, wstrząsów politycznych i gospodarczych, epidemii, plag szarańczy i druzgocących trzęsień ziemi.

Pod panowaniem ottomańskim (1517–1917)

Podbój przez Turków Osmańskich (1517 r.) przyniósł podział Ziemi Izraela na cztery dystrykty, administracyjnie podporządkowane Damaszkowi i rządzone z Istanbuhu. U zarania ery ottomańskiej żyło tam około 1000 żydowskich rodzin – głównie w Jerozolimie, Nablusie, Hebronie, Gazie, Safed i w wioskach w Galilei. Byli to zarówno potomkowie Żydów, którzy zawsze zamieszkiwali Ziemię Izraela, jak też imigranci z Północnej Afryki i Europy.

Nowe, prężne rządy – za panowania Sulejmana Wspaniałego (1520–1566) – przyniosły rozwój kraju i wzrost żydowskiej imigracji. Część nowo przybyłych osiedlała się w Jerozolimie, ale większość trafiała do Safed, gdzie w połowie XVI wieku populacja Żydów wynosiła już około 10 tys. osób. Miasto stało się świetnie prosperującym ośrodkiem produkcji i handlu tkaninami, a także znanym centrum życia intelektualnego.

W tym okresie rozkwitła też kabała (mystyka żydowska), zaś tworzone przez uczonych z Safed komentarze do żydowskiego prawa, zebrane w Szulhan Aruch, rozpowszechniły się wśród całej Diaspory.

Stopniowy upadek imperium ottomańskiego oznaczał dla Ziemi Izraela postępującą marginalizację i zaniedbanie. Pod koniec XVIII wieku większość kraju należała do zarządzających z daleka właścicieli ziemskich, którzy dzierżawili ziemię zubożałym rolnikom, gnębionym przez system podatkowy tyleż ciężki, co niejasny. Wycięto wspaniałe lasy Galilei i masywu Karmel, pustynia i mokradła pochłaniały ziemię do niedawna rolnicze.

Czasy nowożytne

W XIX wieku średniowieczne zacofanie stopniowo ustępowało przed pierwszymi oznakami postępu. Zachodnie potęgi rozpoczęły walkę o pozycję w regionie, często poprzez działalność misyjną. Brytyjcy, Francuzi, Rosjanie i Amerykanie zaczęli badania nad czasami biblijnymi. Wielka Brytania, Francja, Rosja, Austria i Stany Zjednoczone otworzyły konsulaty w Jerozolimie. Ustanowiono regularne połączenia parowcowe z Europą, zbudowano sieć pocztową i telegraficzną oraz pierwszą drogę łączącą Jerozolimę z Jafą. Otwarcie Kanału Sueskiego przyspieszyło powrót regionu do roli skrzyżowania dróg handlowych z trzech kontynentów.

W wyniku tych przemian sytuacja zamieszkałych tu Żydów powoli się poprawiała, a ich liczba znacząco wzrosła. W połowie stulecia przeludnienie w murach Jerozolimy skłoniło Żydów do budowy pierwszego osiedla poza Starym Miastem (1860 r.), które, wraz z kolejnymi siedmioma zbudowanymi w ciągu następnych 25 lat, stanowiło zaczątek nowego miasta. Około 1870 roku Żydzi stanowili znaczną część populacji Jerozolimy. Skupowali też ziemię uprawną w całym kra-

Syjonizm, narodowy ruch wyzwolenia Żydów, bierze swą nazwę od słowa Syjon (dawna nazwa Jerozolimy), która jest tradycyjnym synonimem Jerozolimy i Ziemi Izraela. Idea syjonizmu – odrodzenia narodu żydowskiego w ojczyźnie przodków – ma korzenie w nieustannej tęsknocie i poczuciu głębokiego związku z Ziemią Izraela, które przez stulecia były istotnym elementem żydowskiego życia w Diasporze.

Polityczny syjonizm pojawił się w odpowiedzi na nieustające prześladowania i dyskryminację Żydów we Wschodniej Europie oraz wzrastające rozczarowanie rozwojem emancypacji na Zachodzie. Proces ten ani nie położył bowiem kresu dyskryminacji, ani nie przyniósł integracji z tamtejszymi społeczeństwami. Te przyczyny legły u podstaw założenia Organizacji Syjonistycznej (1897 r.) podczas Pierwszego Kongresu Syjonistycznego zwołanego przez Teodora Herzla w szwajcarskiej Bazylei. Na program ruchu syjonistycznego składały się elementy ideologiczne i praktyczne wspierające powrót Żydów do Ziemi Izraela, odrodzenie społecznego, kulturowego, gospodarczego i politycznego życia narodu, rozwój uznanej międzynarodowo i prawnie ojczyzny w historycznej kolebce narodu, gdzie Żydzi byłiby wolni od prześladowań i mogli kultywować swoją tożsamość.

ju, zakładając nowe rolnicze osady. Hebrajski, długo zarezerwowany dla liturgii i literatury, odrodził się jako język użytkowy. Wszystko to przygotowało grunt dla ruchu syjonistycznego.

Dwie wielkie fale porwanych syjonistyczną ideologią Żydów z Europy Wschodniej przybyły do kraju pod koniec XIX i na początku XX wieku. Ci pionierzy, przekonani, że odrodzenie ojczyzny musi dokonać się poprzez uprawę ziemi, odzyskiwali nieużytki i budowali nowe osady, kładąc fundament pod to, co wkrótce miało stać się kwitnącą gospodarką rolną.

Nowo przybyli stawali w obliczu wyjątkowo trudnych warunków: wrogiego nastawienia ottomańskiej administracji, zawodnej komunikacji i transportu, malarzycznych bagien, nieuprawianej od wieków gleby.

Teodor Herzl

CENTRALNE ARCHIWUM
SYJONISTYCZNE

Możliwości zakupu gruntów ornych były ograniczone, a jakakolwiek budowa wymagała specjalnego zezwolenia wydanego tylko w Istambule. Wszystko to utrudniało rozwój kraju, ale go nie zatrzymywało. W chwili wybuchu pierwszej wojny światowej (1914 r.) w Ziemi Izraela mieszkało 85 000 Żydów, podczas gdy w początkach XVI wieku było ich zaledwie 5000.

W grudniu 1917 roku siły brytyjskie pod dowództwem generała Allenby'ego wkroczyły do Jerozolimy, kładąc kres czterem stuleciom ottomańskich rządów. Integralną częścią armii brytyjskiej był Legion Żydowski, złożony z trzech batalionów, w których służyło kilka tysięcy żydowskich ochotników.

Mandat brytyjski (1918–1948)

W lipcu 1922 roku Liga Narodów powierzyła Wielkiej Brytanii Mandat nad Palestyną (jak nazywano wówczas ten kraj). Uznając historyczny związek narodu żydowskiego z tą krainą, Liga wyznaczyła Wielkiej Brytanii zadanie stworzenia żydowskiej ojczyzny w Palestynie Erec Izrael (Ziemi Izraela). Dwa miesiące później, we wrześniu 1922 roku, Rada Ligi Narodów i Wielka Brytania zdecydowały, że ustalenia co do żydowskiej siedziby narodowej nie będą dotyczyć terenów na

wschód od rzeki Jordan. Obszar ten, stanowiący trzy czwarte terytorium mandatowego, stał się ostatecznie Haszemickim Królestwem Jordanii.

Imigracja

Wpływy syjonizmu oraz brytyjskie poparcie dla syjonistycznych aspiracji, wyrażone przez ministra spraw zagranicznych Lorda Balfoura w 1917 roku, zaowocowały kolejnymi falami emigrantów między 1919 a 1939 rokiem. Każda kolejna grupa wносиła wkład w inny aspekt życia rozwijającej się społeczności żydowskiej. Blisko 35 000 Żydów, w większości z Rosji, którzy przybyli pomiędzy 1919 i 1923 rokiem wywarło znaczący i długofalowy wpływ na charakter i organizację społeczeństwa. Pionierzy ci położyli fundamenty pod rozbudowaną infrastrukturę gospodarczą i społeczną, rozwinęli rolnictwo, stworzyli wyjątkowe, wspólnotowe i spółdzielcze formy wiejskich osad – kibuce i moszawy. Stanowili także siłę roboczą potrzebną do budowy domów i dróg.

Następna fala, z lat 1924–1932, liczyła około 60 000 ludzi, głównie z Polski, i znacząco wzbogaciła życie miejskie. Ci imigranci osiedlili się głównie w Tel Awiwie, Hajfie i Jerozolimie. Zakładali małe firmy, przedsiębiorstwa budowlane, niewielkie fabryki. Ostatnia przed drugą wojną światową wielka fala emigracji, licząca około 165 000 osób, ruszyła po dojściu Hitlera do władzy w Niemczech. Przybysze, wśród których było wielu uczonych i specjalistów, stanowili pierwszą dużą migrację z Europy Zachodniej i Środkowej. Ich wykształcenie, umiejętności i doświadczenie przyczyniły się do rozwoju życia gospodarczego, poprawy infrastruktury

Sir Herbert Samuel,
pierwszy Brytyjski Wysoki
Komisarz ds. Palestyny

w mieście i na wsi oraz zwiększenia różnorodności życia kulturalnego narodu.

Administracja

Brytyjskie władze mandatowe przyznały Żydom i Arabom autonomię w dziedzinie spraw wewnętrznych. Powołując się na to prawo społeczność żydowska (Jiszuw) wybrała w 1920 roku ciało samorządowe, składające się z przedstawicieli poszczególnych partii. Miało ono zbierać się raz do roku, by podsumować swoją działalność i wybrać realizującą jego polityczne i programowe wytyczne Radę Narodową (Wa'ad Leumi). Rozbudowano obejmujący cały kraj system edukacyjny, religijny, ochrony zdrowia i opieki społecznej, finansowany z lokalnych zasobów i wspierany funduszami od Żydów z całego świata. W 1922 roku powstała postulowana w Mandacie „Agencja Żydowska”, która miała reprezentować Żydów wobec władz brytyjskich, organizacji międzynarodowych i rządów innych państw.

Rozwój gospodarczy

Trzydzieści lat Palestyny Mandatowej było czasem intensywnego rozwoju rolnictwa, budowy fabryk i nowych dróg w całym kraju. Woda w rzece Jordan posłużyła do produkcji energii elektrycznej, rozpoczęto też wykorzystywanie zasobów mineralnych Morza Martwego. W 1920 roku powstał Histadrut, Powszechna Organizacja Robotników Żydowskich w Ziemi Izraela, której celem było dbanie o warunki życiowe robotników, wspieranie zatrudnienia poprzez rozwój spółdzielni przemysłowych oraz świadczenie usług osadom rolniczym.

Kultura

Stopniowo powstawała kultura charakterystyczna dla społeczności żydowskiej w Ziemi Izraela. Sztuki plastyczne, muzyka i taniec rozwijały się wraz z otwieraniem profesjonalnych szkół i studiów. Nowe galerie i sale koncertowe zapewniały miejsce dla wystaw i występów, przygotowanych dla wyrobionej publiczności. Premiera sztuki, wydanie nowej książki lub retrospektywa prac lokalnego malarza były natychmiast odnotowywane w prasie i stawały się tematem żywych dyskusji w kawiarniach i na spotkaniach towarzyskich.

Zbiorniki odparowujące w fabryce Sdom Potasz
BIURO PRASOWE RZĄDU GPO / Z. KLUGER

Język hebrajski zyskał status oficjalnego języka państwa mandatowego obok angielskiego i arabskiego. Używano go w oficjalnych dokumentach, na znaczkach i monetach, w radiu. Wraz z rozwojem branży wydawniczej kraj stał się światowym centrum hebrajskiej literatury. Różnorodne teatry przyciągały entuzjastyczną publiczność, powstawały pierwsze sztuki teatralne po hebrajsku.

Żydowskie odrodzenie narodowe i wysiłki zmierzające do odbudowy kraju spotkały się z silnym sprzeciwem ze strony arabskich nacjonalistów. Ich niezadowolenie przeradzało się w wybuchy przemocy (w latach 1920, 1921, 1929, 1936–39), kiedy żydowska ludność stała się obiektem niesprobowanych ataków, jak podczas masakry w Hebronie w 1929 roku. Przemoc dotyczyła też palenia pól i lasów oraz sabotowania żydowskiego transportu. Podjęte przez syjonistów próby

W czasach mandatu brytyjskiego działały trzy podziemne organizacje żydowskie. Największą była Hagana, założona w 1920 roku jako paramilitarne siły samoobrony społeczności żydowskiej. Począwszy od połowy lat trzydziestych organizowała również akcje odwetowe w odpowiedzi na ataki Arabów oraz masowe demonstracje i akty sabotażu w reakcji na ograniczanie żydowskiej imigracji przez Brytyjczyków. Ecel/Irgun, powstały w 1931 roku, odrzucił umiarkowanie Hagany i organizował indywidualne akcje zarówno przeciwko Brytyjczykom, jak i Arabom. Najmniejsza i najradykałniejsza grupa, Lehi, została założona w 1940 roku. Wszystkie trzy organizacje rozwiązano wraz z powstaniem Sił Obronnych Izraela w 1948 roku.

dialogu z Arabami okazały się nieskuteczne, antagonizując syjonizm i arabski nacjonalizm do stanu grożącego eksplozją. Uznając, że cele obu ruchów narodowych są przeciwstawne, Brytyjczycy zdecydowali (1937 r.), że najlepszym rozwiązaniem będzie podział kraju na dwa państwa – żydowskie i arabskie, połączone unią gospodarczą. Żydowski przywódca zaakceptował ideę podziału i upoważnił Agencję Żydowską do negocjowania z rządem brytyjskim szczegółów propozycji. Arabowie bezkompromisowo odrzucili plan podziału. Liczne arabskie antyżydowskie zamieszki skłoniły Brytyjczyków do opublikowania Białej Księgi (maj 1939 r.), wprowadzającej radykalne ograniczenia wobec żydowskiej imigracji, co odebrało europejskim Żydom możliwość ucieczki przed nazistowskimi prześladowaniami.

W odpowiedzi na wybuch drugiej wojny światowej Dawid Ben Gurion, późniejszy pierwszy premier Izraela, zadeklarował: „Będziemy walczyć na wojnie, jakby nie

było Białej Księgi, a Białą Księgę będziemy zwalczać tak, jakby nie było wojny”.

Holokaust

Podczas drugiej wojny światowej (1939–1945) nazistowski reżim systematycznie wprowadzał w życie plan likwidacji żydowskiej społeczności w Europie, w wyniku czego zostało zamordowanych około 6 milionów Żydów, w tym 1,5 miliona dzieci.

W miarę jak naziści okupowali kolejne kraje Europy, Żydzi poddawani byli nieludzkim prześladowaniom, torturom i upokorzeniom, stłamszeni w gettach, gdzie jakiegokolwiek próby zbrojnego oporu prowadziły do zaostreżenia represji. Z gett byli transportowani do obozów, gdzie garstkę szczęśliwców kierowano do ciężkiej pracy, zaś większość rozstrzeliwano w masowych egzekucjach lub mordowano w komorach gazowych. Niewielu zdołało uciec. Niektórzy zbiegli do innych krajów, część dołączyła do partyzantów, inni byli ukrywani przez nie-Żydów, którzy ryzykowali w ten sposób własnym życiem. W rezultacie z zamieszkujących Europę dziesięciu milionów Żydów, stanowiących największą i najbardziej żywą grupę Diaspory na świecie, przetrwała tylko jedna trzecia, wliczając w to tych, którzy wyjechali jeszcze przed wojną.

Po zakończeniu wojny arabski sprzeciw skłonił Brytyjczyków do wzmocnienia restrykcji co do liczby Żydów, którym pozwolono przybywać i osiedlać się w Ziemi Izraela. Społeczność żydowska odpowiedziała stworzeniem systemu umożliwiającego „nielegalną imigrację” uratowanych z Holokaustu. Pomiędzy 1945 a 1948 ro-

Bojownik organizacji podziemnej ukrywający broń (1947 r.)
BIURO PRASOWE RZĄDU / H.PINN

Żółta naszywka, którą naziści kazali nosić Żydom

kiem tajnymi i często niebezpiecznymi drogami sprowadzono do Ziemi Izraela około 85 000 Żydów. Działo się to pomimo brytyjskiej blokady morskiej i patroli granicznych nastawionych na wyłapywanie uchodźców. Ci, którzy zostali ujęci, byli przekazywani do obozów internowania na Cyprze lub zawracani do Europy.

Droga do niepodległości

Niemożność pogodzenia sprzecznych oczekiwań społeczności żydowskiej i arabskiej skłoniła brytyjski rząd do przekazania „kwestii palestyńskiej” do rozpatrzenia Zgromadzeniu Ogólnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych (kwiecień 1947 r.). Powołano specjalny komitet, który miał naszkicować możliwe scenariusze przyszłości kraju. 29 listopada 1947 roku Zgromadzenie zagłosowało za przyjęciem rekomendacji

Żydowscy ochotnicy podczas drugiej wojny światowej: Ponad 26 000 kobiet i mężczyzn, Żydów zamieszkujących Ziemię Izraela, wstąpiło do armii, marynarki i lotnictwa brytyjskiego, by walczyć z nazistowskimi Niemcami i ich sojusznikami. Dzięki długotrwałym staraniom Agencji Żydowskiej o uznanie udziału Żydów z Palestyny w wysiłku wojennym i naciskom syjonistów w innych krajach we wrześniu 1944 roku utworzono Brygadę Żydowską. Była to niezależna brytyjska jednostka zbrojna, z własną flagą i emblematem. Składająca się z około 5000 ludzi brygada walczyła w Egipcie, północnych Włoszech i północno-zachodniej Europie. Po zwycięstwie Aliantów w Europie (1945 r.) wielu żołnierzy brygady zaangażowało się w wysiłki na rzecz „nielegalnej imigracji” ocalonych z Holocaustu do Ziemi Izraela.

komitetu, zakładającej podział kraju na dwa państwa. Społeczność żydowska przyjęła plan, arabska go odrzuciła.

Wkrótce po głosowaniu w ONZ arabskie oddziały paramilitarne zasilane przez ochotników z innych krajów arabskich rozpoczęły kampanię ataków na społeczność żydowską. Celem tych działań było zniweczenie postanowień rezolucji i zapobieżenie powstaniu państwa żydowskiego. Mimo początkowych porażek żydowskie siły samoobrony zdołały odeprzeć napastników i przejąć kontrolę nad całym obszarem wyznaczonym dla państwa żydowskiego.

Gdy 14 maja 1948 roku wygasł brytyjski mandat, w Ziemi Izraela mieszkało około 650 000 Żydów, tworzących zorganizowaną społeczność z dobrze rozwiniętymi instytucjami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi – ukształtowany już naród i państwo, choć bez oficjalnej nazwy.

Żydowscy rekruci w brytyjskim obozie wojskowym
BIURO PRASOWE RZĄDU / Z. KLUGER

Spontaniczna radość z przyjęcia przez ONZ Rezolucji nr 181, Tel Awiw, 29 listopada 1947 r.

BIURO PRASOWE RZĄDU / H. PINN

Plan podziału z 1947 r.
(Rezolucja ONZ nr 181)

Granice po rozejmie, 1949

PAŃSTWO IZRAEL

Izrael ogłosił niepodległość 14 maja 1948 roku. W ciągu niecałej doby rozpoczęła się inwazja regularnych armii Egiptu, Jordanii, Syrii, Libanu i Iraku, zmuszając Izrael do obrony odzyskanej na ziemiach przodków suwerenności.

W wojnie, określanej później jako wojna o niepodległość lub I wojna izraelsko-arabska, świeżo utworzone i słabo wyposażone Siły Obronne Izraela odparły napaścików. Zaciekle walki trwały z przerwami 15 miesięcy i kosztowały życie 6000 izraelskich obywateli – niemal 1% ówczesnej żydowskiej ludności państwa.

W pierwszych miesiącach 1949 roku pod auspicjami ONZ odbywały się bezpośrednie rokowania pomiędzy Izraelem i poszczególnymi państwami-agresorami (z wyjątkiem Iraku, który odmówił negocjacji z Izraelem). Efektem rozmów było porozumienie o zawieszeniu broni, odzwierciedlające sytuację w chwili zakończenia walk. Izrael uzyskał więc kontrolę nad Niziną Nadmorską, Galileą i całą pustynią Negew, Jordania – nad Judeę i Samarią (Zachodnim Brzegiem), zaś Strefa Gazy znalazła się pod zarządem Egiptu. Jerozolima została podzielona: Jordanii przypadła część wschodnia ze Starym Miastem, Izraelowi – dzielnice zachodnie.

Budowa państwa

Po zakończeniu wojny Izraelczycy skupili się na tworzeniu państwa, o którego odzyskanie walczyli długo i z takim poświęceniem. W pierwszych wyborach, które odbyły się 25 stycznia 1949 roku przy niemal osiemdziesięciopięcioprocentowej frekwencji, ustalono skład 120-osobowego parlamentu, Knesetu. U sterów państwa stanęło dwóch przywódców starań o niepodległość: Dawid Ben Gurion, szef Agencji Żydowskiej, został pierwszym premierem, zaś Chaim Weizmann, przewodniczący Światowej Organizacji Syjonistycznej, został wybrany przez Kneset na stanowisko pierwszego prezydenta. 11 maja 1949 roku Izrael stał się 59. państwem członkowskim ONZ.

Zgodnie z doktryną „przygarniania wygnańców”, leżącą u podstaw izraelskiej racji bytu, bramy państwa zostały szeroko otwarte: potwierdzono prawo każdego Żyda do przyjazdu i uzyskania obywatelstwa. W ciągu pierwszych czterech miesięcy niepodległości do

Dawid Ben Gurion, człowiek z wizją

Izraela przybyło około 50 000 osób, głównie ocalałych z Holocaustu. Pod koniec 1951 roku liczba imigrantów wyniosła 687 000 mężczyzn, kobiet i dzieci, z czego ponad 300 000 było uchodźcami z państw arabskich. Ludność Izraela podwoiła się.

Zła sytuacja gospodarcza będąca skutkiem wojny o niepodległość i konieczności zaspokojenia potrzeb gwałtownie rosnącej populacji wymagała dyscypliny w kraju i pomocy finansowej z zagranicy. Dzięki pomocy Stanów Zjednoczonych, pożyczkom z amerykańskich banków, darowiznom żydowskiej diaspory i niemieckim reparacjom wojennym udało się zapewnić mieszkania, zmechanizować rolnictwo, stworzyć flotę handlową i własną linię lotniczą, rozpocząć wydobywanie minerałów, rozwinąć przemysł oraz rozbudować sieci drogowe, telekomunikacyjne i energetyczne.

W ciągu pierwszej dekady produkcja przemysłowa i liczba zatrudnionych podwoiły się, zaś eksport dóbr przemysłowych wzrósł czterokrotnie. Ogromny przyrost powierzchni upraw pozwolił na samowystarczalność w zakresie podstawowych produktów spożywczych z wyjątkiem mięsa i zboża. Zalesiono ponad 20 000 hektarów leżących w większości odłogiem, drzewa posadzono także wzdłuż niemal 800 kilometrów dróg szybkiego ruchu.

Znacznie rozbudowano system edukacji, który funkcjonował w żydowskiej społeczności jeszcze przed

uzyskaniem niepodległości, a teraz objął także tereny arabskie. Darmowa nauka szkolna stała się obowiązkiem dla wszystkich dzieci między 5 a 14 rokiem życia; od 1978 roku obowiązek szkolny wydłużono do 16 roku życia, zaś do 18 można korzystać z darmowej edukacji. Rozwijała się działalność kulturalna i artystyczna, łącząca wpływy Bliskiego Wschodu, Afryki Północnej i Zachodu – Żydzi napływający z różnych stron świata przywozili własne unikalne tradycje i elementy kultury krajów, w których mieszkali od pokoleń. W dziesiątą rocznicę powstania państwa ludność Izraela przekraczała dwa miliony osób.

Kampania sueska (1956)

Budowa państwa odbywała się w cieniu poważnych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego. Porozumienia rozejmowe z 1949 roku nie otworzyły drogi do stabilnego pokoju i były stale naruszane. Statkom izraelskim oraz zmierzającym do Izraela zabroniono żeglugi w Kanał Sueskim, łamiąc tym samym ustalenia rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ z 1 września 1951 roku; zacieśniono blokadę Cieśniny Tirańskiej; coraz częściej zdarzały się wtargnięcia grup terrorystycznych z państw arabskich, które dopuszczały się morderstw i sabotażu; półwysep Synaj stopniowo przekształcał się w olbrzymią bazę wojskową Egiptu.

Kampania sueska – 1956.

Bezpośrednie zagrożenie dla istnienia Izraela zwiększyło się wraz z podpisaniem w październiku 1956 roku

Nowo przybyła imigrantka siedzi z dziećmi na bagażach na głównym placu miasta Yehud.

trójstronnego sojuszu wojskowego między Egiptem, Syrią i Jordanią. W trakcie ośmiodniowej kampanii izraelska armia zajęła Strefę Gazy i cały półwysep Synaj, zatrzymując się 16 km na wschód od Kanału Sueskiego. Decyzja ONZ, by rozlokować na granicy izraelsko-egipskiej Siły Dorażne (UNEF) oraz egipskie gwarancje swobody żeglugi w Zatoce Ejlat skłoniły Izrael do stopniowego (od listopada 1956 r. do marca 1957 r.) wycofania się z terenów zajętych kilka tygodni wcześniej. Otwarta została wówczas Cieśnina Tirańska, co pozwoliło rozwijać handel z państwami Azji i Afryki Wschodniej, a także importować ropę z regionu Zatoki Perskiej.

Lata konsolidacji

Podczas drugiej dekady niepodległego Izraela (1958–1968) eksport podwoił się, a coroczny wzrost Produktu Narodowego Brutto wynosił około 10%. Zaczęto wytwarzać dobra wcześniej importowane – papier, opony, odbiorniki radiowe czy lodówki. Najdynamiczniej rozwijały się jednak nowe branże: metalurgia, przemysł maszynowy, chemiczny i elektroniczny. Ponieważ krajowy popyt na żywność był już zaspokojony, rolnictwo przestawiało się na zaopatrywanie przemysłu spożywczego i produkcję na eksport. W Aszdod na wybrzeżu śródziemnomorskim powstał drugi port morski, wspomagający port w Hajfie w obsłudze zwiększonego obrotu handlowego.

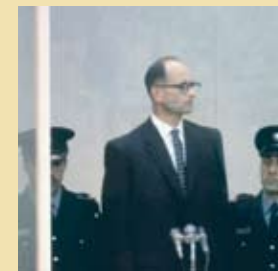
W Jerozolimie zbudowano stałą siedzibę Knesetu, zaś Uniwersytet Hebrajski i Centrum Medyczne Hadas-

Przekrój betonowej rury wodociągu Krajowego (274 cm średnicy).
FOT. DZIĘKI UPRZEJMOŚCI CENTRALNEGO ARCHIWUM SYJONISTYCZNEGO

Proces Eichmanna

W maju 1960 roku Adolf Eichmann, koordynator nazistowskiego planu zagłady, został przywieziony do Izraela, aby osądzić go zgodnie z izraelską ustawą z 1950 roku o karaniu nazistów i ich współpracowników. Proces rozpoczął się w kwietniu 1961 roku. Eichmann został uznany winnym zbrodniom przeciwko ludzkości i narodowi żydowskiemu i skazany na karę śmierci. Sąd Najwyższy odrzucił apelację Eichmanna. Powieszono go 30 maja 1962 roku. Był to jedyny przypadek wykonania kary śmierci w ramach izraelskiego systemu prawnego.

Nazistowski zbrodniarz wojenny Adolf Eichmann podczas procesu w Jerozolimie
GPO/ J. MILLI

sa zostały przeniesione do nowych kompleksów – budynki na Górze Scopus, w których mieściły się wcześniej, w wyniku wojny o niepodległość musiały zostać opuszczone. Powołano do życia Muzeum Izraela, którego celem jest zbieranie, ochrona, badanie i upowszechnianie żydowskiego dziedzictwa kulturalnego i artystycznego.

Stopniowo Izrael budował relacje z innymi państwami – nawiązano bliskie kontakty ze Stanami Zjednoczonymi, państwami brytyjskiej Wspólnoty Narodów, większością państw zachodniej Europy, niemal wszystkimi krajami Ameryki Łacińskiej i wieloma państwami azjatyckimi. W ramach licznych programów współpracy międzynarodowej setki izraelskich lekarzy, inżynierów

rów, nauczycieli, agronomów, specjalistów od nawadniania i działaczy młodzieżowych dzieliło się swoją wiedzą z mieszkańcami innych rozwijających się krajów. W 1965 roku dokonano wymiany ambasadorów między Izraelem a Niemiecką Republiką Federalną – posunięcie wcześniej niemożliwe ze względu na gorzką pamięć o zbrodniach popełnionych na Żydach przez władze nazistowskie w latach 1933–1945. Normalizację stosunków między obydwojma krajami poprzedziły zaciekle protesty i debata publiczna.

Wojna sześciodniowa (1967)

Nadzieje na kolejną dekadę względnego spokoju rozwały się wraz z eskalacją terrorystycznych rajdów z terytorium Egiptu i Jordanii, powtarzającym się syryjskim ostrzałem artyleryjskim rolniczych ośrodków północnej Galilei i potężnymi zbrojeniami w sąsiednich krajach arabskich. Kiedy Egipt w maju 1967 roku ponownie wprowadził na Synaj znaczne siły wojskowe, nakazał wycofać się oddziałom pokojowym ONZ, które stacjonowały tam od 1957 roku, wznowił blokadę Cieśniny Tirańskiej i zawarł sojusz militarny z Jordanią, Izrael stanął wobec zagrożenia ze strony wrogich armii na wszystkich frontach. Podczas gdy sąsiedzi przygotowywali się do zniszczenia państwa żydowskiego, Izrael, powołując się na przyrodzone prawo do samoobrony, 5 czerwca 1967 roku rozpoczął na południu wyprzedzające uderzenie na Egipt, po którym nastąpiła kontrofensywa przeciwko

Linie demarkacyjne po wojnie sześciodniowej

Jordanii na wschodzie i wyparcie syryjskich oddziałów okopanych na Wzgórzach Golan na północy.

Po sześciu dniach walk linie demarkacyjne poprzedniego rozejmu zostały zastąpione nowymi. Pod kontrolą Izraela znalazły się Judea, Samaria, Gaza, półwysep Synaj i Wzgórz Golan. Wioski na północy po raz pierwszy od 19 lat nie były ostrzeliwane przez Syryjczyków, zapewniono swobodną żeglugę izraelskim i zmierzającym do Izraela statkom, zaś Jerozolima, podzielona dotąd między Izrael i Jordanię, znalazła się w całości pod władzą izraelską.

Izraelscy spadochroniarze pod Ścianą Płaczu
GPO / D. RUBINGER

Pomiędzy wojnami

Największym wyzwaniem dla izraelskiej dyplomacji po zakończeniu walk było przekucie zdobyczy terytorialnych w trwały pokój, oparty na założeniach Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 242: *uznaniu suwerenności, integralności terytorialnej i politycznej niezawisłości wszystkich państw regionu oraz ich prawa do pokojowego istnienia w bezpiecznych i uznanych granicach, bez gróźb i aktów przemocy*. Stanowisko arabskie, sformułowane podczas szczytu w Chartumie w sierpniu 1967 roku, wyrażało jednak co innego: *nie dla pokoju z Izraelem, nie dla rokowań z Izraelem, nie dla uznania państwa Izrael*. We wrześniu 1968 roku Egipt rozpoczął „wojnę na wyczerpanie” – sporadyczne, statyczne działania na brzegach Kanału Sueskiego, które przeradzały się w lokalne starcia na pełną skalę, powodując ciężkie straty po obydwu stronach. Walki ustały w 1970 roku,

kiedy Egipt i Izrael odnowiły porozumienie o zawieszeniu broni w rejonie Kanału Sueskiego.

Wojna Jom Kippur (1973)

Trzy lata względnego spokoju na granicach zakończyły się w Jom Kippur (Dzień Pojednania), największe święto żydowskiego kalendarza. Egipt i Syria 6 października 1976 roku rozpoczęły skoordynowaną, zaskakującą ofensywę przeciwko Izraelowi, przekraczając Kanał Sueski i wkraczając na Wzgórza Golan. W ciągu kolejnych trzech tygodni izraelska armia odwróciła losy wojny i odparła atak, zajmując tereny egipskie po zachodniej stronie Kanału Sueskiego i dochodząc na odległość 32 kilometrów od stolicy Syrii, Damaszku. Dwa lata trudnych negocjacji izraelsko-egipskich i izraelsko-syryjskich doprowadziły do porozumień pokojowych, w wyniku których Izrael wycofał się z części zajętych w czasie wojny terytoriów.

Operacja Pokój dla Galilei (1982)

Izrael nie dążył nigdy do konfliktu z Libanem. Armia izraelska wkroczyła jednak w 1982 roku na terytorium północnego sąsiada, kiedy Organizacja Wyzwolenia Palestyny (OWP), wyrzucona z Jordanii w 1970 roku, przeniosła się na południe Libanu i rozpoczęła powtarzające się ataki terrorystyczne w miastach i wsiach północnego Izraela (Galilei), powodując liczne ofiary w ludziach i straty materialne. W operacji *Pokój dla Galilei* zlikwidowano większość organizacyjnej i militarnej infrastruktury OWP w regionie. Przez kolejne 18 lat Izrael utrzymywał w południowym Libanie niewielką strefę bezpieczeństwa, przyległą do swej północnej granicy, aby uchronić mieszkańców Galilei przed atakami.

Druga wojna libańska

W maju 2000 roku Izrael wycofał wszystkie siły ze strefy bezpieczeństwa. Liban nie zdołał jednak wypełnić ustaleń rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 425 i 1559, zgodnie z którymi miało nastąpić rozwiązanie Hezbollahu i zajęcie południa kraju przez regularną armię libańską.

W wyniku tego w lipcu 2006 roku, po tym jak Hezbollah porwał dwóch izraelskich żołnierzy i zbombardował miasta w Galilei, ponownie wybuchły walki. Podczas konfliktu, nazwanego później drugą wojną libańską, w kierunku cywilnych celów w Izraelu wystrzelono ponad 4000 rakiet. Walki zakończyły się w sierpniu 2006 roku. Rada Bezpieczeństwa ONZ wydała rezolucję nr 1701, wzywającą do bezwarunkowego uwolnienia schwytanych żołnierzy izraelskich, rozlokowania w południowym Libanie oddziałów UNIFIL i armii libańskiej oraz ustanowienia embarga na dostawy broni dla libańskich grup zbrojnych.

Operacje w Gazie (2008)

W następstwie wycofania się Izraela ze Strefy Gazy i czterech osiedli na północy Zachodniego Brzegu w 2005 roku oraz wygranej Hamasu w wyborach 2007 roku ataki terrorystyczne przeciwko Izraelowi nasiliły się. Z Gazy wystrzelono w kierunku południowego Izraela tysiące rakiet, powodując straty materialne oraz fizyczne i psychologiczne urazy u ludności cywilnej. W tej sytuacji Izrael zmuszony był podjąć działania militarne w postaci Operacji *Płynny Ołów* (od 27 grudnia 2008 r. do 18 stycznia 2009 r.).

Corocznie w Izraelu odbywają się uroczystości ku czci zamordowanego premiera Icchaka Rabina. Zamach, dokonany 4 listopada 1995 roku przez żydowskiego ekstremistę, wywołał w kraju powszechną żałobę po tym żołnierzu i mężu stanu, który przebył drogę od pól bitewnych do przewodzenia procesowi pokojowemu.

Od wojny do pokoju

Niemal trzydziestoletnie rządy Partii Pracy zakończyły się po wyborach 1977 roku, kiedy władzę objął Likud, koalicja sił prawicowych i centrowych. Nowy premier, Menachem Begin, potwierdził chęć kontynuowania wysiłków swych poprzedników na rzecz stabilnego pokoju w regionie i zaapelował do arabskich przywódców o powrót do stołu rokowań.

Zakłęty krąg odrzucania izraelskich apeli o pokój przez państwa arabskie przerwała wizyta w Jerozolimie egipskiego prezydenta Anwara Sadata z listopada 1977 roku. Egipsko-izraelskie negocjacje, które rozpo-

Premier Icchak Rabin i król Jordanii Husajn
GPO / Y. SA'AR

czyły się następnie pod auspicjami USA, zakończyły się we wrześniu 1978 roku podpisaniem porozumień pokojowych z Camp David. Dokument zawierał ramowe założenia trwałego pokoju na Bliskim Wschodzie, łącznie ze szczegółowymi propozycjami samostanowienia dla Palestyńczyków.

26 marca 1979 roku Izrael i Egipt podpisały w Waszyngtonie traktat pokojowy, kończąc tym samym trzydziestoletni stan wojny między obydwoma krajami. Zgodnie z warunkami traktatu, Izrael wycofał się z półwyspu Synaj, zaś w miejsce dotychczasowych linii demarkacyjnych ustalono obustronnie uznawane granice państwowe.

Prezydent Egiptu Anwar Sadat, prezydent USA Jimmy Carter i premier Izraela Menachem Begin.
GPO / Y. SA'AR

Trzy lata rokowań między Jordanią i Izraelem, jakie nastąpiły po konferencji pokojowej w Madrycie w 1991 roku, zaowocowały podpisaniem przez Husajna, władcę Haszemickiego Królestwa Jordanii, i premiera Icchaka Rabina w lipcu 1994 roku deklaracji, która zakończyła trwający od 46 lat stan wojny. Izraelsko-jordański traktat pokojowy podpisano w obecności amerykańskiego prezydenta Billa Clintona 26 października 1994 roku na przejściu granicznym Arawa, pomiędzy izraelskim Ejlątem a jordańską Akabą.

Wyzwania wewnętrzne

W latach 80. i 90. Izrael przyjął ponad milion imigrantów, głównie z byłego

Pokój z Egiptem i Jordanią

Związku Sowieckiego, Europy Wschodniej i Etiopii. Napięcie tak dużej liczby nowych konsumentów oraz bardziej lub mniej wykwalifikowanych pracowników nadał gospodarce potężny impuls do rozwoju.

Po wyborach do Knesetu w 1984 roku rząd utworzyły dwa główne ugrupowania: centrolewicowa Partia Pracy i centroprawicowy Likud. W 1988 roku władzę przejęła koalicja pod przewodnictwem Likudu, zaś w 1992 roku zwyciężył blok Partii Pracy i kilku mniejszych partii lewicowych. W 1996 roku, rok po zamachu na premiera Icchaka Rabina, w bezpośrednich wyborach na premiera wygrał Benjamin Netaniahu, kierujący koalicją skupioną wokół Likudu. Niecałe trzy lata póź-

niej jego ugrupowanie przegrało – w 1999 roku koalicyjny rząd utworzył Ehud Barak, lider centrolewicowego Jednego Izraela. W grudniu następnego roku Barak złożył dymisję. Ariel Szaron, szef Likudu, został premierem na początku 2001 roku i pełnił tę funkcję do 2006 roku, kiedy doznał wylewu. Na stanowisku premiera zastąpił go Ehud Olmert, przywódca powołanej przez Szarona w listopadzie 2005 roku partii Kadima. W lutym 2009 roku, po złożeniu dymisji przez Olmerta, odbyły się wcześniejsze wybory. Zwycięski Netaniahu sformował rząd oparty na szerokiej koalicji.

Poszczególne gabinety opierały się na różnych przekonaniach politycznych, ale ich cele były podobne: osiągnięcie pokoju, rozwój gospodarczy, integracja imigrantów.

TERRORYZM

Arabski i palestyński terroryzm skierowany przeciwko Żydom istniał na wiele lat przed powstaniem państwa Izrael i nie zniknął również potem. W ciągu dwóch dekad, jakie upłynęły od ogłoszenia niepodległości do wojny sześciodniowej 1967 roku (kiedy Izrael zajął Terytoria Okupowane), tysiące zamachów kosztowały życie i zdrowie izraelskich obywateli. Po utworzeniu OWP to ta organizacja stała się liderem kampanii terroru.

W latach 70. i 80. różne organizacje terrorystyczne związane z OWP przeprowadziły liczne zamachy w Izraelu i za granicą. Jednym z najgłośniejszych ataków było zamordowanie 11 izraelskich sportowców podczas Olimpiady w Monachium w 1972 roku. Pomimo wyrzeczenia się metod terrorystycznych przez Palestyńczyków w 1993 roku, co otworzyło drogę do izraelsko-palestyńskiego procesu pokojowego, zamachy nie ustały, a od września 2000 roku przybrały na sile, pochłaniając życie ponad 1000 izraelskich cywili i raniąc wiele tysięcy więcej.

PROCES POKOJOWY

Od chwili podpisania izraelsko-egipskiego traktatu z 1979 roku Izrael i inne państwa występowały z wieloma inicjatywami na rzecz pokoju w regionie. Dzięki tym wysiłkom w październiku 1991 roku odbyła się w Madrycie konferencja pokojowa pod auspicjami USA i ZSRR. Spotkali się na niej przedstawiciele Izraela, Syrii, Libanu, Jordanii oraz Palestyńczyków. Obradom plenarnym towarzyszyły dwustronne negocjacje uczestniczących stron oraz wielostronne dyskusje o najważniejszych wyzwaniach w regionie.

Rozmowy dwustronne

Izrael i Palestyńczycy: W toku wielomiesięcznych, kuluarowych kontaktów pomiędzy izraelskimi negocjatorami i przedstawicielami OWP, które odbywały się w Oslo, sformułowano Deklarację Zasad, która określała zasady samostanowienia Palestyńczyków na Zachodnim Brzegu i w Gazie. Zanim jednak podpisano ją 13 września 1993 roku, nastąpiła wymiana pism między Jasserem Arafatem a Icchakiem Rabinem. Przewodniczący OWP zobowiązał się odrzucić terroryzm, wyrzucić ze statutu organizacji zapisy negujące prawo Izraela do istnienia i zadeklarował wolę pokojowego zakończenia trwającego od dziesięcioleci konfliktu. Ze swojej strony Izrael uznał z kolei OWP za przedstawiciela narodu palestyńskiego.

Deklaracja zawierała zaakceptowane przez obydwie strony zasady funkcjonowania palestyńskiego samorządu podczas pięcioletniego okresu przejściowego oraz ramowy plan kolejnych etapów izraelsko-palestyńskich negocjacji. Ustalenia co do samorządu w Strefie Gazy

i Jerychu zostały wprowadzone w życie w maju 1994 roku. Trzy miesiące później na Zachodnim Brzegu nastąpiło przekazanie kompetencji w zakresie edukacji, kultury, opieki zdrowotnej, pomocy społecznej, podatków bezpośrednich i turystyki. Deklaracja Zasad i inne porozumienia izraelsko-palestyńskie doprowadziły do podpisania we wrześniu 1995 roku Tymczasowej Umowy w sprawie Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy. Poszerzała ona palestyńską autonomię poprzez ustanowienie wybieralnej władzy – Rady Palestyńskiej (powołanej w styczniu 1996 r.) oraz dalsze wycofywanie wojsk izraelskich z Zachodniego Brzegu. Umowa wprowadzała także mechanizmy regulujące stosunki izraelsko-palestyńskie do czasu ostatecznego uzgodnienia statusu Palestyny. Umowa Tymczasowa dzieliła Zachodni Brzeg na trzy typy obszarów:

- obszary o statusie A (główne miasta Zachodniego Brzegu): Rada Autonomii ponosi pełną odpowiedzialność za bezpieczeństwo wewnętrzne, porządek publiczny i administrację cywilną. Umowa Tymczasowa zawierała osobne ustalenia dla Hebronu. Protokół wycofania armii izraelskiej z tego miasta podpisano w styczniu 1997 roku.
- obszary o statusie B (mniejsze miasteczka i wsie Zachodniego Brzegu): Rada Autonomii przejęła odpowiedzialność w zakresie administracji cywilnej (jak w obszarach A) i utrzymania porządku publicznego, Izrael zachował natomiast nadrzędne kompetencje w sprawach bezpieczeństwa, aby chronić swoich obywateli i zwalczać terroryzm.
- obszary o statusie C (osiedla żydowskie, obszary o znaczeniu strategicznym dla Izraela, w większości niezamieszkałe tereny Zachodniego Brzegu): pełna od-

powiedzialność Izraela za bezpieczeństwo i porządek publiczny, a także kompetencje administracyjne (planowanie przestrzenne, wykopaliska itd.). Rada Autonomii zajmuje się wszelkimi innymi sprawami administracyjnymi ludności palestyńskiej.

Ustalony w Umowie Tymczasowej harmonogram kolejnych faz wycofywania wojsk był kilkakrotnie zmieniany w ramach uzgodnień między stronami, z których najważniejsze było Memorandum z Wye River (październik 1998 r.). Wypełniając swoje zobowiązania, Izrael zamknął pierwszy i drugi etap wycofywania swoich sił w marcu 2000 roku. W wyniku tych działań 18% terytorium Zachodniego Brzegu uzyskało status A, a 21% status B, zaś pod rządami Rady Autonomii znalazło się 98% ludności palestyńskiej.

Negocjacje na temat ostatecznego statusu Palestyny i ułożenia trwałych relacji między Izraelem a podmiotem palestyńskim rozpoczęły się zgodnie z planem w maju 1996 roku. Samobójcze zamachy bombowe terrorystów Hamasu, dokonywane w 1996 roku w Jeruzolimie i Tel Awiwie, podkopały izraelską wiarę w proces pokojowy. Rozmowy zawieszono na trzy lata – wznowiło je dopiero Memorandum z Szarm el-Szejk z września 1999 roku. Wśród spraw wymagających rozstrzygnięcia były między innymi te dotyczące uchodźców, osadników, kwestii bezpieczeństwa, granic czy statusu Jeruzolimy. Na zaproszenie prezydenta USA Billa Clintona izraelski premier Ehud Barak i przewodniczący Autonomii Palestyńskiej Jasser Arafat spotkali się w lipcu 2000 roku na szczycie w Camp David, aby wznowić rokowania. Nie osiągnięto jednak porozumienia – Arafat odrzucił hojną ofertę. Szczyt zakończył się jednak wydaniem trójstronnego oświadczenia, w którym zawarto uzgodnione założenia dalszych negocjacji.

czył się jednak wydaniem trójstronnego oświadczenia, w którym zawarto uzgodnione założenia dalszych negocjacji.

We wrześniu 2000 roku Palestyńczycy rozpoczęli Intifadę – masową kampanię terroru i przemocy, której skutkiem były liczne ofiary i cierpienia po obydwu stronach. Rozliczne próby, by przerwać krwawą konfrontację i wznowić proces pokojowy, spełzły na niczym z powodu palestyńskiego terroryzmu.

Izrael zaakceptował wizję nakreśloną 24 czerwca 2002 roku w przemówieniu prezydenta USA George’a W. Busha: zakończenia palestyńskich zamachów, a następnie ostatecznego uzgodnienia wszystkich kwestii spornych i wejścia w pokojowe relacje.

Izrael przyjął plan pokojowy 25 maja 2003 roku, opatrując go komentarzami, które z izraelskiego punktu widzenia były niezbędne dla jego wdrożenia i do których USA musiały się, w opinii Izraela, odnieść. Palestyńczycy nie wypełnili jednak jak dotychczas zobowiązań z pierwszej fazy planu: przede wszystkim nie dokonali bezwarunkowego wstrzymania działań terrorystycznych i zachęcających do nich. Jednym z antyterrorystycznych działań podjętych przez Izrael była budowa specjalnego płotu wokół terytoriów palestyńskich.

W sierpniu 2005 roku Izrael wycofał się całkowicie ze Strefy Gazy i czterech osiedli w północnej Samarii (Zachodni Brzeg), chcąc przełamać impas, w jakim znalazł się proces pokojowy po pięciu latach palestyńskich zamachów. Jednak wraz z wyborczą wygraną

Premier Ariel Szaron w grudniu 2003 roku ogłosił plan wycofania wojsk z terytoriów okupowanych
GPO / MOSHE MILNER

Hamasu palestyński terroryzm nie ustał. Z terenów Gazy wystrzelivano w kierunku północnego Negewu rakiety Kassam, porwano także izraelskiego żołnierza, co wymusiło działania wojskowe.

Nowy izraelski rząd, wybrany w początkach 2009 roku, poczynił wiele wysiłków dla wznowienia procesu pokojowego. Próby te były jednak torpedowane przez Palestyńczyków, którzy zaczęli się między innymi domagać spełnienia kilku warunków wstępnych, zanim w ogóle zasiądą do rokowań z Izraelem. Dopiero w maju 2010 roku Palestyńczycy zgodzili się na tak zwane rozmowy zbliżeniowe.

Izrael i Syria: rozmowy delegacji izraelskiej i syryjskiej rozpoczęły się w Waszyngtonie zgodnie z założeniami konferencji madryckiej i były kontynuowane na poziomie ambasadorów z udziałem wysokiej rangi przedstawicieli USA.

Dwie rundy syryjsko-izraelskich rozmów pokojowych (grudzień 1995 r. i styczeń 1996 r.) skupiły się na kluczowych kwestiach bezpieczeństwa. Podczas szczegółowych i kompleksowych negocjacji ustalono sprawy bezsporne i zbieżne dążenia, aby móc je w przyszłości przedyskutować. Negocjacje między Syrią a Izraelem wznowiono po ponad trzech latach impasu w styczniu 2000 roku w amerykańskim Shepherdstown. Niestety, nie przyniosły one przełomu, podobnie jak marcowe spotkanie prezydentów Clintona i Hafeza Asada w Genewie.

Syria wraz z Iranem wspierają najbardziej niebezpieczne i radykalne organizacje terrorystyczne, takie jak Hezbollah.

Izrael i Liban: zgodnie z decyzją izraelskiego rządu o wdrożeniu Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 425, 23 maja 2000 roku Izrael wycofał wszystkie swoje oddziały ze strefy buforowej w południowym Libanie. Druga strona wciąż jeszcze nie wypełniła jednak zobowiązań wynikających z rezolucji nr 425 oraz 1559 – Liban nie rozwiązał Hezbollahu i nie rozmieścił armii na swej południowej granicy. Po wprowadzeniu dwóch izraelskich żołnierzy i ostrzeleniu miast na północy Izraela przez Hezbollah 12 lipca 2006 roku konflikt wybuchł na nowo. Izrael był zmuszony podjąć próbę usunięcia organizacji z południa Libanu – łącznie z jej arsenałami, zawierającymi kilkadziesiąt tysięcy dostarczonych przez Iran i Syrię rakiet, które zagrażały milionom izraelskich cywili. W walkach, które nazwano później II wojną libańską, w stronę cywilnych celów w Izraelu wystrzelono ponad 4000 rakiet, których ofiarami stały się 44 osoby. Ostrzał spowodował także duże straty materialne. W trakcie działań zbrojnych zginęło 119 izraelskich żołnierzy. Starcia zakończyły się 11 sierpnia 2006 roku przyjęciem rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1701, wzywającej do bezwarunkowego uwolnienia wprowadzonych żołnierzy izraelskich, rozlokowania w południowym Libanie oddziałów UNIFIL i armii libańskiej oraz ustanowienia embarga na dostawy broni dla libańskich grup zbrojnych.

Rozmowy wielostronne

Rozmowy wielostronne zostały zainicjowane jako integralna część procesu pokojowego. Ich celem było szukanie rozwiązań najważniejszych problemów Bliskiego Wschodu oraz budowanie zaufania, niezbędne dla normalizacji stosunków między państwami

regionu. W styczniu 1992 roku odbyła się w Moskwie Bliskowschodnia Konferencja Wielostronna, w której uczestniczyli przedstawiciele 36 państw i organizacji międzynarodowych. Delegaci, podzieleni na pięć grup roboczych poświęconych kluczowym kwestiom (ochrona środowiska, kontrola zbrojeń i bezpieczeństwo, uchodźcy, dostęp do wody, rozwój gospodarczy), spotykają się od tego czasu regularnie w różnych miastach regionu.

Rozmowy koordynowane są przez złożony z kluczowych delegacji Komitet Sterujący pod przewodnictwem USA i Rosji. Wybuch palestyńskiej przemocy w 2000 roku zamroził jednak większość działań wielostronnych.

NAJWAŻNIEJSZE DATY

Przed naszą erą

- XVII–VI wiek p. n. e. – czasy biblijne**
- ok. 1700 Abraham, Izaak, Jakub – patriarchowie ludu żydowskiego osiedlają się w Kraju Kanaan. Głód zmusza jednak Izraelitów do migracji do Egiptu.
 - ok. 1300 Mojżesz wyprowadza Izraelitów z Egiptu, przez 40 lat wędrują po Pustyni, Powstanie Tory, włączając w to 10 przykazań otrzymanych na Górze Synaj.
 - 1300–1200 Izraelici osiedlają się na Ziemi Izraela.
 - ok. 1020 Ustanowienie żydowskiej monarchii; Saul, pierwszy król.
 - ok. 1000 Jerozolima stolicą królestwa Dawida
 - ok. 960 Budowa pierwszej świątyni przez króla. Salomona – narodowego i duchowego centrum narodu żydowskiego.
 - ok. 930 Podzielone królestwa – Izrael i Juda.
 - 722–720 Królestwo Izraela podbite przez Asyryjczyków, wygnanie 10 plemion (10 zaginionych Plemion Izraela).
 - 586 Juda zdobyta przez Babilonię. Zburzenie Jerozolimy i Pierwszej Świątyni, wygnanie większości Żydów.

Okres Drugiej Świątyni

538–142 Okres Perski i Hellenistyczny

- 538–515 Powrót wielu Żydów z niewoli babilońskiej; Odbudowanie świątyni
- 332 Podbój przez Aleksandra Wielkiego, panowanie helleńskie.
- 166–160 Powstanie Machabeuszów przeciwko ograniczaniu swobody praktyki religijnej i zbeszczeszczeniu świątyni.
- 142–129 Autonomia pod rządami Hasmoneuszy.
- 129–263 Żydowska niepodległość królestwa Hasmoneuszy.
- 63 Zdobycie Jerozolimy przez rzymskiego generała Pompejusza.

63 p.n.e. –313 n.e. rządy rzymskie

- 63–4 p.n.e. Herod, mianowany przez Rzymian królem, rządzi Ziemią Izraela. Renowacja świątyni jerozolimskiej.

Nasza era

- ok. 20–33 Działalność Jezusa z Nazaretu.
- 66 Żydowski bunt przeciwko Rzymowi.
- 70 Zniszczenie Jerozolimy i drugiej Świątyni.
- 73 Ostatni szaniec powstania w Masadzie.
- 132–135 Powstanie Bar Kochby przeciwko Rzymowi.
- ok. 210 Ukończenie kodyfikacji żydowskiego prawa ustnego (Miszna).

313–636 Panowanie bizantyjskie

- ok. 390 Ukończenie Talmudu Jerozolimskiego – komentarza do Miszny.
- 614 Inwazja perska.

636–1099 Panowanie Arabskie

- 691 Kalif Abdul el-Malik buduje na miejscu Pierwszej i Drugiej Świątyni Kopułę na Skale.

1099–1291 Czasy wypraw krzyżowych (łacińskie Królestwo Jerozolimy)

1291–1516 Panowanie Memeluków

1517–1917 Rządy Imperium Otomańskiego

- 1564 Opublikowanie kodeksu żydowskiego prawa (Szulhan Aruch).
- 1860 Budowa pierwszego osiedla poza murami Starego Miasta w Jerozolimie.
- 1882–1903 Pierwsza Alija (fala imigracji na masową skalę), głównie z Rosji.
- 1897 Pierwszy Kongres Syjonistyczny zwołany przez Teodora Herzla w Bazylei. Powstanie Organizacji Syjonistycznej.
- 1904–1914 Druga Alija – głównie z terenów ówczesnej Rosji i Polski.
- 1909 Powstaje pierwszy kibuc, Degania, i pierwsze nowoczesne żydowskie miasto, Tel Awiw.

1917 Ponad czterystuletnie panowanie Ottomanów zostaje zakończone przez Brytyjczyków. Brytyjski minister spraw zagranicznych deklaruje poparcie dla stworzenia „żydowskiej siedziby narodowej w Palestynie”.

1918–1948 Mandat brytyjski

1919–1923 Trzecia Alija, głównie z terenów Rosji.
 1920 Założenie Histadrut (Powszechnej Organizacji Robotników Żydowskich w Ziemi Izraela) i Hagany (żydowskiej organizacji samoobrony). Stworzenie Waad Leumi (żydowskiej Rady Narodowej), reprezentującej interesy społeczności żydowskiej (Jiszuw).
 1921 Założenie w Nahalal pierwszego moszawu – spółdzielni rolniczej.
 1922 Liga Narodów powierza Wielkiej Brytanii Mandat dla Palestyny (Ziemi Izraela). Utworzenie Transjordanii na trzech czwartych terytorium. Pozostała jedna czwarta miała stać się żydowską siedzibą narodową. Powołanie Agencji Żydowskiej, reprezentującej Żydów wobec władz mandatowych.
 1924 Ufundowanie w Hajfie Technionu – Instytutu Techniki, pierwszej politechniki.
 1924–1932 Czwarta Alija, głównie z Polski.
 1925 Otwarcie na Górze Scopus Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie.

1929 Masakra Żydów w Hebronie dokonana przez arabskich terrorystów.
 1931 Założenie Irgunu, żydowskiej organizacji podziemnej.
 1933–1939 Piąta Alija, głównie z Niemiec.
 1936–1939 Antyżydowskie rozruchy wzniecone przez arabskich terrorystów.
 1939 „Biała Księga” poważnie ogranicza żydowską imigrację.
 1939–1945 Druga wojna światowa. Holokaust w Europie.
 1940–1941 Założenie podziemnej grupy Lehi, oraz Palmach – kompanii szturmowych Hagany.
 1944 Sformowanie Brygady Żydowskiej jako części brytyjskich sił zbrojnych.
 1947 ONZ proponuje stworzenie państwa arabskiego i żydowskiego na terytorium Ziemi Izraela.

1948 Państwo Izrael

1948 Koniec Mandatu Brytyjskiego (14 maja); proklamowanie niepodległości (14 maja); napaść pięciu krajów arabskich na Izrael (15 maja); utworzenie Sił Obrony Izraela wojna o niepodległość (maj 1948–lipiec 1949).
 1949 Podpisanie rozejmów z Egiptem, Jordanią, Syrią i Libanem; Jerozolima podzielona między Izrael a Jordanię.

1948–52 Pierwsze wybory do Knesetu.
Izrael 59. państwem członkowskim ONZ
Masowa imigracja z Europy i państw
arabskich.

1956 Kampania sueska.
1961–62 Proces i egzekucja Adolfa Eichmanna
za udział w zbrodniach Holokaustu.
1964 Ukończenie budowy Wodociągu
Krajowego, dostarczającego wodę
z Jeziora Tyberiadzkiego na półpustynne
południe Izraela.

1967 Wojna sześciodniowa; zjednoczenie
Jerozolimy.
1968–70 Egipt toczy przeciw Izraelowi „wojnę
na wyczerpanie”.
1973 Wojna Jom Kippur.
1975 Izrael członkiem stowarzyszonym
Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej.
1977 Pierwszy rząd Likudu po 30 latach
dominacji Partii Pracy;
wizyta prezydenta Egiptu Anwara
Sadata w Jerozolimie,
1978 Porozumienie z Camp David – założenia
trwałego pokoju na Bliskim
Wschodzie oraz palestyńskiego
samostanowienia.
1979 Podpisanie egipsko-izraelskiego traktatu
pokojowego.
Pokojowa Nagroda Nobla dla prezydenta
Anwara Sadata i premiera
Menachema Begina.
1981 Lotnictwo izraelskie niszczy iracki reaktor
jądrowy tuż przed jego uruchomieniem.

1982 Zakończenie trój etapowego
wycofywania sił izraelskich z Synaju;
operacja Pokój dla Galilei – usunięcie
z Libanu terrorystów z Organizacji
Wyzwolenia Palestyny.
1984 Likud i Partia Pracy w rządzie jedności
narodowej;
Operacja Mojżesz – imigracja etiopskich
Żydów.
1985 Porozumienie o wolnym handlu z USA.
1987 Intifada – zamieszki na terytoriach
zajmowanych przez Izrael.
1988 Wyborcze zwycięstwo Likudu.
1989 Czteropunktowy plan pokojowy Izraela;
początek masowej imigracji Żydów z ZSRR.
1991 Izrael zaatakowany rakietami Scud
podczas wojny w Zatoce Perskiej;
bliskowschodnia konferencja pokojowa
w Madrycie;
operacja Salomon – ewakuacja
etiopskich Żydów drogą lotniczą.
1992 Nawiązanie stosunków dyplomatycznych
z Chinami i Indiami;
stanowisko premiera obejmuje Icchak
Rabin.
1993 Deklaracja Zasad Przejściowej Autonomii
Palestyńskiej (porozumienia z Oslo)
podpisana przez Izrael i reprezentującą
Palestyńczyków OWP.
1994 Ustanowienie Autonomii Palestyńskiej
w Strefie Gazy i regionie Jerycha;
przywrócenie pełnych stosunków
dyplomatycznych z Watykanem.

	utworzenie w Izraelu sekcji interesów Maroka i Tunezji;		
	podpisanie izraelsko-jordańskiego traktatu pokojowego;		
	Rabin, Peres i Arafat nagrodzeni pokojowym Noblem		
1995	Rozszerzenie Autonomii Palestyńskiej w Gazie i na Zachodnim Brzegu;	2000	Izrael i OWP podpisują Memorandum z Szarm el-Szejk.
	wybory do Rady Autonomii;		Pielgrzymka Jana Pawła II;
	zamach na premiera Icchaka Rabina podczas wiecu pokojowego;		Izrael wycofuje się ze Strefy Bezpieczeństwa na południu Libanu;
	Szymon Peres premierem.	2001	Izrael przyjęty w ONZ do Grupy Krajów Zachodnioeuropejskich i Innych;
1996	Eskalacja fundamentalistycznego arabskiego terroru przeciwko Izraelowi;		ponowny wybuch zamieszek – Druga Intifada;
	operacja Grona Gniewu – odwet za terrorystyczne ataki Hezbollahu na północny Izrael;		premier Barak składa dymisję.
	otwarcie izraelskich biur handlowych w Omanie i Katarze;	2002	Ariel Szaron z Likudu premierem rządu szerokiej koalicji;
	Benjamin Netaniahu premierem;		opublikowanie raportu komisji Mitchella;
	koalicyjny rząd pod przewodnictwem Likudu;		plan pokojowy George’a Teneta;
	otwarcie omańskiego biura handlowego w Tel Awiwie.		minister turystyki Rechawam Ze’ewi zamordowany w zamachu.
1997	Podpisanie Protokołu Hebrońskiego przez Izrael i Autonomię Palestyńską.		operacja Tarcza Obronna w odpowiedzi na nasilenie palestyńskich zamachów terrorystycznych;
1998	Izrael świętuje 50-lecie;	2003	rozpoczęcie budowy płotu dla ochrony przed terroryzmem z Zachodniego Brzegu;
	podpisanie przez Izrael i OWP Memorandum z Wye River – wdrażanie Umowy Tymczasowej.		premier Szaron rozwiązuje Kneset, ogłasza przedterminowe wybory na 28 stycznia 2003 r.
1999	Ehud Barak z lewicowego Jednego Izraela premierem na czele koalicyjnego rządu;	2005	Prawicowy rząd koalicyjny Szarona przyjmuje „Mapę Drogową” – plan pokojowy Busha.
		2006	Izrael całkowicie wycofuje wojska ze Strefy Gazy.
			Ariel Szaron dostaje wylewu, obowiązki premiera przejmuje Ehud Olmert;

po wyborach 28 marca Olmert formuje rząd pod przewodnictwem partii Kadima;

porwanie izraelskiego żołnierza, Izrael podejmuje akcję zbrojną przeciwko terrorystom w Strefie Gazy;

porwanie dwóch izraelskich żołnierzy i ostrzał raketowy Izraela przez Hezbollah, Izrael podejmuje akcję zbrojną w Libanie (druga wojna libańska).

2007 Kneset wybiera Szymona Peresa prezydentem;
po przejęciu kontroli nad Gazą przez Hamas Izrael ogłasza Strefę „wrogim terytorium”.

2008 Izrael świętuje 60-lecie;
w odpowiedzi na 10 000 rakiet i pocisków moździerzowych wystrzelonych ze Strefy Gazy, Izrael rozpoczyna operację Płynny Ołów.

2009 Benjamin Netaniahu wybrany premierem, tworzy rząd szerokiej koalicji;
100-lecie Tel Awiwu.

2010 Izrael przystępuje do Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD).

Państwo	71
Struktura polityczna	74
Prezydent	75
Władza ustawodawcza: Kneset	77
Władza wykonawcza: rząd	79
Wymiar sprawiedliwości	83
Władze lokalne	87
Siły Obronne Izraela	89

David Ben Gurion
proklamujący
ustanowienie Państwa
Izrael

BIURO PRASOWE RZĄDU

PAŃSTWO

Deklaracja Niepodległości Państwa Izrael, podpisana 14 maja 1948 roku przez członków Rady Narodowej, reprezentujących wspólnotę żydowską w kraju i ogólnosiwiatowy ruch syjonistyczny, stanowi narodowe credo. Zawiera historyczne przesłanki dla odrodzenia Izraela oraz zasady demokratycznego państwa oparte-go na poszanowaniu wolności, sprawiedliwości i pokoju, zgodnie z wyobrażeniami biblijnych proroków. Wzywa także do pokojowych relacji z sąsiednimi krajami arabskimi w imię korzyści dla całego regionu.

...ותשועה ברב יועץ. (משלי י"א י"ד)
(...) wybawienie, gdzie wielki doradca. (Prz 11, 14)

PAŃSTWO

„Naród żydowski powstał w Ziemi Izraela (Erec Israel). Tutaj ukształtowała się jego duchowa, religijna i państwowa tożsamość. Tutaj po raz pierwszy uzyskał państwowość, stworzył dobra kultury, które weszły do ogólnoludzkiego kanonu i stąd przekazał światu nieprzemijalną Księgę nad Księgami.

(...) Żydzi w każdym pokoleniu dążyli do tego, by powrócić do swej dawnej ojczyzny. (...) dzięki nim zakwitła pustynia, odrodził się język hebrajski, zbudowano wsie i miasta. Stworzyli świetnie prosperującą społeczność, która sama zarządza swoją gospodarką i kulturą, kocha pokój, ale wie, jak się bronić (...).

Państwo Izrael pozostanie otwarte dla żydowskiej imigracji (...); będzie wspierać rozwój kraju dla pożytku wszystkich jego mieszkańców; oparte zostanie na poszanowaniu wolności, sprawiedliwości i pokoju, zgodnie z wyobrażeniami biblijnych proroków; zapewni równość praw społecznych i politycznych niezależnie od wyznania, rasy i płci; zagwarantuje wolność wyznania, sumienia, prawo do kultywowania języka, edukacji i kultury; będzie chronić miejsca święte wszystkich religii; pozostanie wierne zasadom Karty Narodów Zjednoczonych.

Wyciągamy dłoń do wszystkich sąsiadujących państw i ich mieszkańców, oferując pokój i dobre sąsiedztwo. Wzywamy do ustanowienia więzów

współpracy i wzajemnej pomocy z suwerennym narodem żydowskim zamieszkałym na swojej ziemi”.

(z Deklaracji Niepodległości Państwa Izrael)

Flaga Izraela nawiązuje do żydowskiego szala modlitewnego (tałesu). Znajduje się na niej niebieska gwiazda Dawida (Magen Dawid).

Oficjalnym godłem Państwa Izrael jest menora, świecznik, którego kształt wywodzi się jakoby od morii, znanej już w czasach antycznych rośliny o siedmiu łodygach. Gałęzie oliwne po obu stronach symbolizują tęsknotę Izraela za pokojem.

Hatikwa – hymn narodowy Izraela

Kul od ba - le - ve - ge - ni - mah
 ne - leah ye - hu - di ha - ni - yah, U - la
 ta - a - tay mit - tah ka - di - mah
 a - yin le - Tai - yon tra - li - yah
 Od lo av' - dah tik - va - le - nu,
 Ha - tik - vah hat shnot al - pa - yim,
 U - lyot am hol - shi ba - ar - tsu - nu,
 E - retz Tai - yon vi - nu - sha - la - yim,
 U - lyot am hol - shi ba - ar - tsu - nu,
 E - retz Tai - yon vi - nu - sha - la - yim.

כל עוד בלבב קנינו
 נקש יהודי הוסיף
 וילאחזי סגורת גרימה
 שני לציון צופיה
 עוד לא אברה הפקנו
 התקנה בת שנות אלפים
 להיות עם חקשי בארצנו
 ארץ ציון וירושלים.

Dopóki w naszych dusz głębinie,
 Serce żydowskie żywo bije,
 Oko ku wschodowi się obraca,
 I do Syjonu wciąż powraca.

Nadzieja nasza nie zginie,
 Wszak dwa tysiące lat przetrwała,
 Być narodem wolnym w swojej krainie,
 W kraju Syjonu i Jerozolimy.

Hymn „Nadzieja nasza” według tłumaczenia Szoszany Raczyńskiej

STRUKTURA POLITYCZNA

Prezydenci Izraela

Chaim Weizmann
(1949 r. – 1952 r.)
– przywódca syjonistyczny, uznany naukowiec.

Icchak Ben-Zwi
(1952 r. – 1963 r.)
– szef Agencji Żydowskiej, historyk.

Izrael jest demokracją parlamentarną opartą o zasadę trójpodziału: na władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Naczelnymi organami władzy są prezydent, Kneset (parlament), rząd (rada ministrów) oraz sądownictwo.

Władza wykonawcza (rząd) jest poddana kontroli władzy ustawodawczej (Knesetu), a niezawisłość sądów jest gwarantowana prawem.

PREZYDENT

Prezydent nosi tytuł *nasi*, starożytnego zwierzchnika Sanhedrynu, najwyższej władzy ustawodawczej i sądowniczej Żydów mieszkających w Ziemi Izraela. Prezydent jest głową państwa, a jego urząd symbolizuje jedność narodową ponad podziałami partyjnymi. Prezydent jest wybierany przez Kneset zwykłą większością głosów spośród kandydatów nominowanych ze względu na ich autorytet i zasługi dla państwa. Od 1998 roku prezydent wybierany jest na jedną siedmioletnią kadencję.

Obowiązki prezydenta mają głównie charakter reprezentacyjny i formalny. Prawo wymienia wśród nich otwieranie pierwszego posiedzenia nowego Knesetu, powierzenie posłowi misji tworzenia rządu, przyjmowanie listów uwierzytelniających przedstawicieli obcych państw, podpisywanie traktatów i ustaw przyjętych przez Kneset. Do prerogatyw prezydenta należy też mianowanie, na podstawie rekomendacji odpowiednich instytucji, ambasadorów, sędziów i Prezesa Banku Izraela. Do prezydenta należy też prawo łaski, którego realizacja wymaga jednak opinii ministra sprawiedliwości. Prezydent uczestniczy w uroczystościach państwowych, a także spełnia

Zalman Szazar
(1963 r. – 1973 r.)
– polityk, uczonek, historyk, pisarz, poeta.

Efraim Kacir
(1973 r. – 1978 r.)
– uznany biochemik.

Icchak Nawon
(1978 r. – 1983 r.)
– polityk, dyplomata, pisarz.

Chaim Herzog
(1983 r. – 1993 r.)
– prawnik, generał, dyplomata, pisarz.

Ezer Weizman
(1993 r. – 2000 r.)
– dowódca sił powietrznych, polityk, przedsiębiorca.

Mosze Kacaw
(2000 r. – 2007 r.) – działacz społeczny, polityk.

Szymon Peres
(2007 r. –)
– mąż stanu, dwukrotny premier, laureat pokojowej nagrody Nobla.

zadania nieformalne: przyjmuje wnioski obywateli oraz wspiera swoim patronatem organizacje i kampanie społeczne.

Szymon Peres, prezydent Izraela
BIURO PRASOWE RZĄDU / A. OHAYON

WŁADZA USTAWODAWCZA: KNESET

Naczelnym organem ustawodawczym Izraela jest Kneset – jednoizbowy parlament. Kneset wzięł swoją nazwę i liczbę członków (stu dwudziestu) od Kneset ha-Gedola (Wielkiego Zgromadzenia), rady Żydów zwołanej przez proroków Ezdrasza i Nehemiasza w V wieku p.n.e.

O składzie Knesetu decydują powszechne wybory. W czasie pierwszej sesji parlamentarzyści zostają zaprzysiężeni, następuje wybór przewodniczącego i wiceprzewodniczącego. Kadencja Knesetu trwa z reguły cztery lata, ale w każdej chwili może on zostać rozwiązany przez premiera lub ulec samorozwiązaniu. Do czasu ukonstytuowania się nowego składu Knesetu po wyborach, pełnię władzy posiada poprzedni.

Siedziba Knesetu
w Jerozolimie,
widziana
od południa.
MINISTERSTWO
TURYSTYKI

Kneset działa podczas sesji plenarnych oraz za pośrednictwem 15 komisji stałych. W trakcie sesji plenarnych toczą się debaty nad projektami legislacyjnymi zgłaszanymi przez rząd lub poszczególnych członków Knesetu. Mogą też dotyczyć polityki i działalności rządu. Obrady są prowadzone w języku hebrajskim, ale parlamentarzyści mogą również mówić po arabsku, gdyż oba są językami oficjalnymi. Dostępne jest tłumaczenie symultaniczne.

Proces legislacyjny w Knesecie składa się z trzech czytań (w przypadku projektów ustaw zgłaszanych w sprawach jednostkowych – czterech). Podczas pierwszego czytania projekt ustawy prezentowany jest na posiedzeniu plenarnym, następuje krótka debata na temat jego treści, po której dokument jest kierowany do dalszej dyskusji i ewentualnych poprawek w odpowiedniej komisji. Po zakończeniu pracy nad projektem komisja przesyła go pod obrady plenarne do drugiego czytania. Członkowie komisji mogą wówczas przedstawić swoje zdania odrębne. Po zakończeniu ogólnej debaty każdy artykuł ustawy jest poddawany głosowaniu. Jeśli nie ma potrzeby zwrócenia projektu komisji, od razu następuje trzecie czytanie i głosowanie nad całością ustawy. Przegłosowana ustawa zostaje podpisana przez prowadzącego obrady, a następnie opublikowana w dzienniku ustaw z podpisem prezydenta, premiera, przewodniczącego Knesetu oraz ministra odpowiedzialnego za wdrożenie danego aktu prawnego. Na koniec dokument zostaje opatrzony przez ministra sprawiedliwości państwową pieczęcią i staje się prawem.

WŁADZA WYKONAWCZA: RZĄD

Władzę wykonawczą w państwie sprawuje rząd (rada ministrów) zajmujący się sprawami wewnętrznymi i zewnętrznymi, łącznie z kwestiami bezpieczeństwa narodowego. Zakres kompetencji rządu jest bardzo szeroki; może zajmować się wszystkimi sprawami, o ile tylko nie są zastrzeżone dla innego organu władzy.

Każdy rząd ustala własny tryb pracy i procedury podejmowania decyzji. Zazwyczaj oznacza to obrady raz w tygodniu, ale w razie potrzeby mogą być

Premierzy Izraela

Dawid Ben Gurion

(1948 r. – 1954 r.)

Mosze Szeret

(1954 r. – 1955 r.)

Dawid Ben-Gurion

(1955 r. – 1963 r.)

Lewi Eszkol

(1963 r. – 1969 r.)

Golda Meir

(1969 r. – 1974 r.)

Ichhak Rabin

(1974 r. – 1977 r.)

Menachem Begin

(1977 r. – 1983 r.)

Ichhak Szamir

(1983 r. – 1984 r.)

Szymon Peres

(1984 r. – 1986 r.)

Ichhak Szamir

(1986 r. – 1992 r.)

Ichhak Rabin

(1992 r. – 1995 r.)

Szymon Peres

(1995 r. – 1996 r.)

Benjamin Netaniahu

(1996 r. – 1999 r.)

Ehud Barak

(1999 r. – 2001 r.)

Ariel Szaron

(2001 r. – 2006 r.)

Ehud Olmert

(2006 r. – 2009 r.)

Benjamin Netaniahu

(2009 r. –)

Ministerstwo
Spraw
Zagranicznych
Izraela

T. GRIFFITH

zwoływane dodatkowe posiedzenia. Rząd może także działać za pośrednictwem komitetów resortowych.

Formowanie rządu: Ponieważ żadna partia nigdy nie uzyskała tylu miejsc w Knesecie, by móc rządzić samodzielnie, wszystkie dotychczasowe gabinety były tworzone na bazie koalicji kilku partii.

Po konsultacjach prezydent wskazuje członka Knesetu, któremu powierza misję sformowania rządu. Wskazany poseł musi w ciągu 28 dni przedstawić Knesetowi do zatwierdzenia listę ministrów oraz exposé. Wszyscy ministrowie muszą być obywatelami i mieszkańcami Izraela oraz członkami Knesetu.

Zatwierdzeni ministrowie podlegają w ramach wykonywania swoich obowiązków premierowi i odpowiadają za swoje działania przed Knesetem. Większość ministrów kieruje odpowiednim resortem; ministrowie bez teki mogą być powoływani do zajęcia się specjalnymi projektami. Premier może być jednocześnie szefem któregoś z ministerstw.

Ministrowie, za zgodą premiera i rządu, mogą wyznaczyć wiceministra. On także musi być członkiem Knesetu.

Kadencja rządu, podobnie jak Knesetu, trwa

z reguły cztery lata, chociaż może zostać skrócona, jeśli premier ustąpi, straci możliwość sprawowania urzędu lub umrze, a także na skutek przegłosowania wotum nieufności przez Kneset.

Jeśli premier nie jest w stanie dłużej wypełniać swojej funkcji z któregoś z wymienionych powodów, rząd wyznacza jednego ze swoich członków (posła Knesetu) na pełniącego obowiązki premiera. W przypadku udzielenia wotum nieufności rząd i premier pozostają na stanowiskach do czasu sformowania nowego rządu.

Wybory

Wybory są powszechne, bezpośrednie, równe, tajne i proporcjonalne. Cały kraj stanowi jeden okręg wyborczy. Prawo do głosowania przysługuje wszystkim obywatelom, którzy ukończyli 18 lat. Wyborcy oddają głos na partię polityczną, która ma ich reprezentować w Knesecie.

Dzień wyborów jest świętem państwowym. Wyborcom, którzy znaleźli się tego dnia z dala od swoich komisji wyborczych, zapewniany jest darmowy transport. Możliwość głosowania w specjalnie zorganizowanych komisjach wyborczych mają też żołnierze, pacjenci w szpitalach, więźniowie, a także

Prokurator Generalny

Prawnymi aspektami władzy wykonawczej zajmuje się prokurator generalny. Tylko on reprezentuje państwo w najważniejszych sprawach karnych, cywilnych i administracyjnych. Rząd nie może podejmować działań, które zdaniem prokuratora generalnego są niezgodne z prawem, o ile sąd nie stwierdzi inaczej.

Choć prokurator generalny nominowany jest przez premiera, działa niezależnie od bieżącej polityki.

marynarze na statkach handlowych i Izraelczycy na misjach zagranicznych.

Za przeprowadzenie wyborów odpowiedzialna jest Centralna Komisja Wyborcza, w skład której wchodzi przedstawiciele partii zasiadających w Knesecie z sędzią Sądu Najwyższego jako przewodniczącym. Regionalne komisje wyborcze nadzorują prawidłowe funkcjonowanie lokalnych komisji wyborczych, w których zasiadają przedstawiciele co najmniej trzech partii reprezentowanych w odchodzącym Knesecie.

Frekwencja w dotychczasowych wyborach wahała się pomiędzy 77% a 90% uprawnionych. Świadczy to o dużym zainteresowaniu Izraelczyków polityką lokalną i krajową.

Wybory do Knesetu opierają się na głosowaniu na partie, nie poszczególnych kandydatów. Liczne ugrupowania startujące w wyborach reprezentują pełne spektrum poglądów i przekonań.

WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI

Niezawisłość sądów jest gwarantowana przez prawo. Prezydent mianuje sędziów na podstawie rekomendacji komitetu, w którego skład wchodzi sędziowie Sądu Najwyższego, przedstawiciele państwa i osoby publiczne. Nominacje są bezterminowe, ale w wieku 70 lat sędziowie obligatoryjnie przechodzą w stan spoczynku.

Prawo ziemi

Po uzyskaniu niepodległości (1948 r.) Izrael przyjął rozporządzenie o prawie i administracji. Określono w nim, że akty prawne obowiązujące dotychczas na terytorium kraju pozostają w mocy, o ile nie są sprzeczne z zasadami ujętymi w Deklaracji Niepodległości Izraela lub aktami uchwalonymi przez Kneset. System prawny obejmuje więc pozostałości prawa otomańskiego (obowiązującego do 1917 r.), prawa z okresu mandatowego (zawierającego dużą część angielskiego prawa zwyczajowego), elementy żydowskiego prawa religijnego oraz regulacje z innych systemów.

Budynek Sądu Najwyższego z lotu ptaka
BIURO PRASOWE
RZĄDU / A.OHAYON

Dominującą cechą systemu prawnego Izraela jest jednak rozwijający się po 1948 roku lokalny system prawa stanowionego i precedensowego. Kiedy powstało państwo Izrael, Kneset został upoważniony do uchwalenia serii aktów ustrojowych, które od-

System sądowy	
Sądy specjalne (1 sędzia)	Trybunały administracyjne, sądy pracy, sądy ds. wykroczeń drogowych, ds. nieletnich, sądy wojskowe, sądy miejskie – każdy ze ściśle określoną właściwością.
Sądy religijne (1 lub 3 sędziów)	Kompetencje w kwestiach stanu cywilnego (małżeństwa, rozwody, alimenty, opieka, adopcja), przekazane do kompetencji poszczególnych wspólnot religijnych: żydowskie sądy rabiniczne, muzułmańskie sądy szariatowe, druzyjskie sądy religijne, sądy diecezjalne dziesięciu uznawanych przez Izrael wspólnot chrześcijańskich.
Sądy pokoju (1 sędzia)	Sprawy cywilne i wykroczenia.
Sądy okręgowe (1 lub 3 sędziów)	Instancja apelacyjna wobec sądów rejonowych, kompetencje w poważniejszych sprawach cywilnych i karnych.
Sąd Najwyższy (1, 3, 5 lub większa, nieparzysta liczba sędziów)	Ostateczna instancja odwoławcza dla całego kraju, sąd kasacyjny – prawo do zajmowania się sprawami wymagającymi interwencji w obronie sprawiedliwości, upoważnienie do decydowania o zwolnieniu osób bezprawnie zatrzymanych lub uwięzionych, w specjalnym składzie jako jednoinstancyjny organ właściwy dla orzekania o legalności działań rządu i instytucji państwowych, a także o zgodności aktów prawnych uchwalanych przez Kneset z Aktami Ustrojowymi.

nosiłyby się do wszystkich aspektów życia i w przyszłości, skodyfikowane, miałyby stać się konstytucją. Uchwalono wiele takich aktów ustrojowych, regulujących fundamenty funkcjonowania państwa – prezydenta, Knesetu, rządu, wymiaru sprawiedliwości, Sił Obronnych Izraela, urzędu audytora państwowego, wolności wyboru i wykonywania zawodu, czy też godności i wolności człowieka. Ten ostatni akt dotyczy naruszeń i ograniczeń prawa jednostki do życia, nienaruszalności cielesnej, godności.

Nadrzędna pozycja aktów ustrojowych wobec innych aktów legislacyjnych została potwierdzona w 1995 roku, kiedy Sąd Najwyższy uzyskał kome-

Urząd audytora państwowego został powołany w 1949 roku ustawą regulującą zasady zapewnienia przejrzystości władzy. Urząd zapewnia zewnętrzną kontrolę oraz informuje o legalności, przewidywalności, gospodarności, efektywności, skuteczności i uczciwości działań administracji państwowej. Począwszy od 1971 roku audytor występuje również jako rzecznik praw obywatelskich. W tej roli przyjmuje skargi obywateli na państwo lub urzędy publiczne podległe jego badaniom. Audytor państwowy jest wybierany na siedmioletnią kadencję w tajnym głosowaniu przez Kneset, i tylko przed nim odpowiedzialny. Państwowy audyt dotyczy działalności ministerstw, instytucji państwowych, dowództw poszczególnych rodzajów sił zbrojnych, władz lokalnych, firm z udziałem Skarbu Państwa i tak dalej. Dodatkowo audytor państwowy posiada kompetencje do kontrolowania finansów partii politycznych reprezentowanych w Knesecie oraz ich wydatków na kampanie wyborcze. W przypadku znalezienia nieprawidłowości, audytor może wyznaczyć sankcje pieniężne.

tencję oceny ustaw uchwalonych przez Kneset pod kątem zgodności z aktami ustrojowymi.

System prawa precedensowego rozwinął się poprzez orzecznictwo Sądu Najwyższego, chroniące – jako najważniejsze wartości izraelskiego systemu prawnego – wolności obywatelskie: wolność słowa, zgromadzeń i wyznania, a także równość. W specjalnym składzie Sąd Najwyższy bada wnioski obywateli oczekujących naprawienia szkód, powstałych w wyniku działalności organów państwa.

Izraelska policja

Podobnie jak na całym świecie, zadaniem policji w Izraelu jest utrzymanie jakości życia poprzez walkę z przestępczością, wspomaganie władz w wykonywaniu ustaw, kontrola ruchu drogowego oraz działania prewencyjne na rzecz bezpieczeństwa i ochrony obywateli.

Najważniejsza jednostka operacyjna, policja graniczna, zajmuje się głównie ochroną bezpieczeństwa wewnętrznego. W jej ramach funkcjonuje oddział antyterrorystyczny. Wysokie zagrożenie incydentami terrorystycznymi skłoniło zaniepokojonych obywateli do żądania udziału w obronie własnych społeczności. W ten sposób sformowano ochotniczą straż cywilną (1974 r.), która zapewnia bezpieczeństwo osiedlom. Straż dysponuje własnymi centrami dowodzenia, uzbrojonymi patrolami i programami szkoleń.

WŁADZE LOKALNE

Władze lokalne zapewniają swoim społecznościom dostęp do edukacji, kultury, opieki zdrowotnej i pomocy społecznej, utrzymują drogi i parki, dostarczają wodę, dbają o czystość. Funkcjonują na podstawie prawa miejscowego, które uzupełnia regulacje krajowe i musi zostać zaakceptowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Niektóre lokalne samorządy dysponują własnymi trybunałami, w których sędzi się naruszających prawa miejscowe. Finansowanie władz lokalnych pochodzi z podatków lokalnych oraz dotacji z budżetu państwa. Na każdym poziomie samorządu funkcjonuje stanowisko audytora, który przygotowuje sprawozdanie roczne.

Prawo rozróżnia trzy rodzaje władz lokalnych: samorząd miejski, który zarządza ośrodkami miejskimi z ludnością powyżej 20 000 mieszkańców, rady lokalne w miastach pomiędzy 2000 a 20 000 mieszkańców, i rady regionalne, odpowiedzialne za kilka wiosek lub osiedli, skupionych w bezpośrednim sąsiedztwie.

Na czele poszczególnych szczebli władz lokalnych stoi burmistrz lub przewodniczący oraz rada. Liczbę członków rady ustala Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w zależności od liczby ludności na danym terenie. Obecnie funkcjonują 73 rady miejskie, 124 rady lokalne i 54 rady regionalne. Rady miejskie i lokalne dobrowolnie zrzeszają się w Unii Samorządów Lokalnych, która reprezentuje je wobec rządu. Organizacja zajmuje się również monitorowaniem

w Knesecie legislacji dotyczącej samorządów i doradztwem prawnym. Unia jest afiliowana przy organizacji Zjednoczone Miasta i Samorzady Lokalne (UCLG), dzięki czemu utrzymuje kontakty z podobnymi organizacjami na całym świecie, współpracuje przy zawieraniu umów o partnerstwie miast i wymianie międzynarodowych delegacji.

Wybory lokalne

Wybory do władz lokalnych są przeprowadzane co pięć lat w tajnym głosowaniu. Uprawnieni do głosowania są wszyscy mieszkańcy po ukończeniu 17 lat, także ci, którzy nie posiadają izraelskiego obywatelstwa. Bierne prawo wyborcze przysługuje po ukończeniu 21 lat. W wyborach do rad miejskich i lokalnych głosy oddaje się na partyjne listy kandydatów. Liczba miejsc w radzie dla danej partii jest proporcjonalna do uzyskanego odsetka głosów. Burmistrzowie i przewodniczący rad lokalnych są wybierani bezpośrednio.

W wyborach do rad regionalnych, każda wioska czy osiedle delegują swojego przedstawiciela zwykłą większością głosów. Członkowie rady regionalnej wybierają spośród siebie przewodniczącego.

Wydatki poniesione na lokalne wybory są zwracane partiom przez rząd proporcjonalnie do liczby miejsc, jakie dana lista czy frakcja zdobyła w samorządzie.

SIŁY OBRONNE IZRAELA (CWA HAGANA I-ISRAEL, W SKRÓCIE CAHAL)

Założony w 1948 roku Cahal to jedna z najbardziej zaprawionych w bojach armii na świecie – musiał bronić kraju w sześciu poważnych konfliktach zbrojnych. Cahal broni suwerenności i integralności terytorialnej Izraela, odstrasza wrogów i zwalcza wszelkie formy terroryzmu, zagrażającego bezpieczeństwu obywateli. Do głównych zadań sił zbrojnych należy egzekwowanie postanowień pokojowych, dbałość – w porozumieniu z władzami Autonomii Palestyńskiej – o bezpieczeństwo na Zachodnim Brzegu, odgrywanie aktywnej roli w wojnie z terroryzmem, zarówno na terenie Izraela, jak i poza jego granicami, oraz podtrzymywanie zdolności odstraszenia, by zapobiec atakom.

Realizację tych celów umożliwia połączenie defensywnej doktryny strategicznej z ofensywnymi założeniami taktycznymi. Ze względu na niewielkie terytorium kraju, Cahal musi przejmować inicjatywę, kiedy tylko uzna to za konieczne, zaś zaatakowany bezzwłocznie przenieść pole walki na terytorium przeciwnika. Co prawda przeciwnicy zawsze przewyższali Cahal liczebnie, Siły Obronne Izraela utrzymują jednak przewagę wyposażenia, posługując się zaawansowanymi systemami uzbrojenia. Wiele z nich opracowuje się i produkuje w Izraelu, z uwzględnieniem specyficznych realiów i potrzeb kraju. Głównym zasobem Sił Obronnych Izraela jest jednak wysokie morale i wyszkolenie żołnierzy.

Z powodu defensywnej doktryny Cahal składa się z niewielkiej, zdolnej do szybkiego reagowania stałej armii lądowej (złożonej z poborowych i personelu zawodowego), oraz stałego lotnictwa i marynarki. Większość sił stanowią natomiast rezerwiści, regularnie powoływani na ćwiczenia i służbę. W przypadku wojny lub innej sytuacji kryzysowej szybka mobilizacja rezerwistów z całego kraju do właściwych jednostek pozwala w ciągu 72 godzin zwiększyć stan osobowy armii trzykrotnie.

Trzy rodzaje sił zbrojnych (armia lądowa, marynarka, lotnictwo) działają pod połączonym do-

Służba w Cahal

Obowiązkowa służba wojskowa: Wszyscy zdolni do służby wojskowej mężczyźni i kobiety są powoływani w wieku 18 lat. Mężczyźni służą trzy, kobiety zaś dwa lata. Najlepsi studenci uczelni wyższych mogą uzyskać odroczenie. Nowi imigranci, w zależności od wieku i sytuacji osobistej w chwili przyjazdu do kraju, mogą ubiegać się o odroczenie lub skrócenie obowiązkowej służby wojskowej.

Rezerwa: po zakończeniu obowiązkowej służby wojskowej każdy żołnierz przenoszony jest do jednostki rezerwy i może być powoływany do służby aż do ukończenia 51 roku życia.

Żołnierze zawodowi: w miarę potrzeb kadrowych armii ci, którzy odbyli obowiązkową służbę mogą zostać zawodowymi oficerami lub podoficerami. Żołnierze zawodowi stanowią trzon struktur dowodzenia i administracji Cahalu. Absolwenci szkół oficerskich i lotniczych oraz wojskowych uczelni technicznych są zobowiązani do podpisania kontraktów zawodowych na określony czas.

TOMASZ WASIAK

wództwem, na którego czele stoi szef sztabu generalnego w randze generała broni, odpowiedzialny przed ministrem obrony. Szef sztabu generalnego mianowany jest przez rząd – na podstawie rekomendacji premiera i ministra obrony – na trzyletnią kadencję, z reguły przedłużaną o dodatkowy rok.

Mężczyźni i kobiety służą ramię w ramię w wszystkich szczeblach sił zbrojnych, jako technicy, specjaliści łączności, operatorzy wywiadu, instruktorzy walki, kartografowie, personel administracyjny i zaopatrzeniowy, informatycy, lekarze czy prawnicy. Coraz więcej kobiet służy także w jednostkach bojowych.

Sily Obronne Izraela dbają o kulturalne i socjalne potrzeby żołnierzy, prowadząc działalność rekreacyjną i edukacyjną, a także zapewniając osobiste wsparcie. Rekruci z niekompletnym wykształceniem mają szansę ukończenia szkoły, oficerowie zawodowi są zachęceni do studiowania podczas służby na koszt Cahalu. Integrację żołnierzy – nowych imigrantów ułatwiają kursy hebrajskiego i inne programy adaptacyjne.

Armia od samego początku uczestniczyła aktywnie w budowie państwa Izrael. Także obecnie prowadzi programy edukacji uzupełniającej dla cywilów, przyczynia się także do szybszej integracji społecznej nowych imigrantów. W obliczu kryzysu lub zagrożenia narodowego Cahal reaguje natychmiast, wyznaczając do niezbędnych prac wyszkolony personel.

KRAJ

Geografia	96
Środowisko naturalne	102
Ochrona środowiska	108
Infrastruktura	111
Życie w miastach	114
Życie na wsi	120

KRAJ

Izrael zajmuje niewielki, wąski pas półpustynnej ziemi na południowo-wschodnim wybrzeżu Morza Śródziemnego. Jego historia sięga 3,5 tys. lat, kiedy Żydzi porzucili koczownictwo, osiedli w Ziemi Izraela i stali się narodem. Na przestrzeni wieków kraina znana była pod różnymi nazwami: Erec Israel, Ziemia Izraela; Syjon, od jerozolimskiego wzgórze, które stało się symbolem zarówno samego miasta, jak i całej Ziemi Izraela; Palestyna, nazwa po raz pierwszy użyta przez Rzymian i pochodząca od Filistii; Ziemia Obiecana; Ziemia Święta. Dla większości współczesnych Izraelczyków funkcjonuje jednak po prostu jako Haarec – Kraj. Izrael zamieszkuje ponad 7 milionów ludzi: 5,4 mln Żydów i 1,4 mln Arabów. Społeczeństwo reprezentuje szerokie spektrum stylów życia – od religijnego po świecki, od nowoczesnego po tradycyjny, miejski i wiejski, grupy i indywidualistyczny.

Bliski Wschód
widziany z pojazdu
kosmicznego Gemini 11

ZDJĘCIE NASA
NR 566 54893

ארץ זבת חלב ודבש... (שמות ג': ח')
(...) ziemi(a), która opływa w mleko i miód (...)
(Wj 3, 8)

GEOGRAFIA

Mała powierzchnia i niewielkie odległości

Całkowity obszar Izraela wynosi 22 072 km kwadratowe, z czego 21 643 przypada na obszar lądu. Izrael ma około 470 kilometrów długości i 135 kilometrów w najszerszym miejscu. Od północy graniczy z Libanem, od północnego wschodu z Syrią, od wschodu z Jordanią, zaś od południowego zachodu z Egiptem. Zachodnią granicą jest wybrzeże śródziemnomorskie.

Góry od nizin i pustynie od żyznych terenów dzielą często minuty drogi. Znad brzegów Morza Śródziemnego nad Morze Martwe można przejechać samochodem w półtorej godziny. Wycieczka z Metulli na północnym pograniczu do Ejlatu na południowym krańcu państwa zabierze około sześciu godzin.

Ukształtowanie terenu

Izrael można podzielić na cztery regiony geograficzne: trzy południkowo ułożone pasma i duży obszar pustynny na południu.

Nizina nadmorska biegnie równoległe do brzegu Morza Śródziemnego. To piaszczyste wybrzeże i żyzne tereny sięgające do 40 km w głąb lądu.

Na **północy** plaże ustępują czasem miejsca ostrym wapiennym i piaskowcowym klifom. Nizinę nadmorską zamieszkuje ponad połowa ludności Izraela. Tutaj położone są najważniejsze miasta,

porty morskie, większość zakładów przemysłowych, wiele farm i ośrodków turystycznych.

Wzdłuż kraju rozciąga się kilka **pasm górskich**. Nad doliną Hula na północnym wschodzie wznoszą się bazaltowe klify **Wzgórz Golan**, powstałych w wyniku prehistorycznych erupcji wulkanicznych. Dolomitowo-wapienne wzniesienia **Galilei** sięgają 500 do 1200 metrów n.p.m. Niewielkie stałe strumienie i stosunkowo obfite opady sprawiają, że zielen obecna jest tu przez cały rok. Mieszkańcy **Galilei** i **Golanu** zatrudnieni są w większości w rolnictwie, turystyce i przemyśle lekkim.

Dolina Ezdrelon, rozdzielająca wzgórze Galilei i Samarii, to najżyźniejszy obszar Izraela, uprawiany przez wiele kibuców i spółdzielni. Falujące wzgórze **Samarii** i **Judei** (Zachodniego Brzegu) to mozaika skalistych szczytów i urodzajnych dolin, upstrzonych srebrno-zielonymi, wiekowymi drzewkami oliwnymi. Tarasy na zboczach, wprowadzone tu przez starożytnych rolników, wtapiają się w krajobraz. Dominują niewielkie miasteczka i ludne wsie.

Negew zajmuje około połowy terytorium Izraela. Jego niezbyt liczni mieszkańcy trudnią się rolnictwem i przemysłem. Na południu Negew staje się pustynią z niskimi piaskowcowymi wzgórzami i równinami przecinanymi kanionami i wąwozami (wadi), które zimowe ulewy często zamieniają w rwące strumienie. Jeszcze dalej na południe zobaczyć można wyższe, nagie i skaliste szczyty, krater i obsypane głazami płaskowyże. Klimat jest tu znacznie suchszy. Trzy krateru erozyjne, z których

największy mierzy 35 x 8 kilometrów, sięgają daleko w głąb ziemi, odsłaniając pełen zakres kolorów i odmian skał. Na samym krańcu Negewu, niedaleko położonego nad Morzem Czerwonym Ejlatu, wznoszą się poprzecinane suchymi kanionami ostre iglice z szarego i czerwonego granitu, zaś strome urwiska lśnią w słońcu barwnymi warstwami piaskowca.

Jezioro Tyberiadzkie, wciśnięte między wzniesienia Galilei i Wzgórz Golan, leży na wysokości 212 metrów poniżej poziomu morza. Ma 21 km długości i 8 km szerokości. To największe jezioro Izraela jest głównym źródłem wody pitnej w kraju. Na brzegach Jeziora Tyberiadzkiego znajduje się wiele miejsc o znaczeniu historycznym i religijnym, a także osiedla rolnicze, przystanie rybackie i ośrodki turystyczne.

Dolina Jordanu i Wadi Araba, położone na wschodzie kraju, stanowią część Wielkiego Rowu Afrykańskiego, który miliony lat temu przebił skorupę ziemską. Północny kraniec tego regionu jest bardzo urodzajny, podczas gdy południe

Widok z wioski Kinneret na jezioro i Wzgórz Golan
MINISTERSTWO TURYSTYKI

jest półpustynne. Głównymi źródłami zarobku są tu rolnictwo, rybołówstwo, turystyka i przemysł lekki.

Rzeka **Jordan**, płynąca Wielkim Rowem, na przestrzeni 300 km swego biegu pokonuje ponad 700 metrów różnicy wzniesień. Zasilana strumieniami z Góry Hermon, toczy wody przez żyzną dolinę Hula i wpada do jeziora Tyberiadzkiego. Następnie płynie zakolami w stronę Morza Martwego i tam kończy swój bieg. Jordan jest zwykle wąski i płytki, poziom wody podnosi się jednak w zimie.

Wadi Araba (Arava) to region sawanny, rozciągający się od Morza Martwego do Zatoki Ejlata, izraelskiego okna na Morze Czerwone. Dostosowanie zaawansowanych metod uprawy do tutejszych warunków klimatycznych – opadów nie przekraczających 25 mm rocznie i letnich upałów dochodzących do 40°C – pozwoliło nawet poza sezonem hodować owoce i warzywa, trafiające następnie głównie na eksport.

Klimat

W Izraelu występują klimaty od umiarkowanego do zwrotnikowego, z dużym nasłonecznieniem. Są dwie wyraźne pory roku: deszczowa zima od listopada do maja i suche lato przez pozostałe pół roku. Opady deszczu są wysokie na północy i w centrum kraju, znacznie niższe na północy Negewu i niemal nieobecne na południowych krańcach. Poszcze-

Rzeka Jordan
ALBATROSS

Morze Martwe to najniższy punkt na Ziemi – 400 metrów p.p.m. Położone jest na południowym krańcu Doliny Jordanu. Jego wody, najbardziej zasolone i najgęstsze na świecie, zawierają sole potasu, magnezu, bromu, sól kuchenną i wiele innych związków. Tempo cofania się Morza Martwego wzrosło w ostatnich latach z powodu intensywnego parowania (1,6 m rocznie) oraz izraelskich i jordańskich inwestycji hydrologicznych, mających na celu zaspokojenie zapotrzebowania na wodę, które zmniejszyły zasilenie zbiornika o 75%. Od 1960 roku lustro Morza Martwego opadło o ponad 10 metrów. Rozważany jest projekt połączenia Morza Martwego ze Śródziemnym za pomocą systemu kanałów i wodociągów, co pozwoliłoby przywrócić temu pierwszemu właściwe rozmiary i poziom wody.

ALBATROSS

gólne regiony różnią się znacznie między sobą: na wybrzeżu zima jest łagodna, a lato wilgotne; na terenach górzystych (łącznie z Jerozolimą) lato jest suche, a zima dość chłodna; dolina Jordanu ma gorące, suche lato i ciepłą zimą; na Negewie przez cały rok panują warunki półpustynne. Skrajności pogodowe obejmują śnieg na większych wysokościach z jednej strony, a nieznośnie gorące wiosenne i jesienne wiatry, przynoszące straszliwe upały, z drugiej.

Woda

Położony na skraju strefy pustynnej Izrael od zawsze cierpiał na niedobory wody. Dzięki wykopaliskom archeologicznym na Negewie i w innych częściach kraju wiadomo, że mieszkańcy regionu już tysiące lat temu dbali o wodę, czego dowodzą ślady różnorodnych systemów zbierania, przechowywania i przesyłania wody deszczowej.

Odnawialne zasoby wodne Izraela wynoszą ok. 1,7 mld metrów sześciennych rocznie, z czego 56% używa się do nawadniania upraw, a resztę na potrzeby przemysłowe i komunalne. Główne źródła wody to Jordan, jezioro Tyberiadzkie i kilka mniejszych systemów rzecznych. Zbiorniki wód gruntowych i naturalne źródła są użytkowane na tyle ostrożnie, aby ich nie osuszyć ani nie zasolić.

Ponieważ zasoby słodkiej wody są już wykorzystane do maksimum, poszukuje się nowych metod jej pozyskiwania: recykling wody ściekowej, zasiewanie chmur, odsalanie wody brackiej i morskiej.

Dla wyrównania regionalnych różnic w dostępie do wody, większość źródeł słodkiej wody połączona jest w jeden system. Jego centralna arteria, Wodociąg Krajowy, ukończony w 1964 roku, za pomocą sieci wielkich rur, akweduktów, kanałów, zbiorników, tunelów, zapór i stacji pomp transportuje wodę z północy i centrum na półpustynne południe.

Wodosпад na Wzgórzach Golan
ALBATROSS

ŚRODOWISKO NATURALNE

Cyklamen

BIURO PRASOWE RZĄDU / A. OHAYON

Fauna i flora

Świat roślinny i zwierzęcy jest w Izraelu bogaty i zróżnicowany, między innymi dzięki położeniu kraju na styku trzech kontynentów. Zidentyfikowano do tej pory 2600 gatunków roślin, od gatunków alpejskich na stokach gór na północy po saharyjskie w Wadi Araba na południu. Izrael leży na północnej granicy występowania roślin takich jak papirus i na południowej, jeśli chodzi na przykład o peonię.

Pelikany

ALBATROSS

Naturalne lasy, złożone głównie z dębów palestyńskich, pokrywają część Galilei, Góry Karmel i inne górzyste tereny. Wiosną dominuje róż, biel i żółć posłonków i janowca kolczastego.

Krzewy oplata kapryfolium [wiciokrzew], a galilejskie strumienie ocieniają rozłożyste platany.

Na wyżynach Negewu z suchymi dolinami dramatycznie kontrastują potężne drzewa atlantyckiej pistacji. Wszędzie, gdzie pod ziemią znajduje się trochę wody, rosną palmy daktylowe.

Wiele kwiatów ogrodowych, takich jak irys, lilia biała, tulipan czy hiacynt, ma swoje dzikie odpowiedniki we florze Izraela. Wkrótce po pierwszych deszczach października czy listopada kraj pokrywa się zielonym dywanem, który znika wraz z początkiem suchej pory letniej. Od grudnia do marca kwitną różowe i białe cyklameny oraz czerwone, białe i fioletowe anemony, nieco później zakwita błękitny łubin i żółty złocięń polny. Wiele lokalnych roślin, takich jak krokusy i cebulica, to geofity – magazynują substancje odżywcze w bulwach i kłączach, a kwitną pod koniec lata. Nad polami lata około 135 gatunków motyli, mieniących się wszystkimi barwami i wzorami.

W Izraelu można spotkać ponad 500 gatunków ptaków. Niektóre, jak bilbile ogrodowe, mieszkają tu na stałe. Inne, na przykład łyski i szpaki, spędzają tu zimę, korzystając z łatwo dostępnego jedzenia w stawach rybnych i na polach. Dwa razy w roku miliony ptaków wędrują wzdłuż terytorium Izraela, wprawiając w zachwyt ornitologów-amatorów. Trzmiełojady, pelikany i inne ptaki wędrowne zapełniają niebo w marcu i październiku. W Izraelu gniazduje kilka gatunków ptaków drapieżnych – orły, sokoły i jastrzębie, a także niewielkie ptaki śpiewające – pokrzewki i mysikróliki.

Wzgórzami wędrują delikatne gazy górskie; w lasach żyją lisy, chausy [koty trzcinowe] i inne ssaki; przez pustynne rozpadliny przeskakują obdarzone imponującymi rogami koziorożce nubijskie. Wśród 100 występujących w Izraelu gatunków gadów są kameleony, węże i agamy.

Keren Kajemet, Żydowski Fundusz Narodowy: założony w 1901 roku w celu skupowania ziemi dla żydowskich osiedli rolniczych oraz prowadzenia programów rekultywacji i zalesiania. Do momentu uzyskania niepodległości w 1948 roku ŻFN – dzięki środkom zbieranym wśród Żydów z całego świata – wykupił około 100 000 hektarów gruntów, w większości nieuprawianych od kilku stuleci, i zasadził na kamienistych stokach izraelskich wzgórz 4,5 miliona drzew.

Dzięki 200 milionom drzew na 120 000 hektarach lasów i zagajników mieszkańcom Izraela nie brakuje możliwości aktywnego wypoczynku i podziwiania natury. ŻNF wciąż zajmuje się zalesianiem i dbaniem o istniejące lasy, a oprócz tego tworzy parki i ośrodki rekreacyjne, przygotowuje infrastrukturę nowych osiedli, prowadzi projekty hydrologiczne i aktywnie współpracuje w różnorodnych działaniach chroniących środowisko naturalne.

Ochrona przyrody

Aby chronić dziką przyrodę, w Izraelu wprowadzono bardzo surowe przepisy, zakazujące zbierania choćby najwycyżajniejszych przydrożnych kwiatów. Za ochronę środowiska naturalnego i krajobrazu odpowiedzialny jest Urząd ds. Przyrody i Parków Izraela. Pod nadzorem Urzędu w całym kraju stworzono 150 rezerwatów i 65 parków narodowych, obejmujących łącznie niemal 1000 km². Około 20 rezerwatów udostępniono zwiedzającym, tworząc

Rezerwat Gan
Haszlosza
ALBATROSS

centra informacyjne, drogi dojazdowe i szlaki piesze. Przyciągają one co roku ponad dwa miliony turystów. Jeden z najważniejszych regionów Izraela, Góra Karmel, został wpisany na listę rezerwatów biosfery UNESCO.

Koziorożec
MFA

Pod ochroną znajdują się setki roślin i zwierząt, wśród nich dęby, palmy, gazy, koziorożce, lamparty, sępy. Dla ratowania zagrożonych gatunków stworzono wiele specjalnych programów. Rozstawiono pańniki dla wilków, hien i lisów, ptakom urządzono bezpieczne miejsca lęgowe. Z brzegów Morza Śródziemnego regularnie zbierane są jaja żółwi morskich, umieszczone następnie w inkubatorach; młode żółwie wracają do morza.

Coroczne migracje 500 milionów ptaków sprawiły, że Izrael stał się międzynarodowym centrum badań i współpracy ornitologicznej.

Dokładne śledzenie tras wędrówek ptaków pozwala unikać ich zderzeń z samolotami. Zainicjowany w Izraelu międzynarodowy projekt badawczo-edukacyjny pod hasłem „Ptaki nie znają granic” za pomocą strony internetowej (<http://www.birds.org.il>) łączy do współpracy dzieci z całego świata.

Głębokie poczucie dziedzictwa zainspirowało wiele projektów ochrony lub ponownego wprowadzenia roślin i zwierząt, które żyły tu w czasach

biblijnych, a teraz zniknęły lub grozi im wymarcie. Neot Kedumim, rezerwat krajobrazu w centrum kraju, który zbiera i chroni istniejące wciąż rośliny wymienione w Biblii, stworzył ogrody pokazujące florę poszczególnych regionów starożytnej Ziemi Izraela. W rejonie Wadi Araba i Góry Karmel funkcjonuje projekt Hai Bar – reintrodukcji do pierwotnych środowisk zwierząt, które niegdyś przemierzały pustynie i wzgórza Izraela. W tym celu hodowane są strusie, daniela mezopotamskie, oryksy, onagery [osły azjatyckie] i osły somalijskie.

Świadomość ekologiczna budowana jest w szkołach i wśród reszty społeczeństwa poprzez wycieczki z przewodnikami, publikacje, kampanie informacyjne. Towarzystwo Ochrony Przyrody w Izraelu, największa organizacja ekologiczna w kraju, zainicjowała kilkadziesiąt kampanii skierowanych przeciw niszczeniu ekosystemów nieprzemysłowymi inwestycjami budowlanymi. Towarzystwo prowadzi działalność edukacyjną za pomocą 10 zielonych szkół, 4 ośrodków obserwacji ptaków, 5 miejskich centrów przyrodniczych i 10 oddziałów regionalnych.

Rezerwat Góry
Karmel
ALBATROSS

OCHRONA ŚRODOWISKA

Gwałtowny przyrost liczby ludności oraz rozwój rolnictwa i przemysłu przyczyniły się do degradacji środowiska, zwłaszcza na wybrzeżu, gdzie mieszka połowa mieszkańców i skoncentrowana jest większość przemysłu Izraela. Walcząc z zanieczyszczeniem brzegów Morza Śródziemnego i Czerwonego, Izrael przyjął wieloaspektowy program kontroli, regulacji, egzekwowania przepisów, czyszczenia brzegów i współpracy międzynarodowej, głównie w ramach Planu dla Morza Śródziemnego.

Niedobory wody i intensywny rozwój sprawiają, że spadek jakości wody staje się palącym problemem. Główne źródła zanieczyszczeń wód gruntowych to nawozy sztuczne, pestycydy, ingresje wody morskiej oraz ścieki komunalne i przemysłowe. Aby zmniejszyć zagrożenie dla środowiska i zdrowia publicznego oraz uzyskać źródło wody dla rolnictwa, recykling ścieków traktowany jest priorytetowo. Niedawno przyjęty plan zarządzania zasobami wodnymi zakłada odsalanie wody morskiej i brachicznej, ulepszenie recyklingu ścieków, efektywną produkcję i oszczędzanie wody. Wdrożono program rewitalizacji zanieczyszczonych strumieni, które odzyskując walory ekologiczne i rekreacyjne mają stać się także dodatkowymi źródłami wody. Jakość wody pitnej jest stale monitorowana.

Na jakość powietrza negatywnie wpływają sektor energetyczny, transport i przemysł, intensywnie rozwijające się w ostatnich latach. Przejście na niskosiar-

kowe paliwo jako źródło energii elektrycznej pozwoliło ograniczyć poziom dwutlenku siarki, ale znacząco wzrosła ilość zanieczyszczeń związanych z coraz intensywniejszym ruchem ulicznym. Aby zwalczyć ten problem, wprowadzono benzynę bezołowiową, katalizatory i niskosiarkowe oleje napędowe. Ogólnokrajowy system monitoringu dostarcza aktualnych informacji o stanie zanieczyszczenia powietrza. Izrael stara się także wypełnić swoje zobowiązania międzynarodowe dotyczące ochrony warstwy ozonowej i zapobiegania niekorzystnym zmianom klimatu.

Gwałtowny wzrost liczby ludności, jakości życia i poziomu konsumpcji sprawił, że co roku produkowanych jest 4–5% więcej śmieci. W ostatnich latach zlikwidowano większość nielegalnych śmietnisk, zastępując je bezpiecznymi wysypiskami. Trwają prace nad kompleksowym systemem zarządzania śmieciami, który pozwoli koordynować ich produkcję, recykling, odzyskiwanie surowców i spalanie. Ostatnio uchwalone regulacje ekologiczne powinny skłonić do przechodzenia na technologie wiążące się z niską czy wręcz zerową produkcją śmieci.

Zarządzanie substancjami niebezpiecznymi „od kotłyski po grób” odbywa się za pomocą systemu koncesji, regulacji prawnych i nadzoru nad produkcją, użyciem, składowaniem i recyklingiem. Egzekwowanie prawa, wprowadzenie narodowego planu kryzysowego i systemu skoordynowanej reakcji na wypadki oraz modernizacja krajowego składowiska substancji niebezpiecznych powinny zminimalizować zagrożenia dla zdrowia i środowiska.

Egzekwowanie przepisów chroniących środowisko jest traktowane priorytetowo, podobnie jak programy edukacji przyrodniczej od przedszkola po uniwersytet. Aktywny udział biorą w tym obywatele: działacze organizacji walczących ze śmieciem i złym traktowaniem zwierząt mogą zgłaszać naruszenia odpowiednich praw. Postawy proekologiczne coraz częściej wspierane są bodźcami ekonomicznymi: zarówno w formie dopłat dla firm wprowadzających technologie ograniczające zanieczyszczenie, jak i podatków czy opłat nakładanych na truciele. Zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju we wszystkich sektorach gospodarki ogranicza się zanieczyszczenia i oszczędniej gospodaruje zasobami.

INFRASTRUKTURA

Komunikacja

Dzięki łączom satelitarnym i podmorskim kablom światłowodowym Izrael jest częścią najważniejszych handlowych, finansowych i naukowych sieci danych na świecie. Kraj znajduje się wysoko w międzynarodowych rankingach ilości linii telefonicznych, liczby komputerów i użytkowników internetu w proporcji do liczby mieszkańców.

Satelitarna stacja przekaźnikowa w Emek Ha'ela
ALBATROSS

Izrael jako jedno z pierwszych państw na świecie osiągnął stu-procentową cyfryzację swojej sieci telefonicznej, co pozwala zaoferować abonentom pełen zakres najnowocześniejszych usług. Wskaźnik nasycenia rynku telefonii komórkowej także należy do najwyższych na świecie.

Poczta działa w całym państwie i dostarcza przesyłki do większości krajów globu. Dział Filatelistyczny wydał ponad 1500 znaczków. Te wizytówki kraju, często projektowane przez czołowych artystów, stały się poszukiwanymi przez kolekcjonerów klasykami.

Drogi

W państwie o tak niedużych odległościach między miastami głównym środkiem transportu pozostają samochody, autobusy i ciężarówki. W ostatnich

skrzyżowanie w Ayalon
ALBATROSS

latach znacząco rozwinęto i ulepszo-
szo sieć dróg, dostosowując je do gwałtownie rosnącej liczby po-
jazdów i doprowadzając do najbar-
dziej nawet odizolowanych osiedli.
Ukończono większość z 300 km
wielopasmowej Autostrady Północ-
Południe (Transizraelskiej) drogi nr
6), pierwszej drogi płatnej w kraju,
prowadzącej z Beer Szewy na po-
łudniu i sięgającej aż do Naharii na
północy. Autostrada pozwala omi-
nąć najgęściej zaludnione tereny,
zmniejszając zakorkowanie dróg i ułatwiając dojazd
do większości regionów kraju.

Kolej

Koleje Izraelskie obsługują ruch pasażerski mi-
ędzy Tel Awiwem, Jerozolimą, Hajfą, Nahariją, Beer
Szewą i Dimoną. Pociągi towarowe docierają także
dalej na południe, do portu Aszdod, miasta Asz-
kelon i kamieniołomów pod Dimoną. W ostatnich
latach wzrosła liczba zarówno przewozów towa-
rowych, jak i pasażerskich. Aby rozwiązać proble-
my zwiększonego ruchu kołowego, w Tel Awiwie
i Hajfie uruchomiono szybkie koleje dojazdowe,
wykorzystujące zmodernizowane istniejące tory
i zintegrowane z transportem autobusowym.
Wiele przestarzałych wagonów wymieniono już
na nowoczesne i klimatyzowane, używa się także
najnowszych urządzeń do remontu torów. W Jero-
zolimie tworzony jest system lekkiej kolei miejskiej
[szybkich tramwajów].

Porty morskie

Starożytne porty w Jafie (Jafo), Cezarei i Akrze
(Akko) zostały zastąpione nowoczesnymi portami
w Hajfie, Aszdodzie i Ejlacie, które obsługują że-
glugę międzynarodową. Port w Hajfie jest jednym
z największych terminali kontenerowych na Morzu
Śródziemnym, a także ruchliwym portem pasażer-
skim. Aszdod to przede wszystkim port handlowy,
natomiast Ejlat łączy Izrael z południową półkulą
i Dalekim Wschodem. W Aszkelonie działa także
terminal naftowy dla tankowców, a w Haderze ma-
sowce bezpośrednio wyładują węgiel dla pobliskiej
elektrowni.

Chcąc wykorzystać potencjał geograficznego
usytuowania Izraela jako państwa tranzytowego
dla ruchu pasażerskiego i towarowego w regionie,
Urząd ds. Portów i Kolei przygotował długofalowy
plan zaspokojenia przyszłych potrzeb transporto-
wych. Jako zadania priorytetowe zakłada on mi-
ędzy innymi rozwój nowoczesnej sieci kolejowej,
wprowadzenie najnowocześniejszych urządzeń na
każdym etapie operacji lądowych i morskich oraz
systemów komputerowych, kontrolujących i nadzo-
rujących wszystkie usługi.

Porty lotnicze

Międzynarodowy Port Lotniczy Ben Guriona (25
minut samochodem z Tel Awiwu, 50 minut z Je-
rozolimy) to główne i największe lotnisko Izraela.
Przewidując dalszy wzrost liczby pasażerów, termi-
nale powiększono i unowocześniono. Loty czarte-
rowe i krajowe obsługiwane są także przez lotnisko

w Ejłacie na południu oraz niewielkie porty pod Tel Awiwem w centrum kraju i w Rosz Pina na północy.

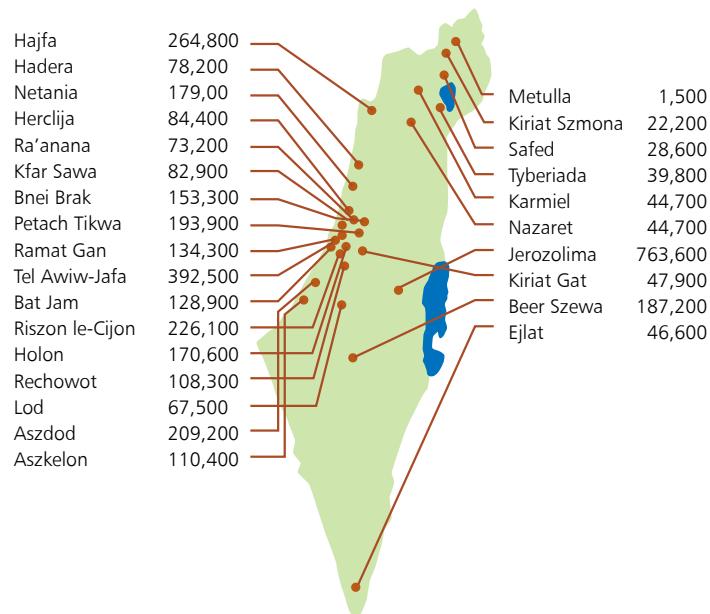
Centrum Teatru
i Tańca im.
Suzanne Dellal
– Tel Awiw,
dzielnica
Neuwe Cedek
MINISTERSTWO
TURYSTYKI

Architektura na przestrzeni wieków

W Izraelu można spotkać najróżniejsze style zabudowy miejskiej: od historycznych budowli, poprzez solidne gmachy inspirowane dziełami czołowych przedwojennych architektów europejskich i bloki pośpiesznie wznoszone w pierwszych latach państwowości dla nowych imigrantów, aż po starannie rozplanowane dzielnice mieszkalne, biurowe wysokościowce z betonu i szkła czy nowoczesne luksusowe hotele.

ŻYCIE W MIASTACH

Około 92% Izraelczyków mieszka na terenach miejskich. Wiele współczesnych miast i miasteczek, łącząc stare z nowym, leży w miejscach znanych już w starożytności – jak choćby Jerozolima, Safed, Beer Szewa, Tyberiada czy Akka.

Inne, jak Rechowot, Hadera, Petach Tikwa i Riszon le-Cijon, to osiedla rolnicze sprzed powstania państwa, które rozwinęły się w ważne ośrodki miejskie. Nowe osiedla, takie jak Karmiel czy Kiriat Gat, budowano w pierwszych latach niepodległości, aby uło-

kować masowo napływających imigrantów, bardziej równomiernie rozmieścić ludność kraju i wspierać powiązania gospodarki miejskiej z rolną, lokując przemysł na terenach wcześniej niezamieszkałych.

Jerozolima, położona na Wyżynie Judejskiej, jest stolicą Izraela, siedzibą władz oraz historycznym, duchowym i narodowym centrum żydowskiego życia od czasu, gdy około 3 tys. lat temu król Dawid uczynił ją swoją stolicą. Uświęcona w religii i tradycji, poprzez święte miejsca i obiekty sakralne, jest czczona przez żydów, chrześcijan i muzułmanów na całym świecie.

Widok z Góry Oliwnej
I. SZTOLMAN

Do 1860 roku Jerozolima była otoczona murami i składała się z czterech dzielnic: żydowskiej, muzułmańskiej, ormiańskiej i chrześcijańskiej. Od tego momentu Żydzi, którzy stanowili już wówczas większość mieszkańców, zaczęli budować osiedla poza murami, tworząc zręby współczesnej Jerozolimy. Podczas trzydziestu lat brytyjskich rządów mandatowych (1918–1948) miasto przeszło ewolucję od zapomnianej mięsciny na peryferiach Imperium Osmańskiego (1517–1917) do kwitnącej metropolii z nowymi dzielnicami, odzwierciedlającymi specyfikę mieszkających tam grup. Arabski atak na nowo powstałe państwo Izrael spowodował w 1949 roku podział Jerozolimy na część izraelską i jordańską, przez następnych dziewiętnaście lat oddzielone od siebie betonowymi murami i drutem kolczastym.

Miasto zjednoczono ponownie w wyniku wojny sześciodniowej w 1967 roku.

Jerozolima, obecnie największe miasto Izraela, liczy ponad 760 000 mieszkańców. Starożytna i nowoczesna, jest niezwykle różnorodna: mieszkańcy stanowią mieszaną kultur, narodowości, stylów życia. To miasto, które dba o swoją historię i jednocześnie tworzy przyszłość. O jego trwałości i żywotności świadczą pieczołowicie odrestaurowane zabytki, starannie rozplanowane tereny zielone, nowoczesne dzielnice handlowe, parki przemysłowe i rozrastające się przedmieścia.

Tel Awiw-Jafa, nowoczesne miasto na wybrzeżu śródziemnomorskim, to gospodarcze i finansowe centrum Izraela, a także główny ośrodek kultury. Swoje siedziby ma tutaj większość organizacji gospodarczych, giełda, najważniejsze redakcje prasowe, centra handlowe i wydawnictwa. Tel Awiw, pierwsze w pełni żydowskie nowożytne miasto, powstał w 1909 roku jako przedmieście Jafy (Jafo), jednego z najstarszych ludzkich osiedli na świecie. Prawa miejskie uzyskał w 1934, a w 1950 roku, kiedy nowe miasto wchłonęło starą Jafę, całą metropolię przemianowano na Tel Awiw-Jafa. Obszar wokół starożytnego portu Jafy zamieniono w dzielnicę artystów i centrum turystyczne z galeriami, restauracjami i klubami. Telawiwskie „Białe Miasto”, rozległy zbiór modernistycznych budynków powstałych w latach 30., 40. i 50., zostało wpisane na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Haifa wznosi się od brzegu Morza Śródziemnego po stoki Góry Karmel. Zbudowana jest na trzech poziomach topograficznych: dolne miasto, położone częściowo na terenach wyrwanych morzu, to handlowe centrum i port; średni poziom zajmuje stara dzielnica mieszkalna; najwyżej zaś gwałtownie rozwijają się nowe osiedla z zadrzewionymi ulicami, parkami, piniowymi lasami i widokiem na dzielnice przemysłowe i piaszczyste plaże nad brzegami rozległej zatoki. Haifa, duży port morski, to ważny ośrodek handlu międzynarodowego, a także administracyjne centrum północy Izraela.

Safed, położony wysoko w górach Galilei, to popularny letni kurort i atrakcja turystyczna, między innymi dzięki dzielnicy artystycznej i kilkusetletnim synagogom. W XVI wieku Safed był najważniejszym ośrodkiem żydowskiej myśli, przyciągając rabinów, uczonych i mistyków. Ich kodyfikacje religijnych zasad i praw są do dziś przestrzegane przez pobożnych Żydów.

Tyberiadz nad Jeziorem Tyberiadzkim znana jest ze swoich gorących źródeł. Współcześnie miasto jest ruchliwym centrum turystycznym, w którym archeologiczne pozostałości historii mieszają się z no-

woczesnymi domami i hotelami. Tyberiadz, założona w I wieku n.e. i nazwana na cześć rzymskiego cesarza Tyberiusza, stała się centrum intelektualnym i siedzibą słynnej akademii rabinicznej.

Beer Szewa na północy Negewu leży na przecięciu dróg prowadzących do Morza Martwego i Ejlatu. To nowe miasto zbudowane w starożytnym miejscu, istniejącym już w czasach patriarchów, trzy i pół tysiąca lat temu. Beer Szewa, nazywana „stolicą Negewu”, jest ważnym ośrodkiem administracyjnym i gospodarczym. Znajdują się tu siedziby lokalnych władz, a także instytucje opieki zdrowotnej, edukacji i kultury, obsługujące całe południe kraju.

Ejlat, najdalej na południe położone miasto kraju, jest oknem Izraela na Morze Czerwone i Ocean Indyjski. Nowoczesny port, położony prawdopodobnie w miejscu przystani z czasów króla Salomona, obsługuje izraelski handel z Afryką i Dalekim Wschodem. Ciepłe zimy, widowiskowa rafa, łatwo dostępne plaże, dobre warunki do sportów wodnych, luksusowe hotele i bezpośrednie loty czarterowe z Europy – wszystko to sprawiło, że Ejlat stał się kwitnącym całorocznym ośrodkiem turystycznym. Od kiedy w 1994 roku zawarto porozumienie pokojowe z Jordanią, Ejlat wraz z sąsiednią Akabą zainicjowały kilka wspólnych inwestycji, mających na celu przede wszystkim przyciągnięcie większej liczby turystów.

ŻYCIE NA WSI

Około 8% mieszkańców Izraela żyje na terenach wiejskich, we wsiach i w dwóch rodzajach osiedli spółdzielczych: kibucach i moszawach, które powstały na terenie kraju w pierwszych latach XX wieku.

Wsie różnej wielkości zamieszkują głównie Arabowie i Druzowie (ci ostatni stanowią 1,7% ludności państwa). Domy i grunty są własnością prywatną, a rolnicy samodzielnie uprawiają ziemię i sprzedają swoje plony. Beduini, mniejszościowa, tradycyjnie koczownicza grupa Arabów (ok. 250 000 osób), przechodzą właśnie proces urbanizacji, zamieniając tryb życia na osiadły.

Kibuc to samowystarczalna instytucja społeczno-gospodarcza, w której decyzje podejmuje wszyscy jego członkowie, a własność środków produkcji jest wspólnotowa. Obecnie w 267 kibucach żyje 1,7% Izraelczyków. Członkowie kibuców wykonują prace w różnych gałęziach gospodarki; kibuce bowiem, tradycyjnie podstawa izraelskiego rolnictwa, są coraz bardziej obecne w przemyśle, turystyce i usługach.

Wiele kibuców odeszło od modelu kolektywnego i znajduje się na różnych etapach prywatyzacji.

Moszaw jest osiedlem wiejskim, w którym poszczególne rodziny mają własne gospodarstwa i domy. Niegdyś zakupy i sprzedaż plonów odbywały się wspólnie, dziś rolnicy wolą być bardziej niezależni ekonomicznie. W 441 moszawach, dostarczających większość produkcji rolnej Izraela, mieszka 3,5% populacji kraju.

Jiszuw kehilati (osiedle komunalne) to nowy rodzaj wiejskiego osiedla. W każdym ze 107 jiszuwów mieszkają setki rodzin. Choć każda rodzina jest niezależna ekonomicznie, a większość mieszkańców pracuje poza osiedlem, poziom dobrowolnego zaangażowania w życie społeczności jest bardzo wysoki.

Naczelną władzę stanowi Zgromadzenie Ogólne, składające się z głów wszystkich rodzin. Jego najważniejszym zadaniem jest ustalenie budżetu wspólnoty podczas corocznego zebrania. Obok komisji zarządzających i nadzorczych funkcjonują także grupy tematyczne, zajmujące się obszarami takimi jak edukacja, kultura, młodzież czy finanse. O codzienne sprawy wspólnoty dba opłacany sekretariat, realizujący decyzje ciał wybieralnych. Nowi członkowie muszą zostać zaakceptowani przez wspólnotę.

Spółeczność żydowska	126
Grupy mniejszościowe	136
Wolność religijna	142

LUDZIE

Mieszkańcy Izraela pochodzą ze środowisk zróżnicowanych społecznie, etnicznie, religijnie i kulturowo. To nowe społeczeństwo o starożytnych korzeniach wciąż ewoluuje i unifikuje się. Spośród 7,6 mln mieszkańców 75,5% stanowią Żydzi, 20,2% Arabowie (głównie muzułmanie), zaś na pozostałe 4,3% składają się Drużowie, Czerkiesi i inne wspólnoty, niewyodrębnione na podstawie religii. Społeczeństwo jest relatywnie młode, zaangażowane społecznie, religijnie i ideologicznie, przedsiębiorcze i kreatywne. Wszystko to nadaje impet ciągłemu rozwojowi.

הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. (תהלים קל"ג: א')

Oto jak dobrze i jak miło, gdy bracia mieszkają razem.

BIBLIA TYSIĄCLECIA. KSIĘGA PSALMÓW 133,1

ZDJĘCIE DZIĘKI UPRZEJMOŚCI
MUZEUM IZRAELSKIEGO. JEROZOLIMA

SPOŁECZNOŚĆ ŻYDOWSKA

Długa droga do domu

Wygnani z Ziemi Izraela około 2000 lat temu Żydzi rozproszyli się, docierając do wielu krajów, głównie w Europie, Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie. Przez stulecia stworzyli wiele dużych wspólnot żydowskich w bliskich i dalekich krajach, gdzie ich udziałem były długie okresy pomyślności i dobrobytu. Czasem stawali się jednak przedmiotem dotkliwej dyskryminacji, brutalnych pogromów, represji, byli zmuszani do wyjazdu. Każda fala prześladowań i przemocy wzmacniała ich wiarę w zawartą w Biblii obietnicę „powrotu z wygnania” i inspirowała grupy i jednostki do powrotu do ojczyzny przodków. Powstały pod koniec XIX wieku ruch syjonistyczny przetworzył tę obietnicę w styl życia, zaś Państwo Izrael przełożyło ją na język prawa, oferując obywatelstwo każdemu Żydowi chcącemu osiedlić się w kraju.

Formowanie się nowego społeczeństwa

Podstawy polityczne, gospodarcze i kulturalne współczesnego społeczeństwa żydowskiego w Izraelu ukształtowały się w znacznym stopniu w okresie brytyjskiego mandatu (1917–1948 r.). Kierowana ideologią syjonizmu żydowska wspólnota w Ziemi Izraela rozwinęła instytucje polityczne i społeczne, które rządziły pomimo braku niepodległości, skupione na wspieraniu wzrostu i konsolidacji. Polityczną osią społeczności była idea dobrowolności, zaś jej spoiwem – egalitaryzm.

Osiągnięcie politycznej niepodległości i masowa imigracja, która w ciągu następujących czterech lat (1948–1952 r.), podwoiła liczbę ludności z 650 000 do około 1,3 mln, zmieniły strukturę i charakter izraelskiego społeczeństwa. Tworzyły go dwa główne żywioły: większość złożona z zdomowionej społeczności sefardyjskiej, dawnych osadników pochodzenia aszkenazyjskiego i ocalonych z Holokaustu, oraz znacząca mniejszość – niedawni imigranci z muzułmańskich krajów północnej Afryki i Bliskiego Wschodu.

Większość ludności osiedlającej się przed powstaniem państwa miała jasno określone poglądy polityczne, pionierskiego ducha, wiarę w demokratyczny styl życia. Dla wielu Żydów, którzy żyjąc przez stulecia w krajach arabskich przystosowali się do patriarchalnej organizacji społecznej, zintegrowanie z izraelskim społeczeństwem i jego błyskawicz-

Tel Awiw.
Na plaży.
MINISTERSTWO
TURYSTYKI

nie rozwijającą się gospodarką okazało się trudne.

Pod koniec lat 50. te dwie grupy współistniały obok siebie, w zasadzie nie integrując się na poziomie społecznym czy kulturalnym. Żydzi pochodzący z Afryki i Bliskiego Wschodu wyrażali swoją frustrację i alienację w antyrządowych protestach, które w latach 60. i 70. stały się miejscem formułowania żądań większego udziału we władzy, wyrównawczego podziału środków i akcji afirmatywnej mającej na celu zniwelowanie luki między nimi a głównym nurtem izraelskiego społeczeństwa. Oprócz napięć spowodowanych różnorodnością społeczną, Izrael stanął także przed wyzwaniem osiągnięcia niezależności gospodarczej oraz obrony przed atakami ze strony sąsiadujących państw arabskich.

Wspólny mianownik religii, pamięci historycznej i jedności narodowej okazał się na tyle mocny, by żydowska społeczność sprostała tym wyzwaniom.

Imigranci etiopscy przybywający w ramach „Operacji Salomon” z Addis Abeby
GPO/ TS. ISRAELI

Kolejne Imigracje

Izrael w dalszym ciągu przyjmował mniejsze lub większe fale nowych imigrantów, pochodzących zarówno z wolnych krajów Zachodu, jak i obszarów niepokoju i biedy. Ostatnią falę masowej imigracji stanowili członkowie dużej wspólnoty żydowskiej z byłego Związku Radzieckiego, która przez lata walczyła o prawo do emigracji do Izraela. Chociaż około 100 tysiącom udało się przybyć już w latach 70., to po

roku 1989 w Izraelu osiedliło się ich ponad milion. Wśród nich było wielu wysoko wykwalifikowanych profesjonalistów, znanych naukowców i artystów, których specjalistyczna wiedza i talent znacząco przyczyniają się do rozwoju izraelskiej gospodarki, życia naukowego, akademickiego i kulturalnego.

W latach 80. i 90. przeprowadzono dwie olbrzymie operacje lotnicze, mające na celu przesiedlenie starożytnej wspólnoty żydowskiej z Etiopii. Powszechnie uważa się, że zamieszkiwali oni te tereny od czasów króla Salomona. Przejście 50 tys. imigrantów od wiejskiego życia w Afryce do industrialnego zachodniego społeczeństwa z pewnością zajmie jakiś czas, jednak zapał młodego pokolenia do adaptacji przyspieszy integrację tej długo izolowanej społeczności żydowskiej.

Różnorodność religijna

Od czasów biblijnych Żydzi byli ludem religii monoteistycznej – judaizmu, obejmującego zarówno elementy religijne, jak i narodowe. W XVIII wieku większość Żydów mieszkała we wschodniej Europie, gdzie ograniczali się do życia w gettach, mając niewiele okazji do kontaktów ze światem zewnętrznym. W swoich wspólnotach zarządzili się własnymi regułami, stosując kodeks żydowskiego prawa (Halacha), stworzony i rozwijany przez stulecia przez uczonych w piśmie.

Jerozolima. Chasydzi w ultraortodoksyjnej dzielnicy
MINISTERSTWO TURYSTYKI

I. SZTULMAN. DZIĘKI UPRZEJMOŚCI MUZEUM SZTUKI ŻYDOWSKIEJ IM. U. NAHON

Duch emancypacji i nacjonalizmu, który zapanował w dziewiętnastowiecznej Europie spowodował bardziej liberalne podejście do edukacji, kultury, filozofii i teologii. Dał również początek kilku żydowskim ruchom – jedne z nich liberalnie traktowały religię, inne łączyły ideologie polityczne z narodowymi. Coraz więcej Żydów rezygnowało zatem z ortodoksji i związanego z nią stylu życia, a niektórzy spośród nich dążyli do pełnej integracji z resztą społeczeństwa.

Żydowskie społeczeństwo współczesnego Izraela składa się z Żydów praktykujących i niepraktykujących, reprezentujących szerokie spektrum postaw – od ultraortodoksyjnych po świeckie. Granice między nimi nie są wyraźne. Jeśli stopień ortodoksyjności mierzyć przestrzeganiem żydowskich praw i zwyczajów – 20% stara się przestrzegać wszystkich nakazów religijnych, 60% dokonuje pewnej selekcji w oparciu o własne wybory i tradycje etniczne, zaś 20% w zasadzie nie praktykuje. Ponieważ jednak Izrael powstał jako państwo żydowskie, szabat i wszystkie żydowskie święta zostały ustanowione dniami wolnymi od pracy. W mniejszym lub większym stopniu obchodzi je i celebrytuje cała żydowska populacja Izraela.

Innym wskaźnikiem stopnia przestrzegania zasad religijnych mógłby być procent rodziców, którzy zdecydowali się posłać dzieci do szkół religijnych, lub liczba głosów oddanych w wyborach na partie religijne. Trudno jednak ocenić wiarygodność takich statystyk, gdyż niepraktykujący rodzice mogą zapi-

sywać dzieci do szkół religijnych, zaś wielu ortodok-sów głosuje na partie inne niż religijne.

Większość społeczeństwa jest laicka, preferuje nowoczesny styl życia w różnym stopniu szanując i praktykując nakazy religijne. Wśród tej większości jest dużo takich, którzy przestrzegają tradycyjnego sposobu życia dostosowanego do współczesnych realiów. Niektórzy decydują się przyłączyć do jednego z liberalnych prądów religijnych.

Wśród praktykującej mniejszości wielu Żydów, zarówno pochodzenia sefardyjskiego jak i aszkenazyjskiego, łączy przestrzeganie nakazów religii z uczestnictwem w życiu społecznym kraju. Postrzegają oni współczesne państwo żydowskie jako pierwszy krok na drodze do przyjścia Mesjasza i zbawienia Żydów w Ziemi Izraela.

Niektórzy ultraortodoksyjni Żydzi uważają jednak, że suwerenność Żydów w Ziemi może zostać odbudowana dopiero po przyjściu Mesjasza. Skrupulatnie przestrzegając żydowskich praw religijnych żyją w odizolowanych dzielnicach, prowadzą własne szkoły, ubierają się tradycyjnie, podtrzymują tradycyjny podział na sfery kobiece i męskie. Styl życia, jaki prowadzą, jest ściśle określony.

Dynamika wewnątrz-żydowska

Ponieważ rozdział państwa i religii nie jest jasno wytyczony, główną kwestią wewnętrzną stało się to, w jakim stopniu Izrael powinien manifestować swoją tożsamość religijną. Ortodoksyjne ośrodki

opiniotwórcze starają się poszerzyć zakres obowiązywania prawodawstwa religijnego poza sprawy stanu cywilnego, nad którymi obecnie mają wyłączną jurysdykcję. Niepraktykujący traktują to jako wymuszenie i pogwałcenie demokratycznego charakteru państwa. Jedną z najbardziej aktualnych jest kwestia wymagań, które trzeba spełnić, by zostać uznanym za Żyda. Środowiska ortodoksyjne bronią zasady, że Żydem jest ten, kto ma matkę Żydówkę lub przede konwersję ściśle stosując się do żydowskiego prawa. Środowiska laiczne z reguły popierają świeckie kryterium samoidentyfikacji z judaizmem. Ten konflikt zainicjował poszukiwanie prawnego uregulowania granicy między religią i państwem. Do czasu znalezienia satysfakcjonującego rozwiązania nadal stosowane są niepisane ustalenia zawarte w przededniu izraelskiej niepodległości. Zasada ta, znana jako status quo, określa, że nie zostaną wprowadzone żadne zmiany, które w sposób fundamentalny zmieniłyby status religii.

Ruch kibucowy

Wyjątkowy, oparty na ideałach równości i wspólnoty projekt społeczny i ekonomiczny, jakim są kibuce, wyrósł z pionierskich wspólnot powstałych w kraju na początku

Kibuc: obora i młodzi dojarze. Kibuc: młodzi pracownicy w gaju daktylowym.

MINISTERSTWO TURYSTYKI

lat 20. Obecnie jest trwałym elementem krajobrazu izraelskiego rolnictwa.

Na przestrzeni lat ruch kibucowy stworzył dobrze prosperującą gospodarkę, początkowo przede wszystkim opartą na rolnictwie, później wzmocnioną działalnością o charakterze przemysłowym i usługowym. Członkowie ruchu kibucowego aktywnie uczestniczyli w zakładaniu i budowie państwa.

Przed powstaniem państwa i w pierwszych latach formowania się państwowości Izraela kibuce wzięły na siebie zadania przypisane centralnym organom państwa w zakresie osadnictwa, imigracji i obrony terytorialnej. Kiedy te funkcje przejął rząd, zmniejszyło się wzajemne oddziaływanie ruchu kibucowego i głównego nurtu izraelskiego społeczeństwa. Kiedyś kibuce znajdowały się w awangardzie rozwoju społecznego i instytucjonalnego. Od lat 70. znacznie jednak osłabła siła polityczna kibucników, która we wczesnych latach państwowości dawała im nadreprezentację polityczną. Jednak udział kibuców w wytwarzaniu produktu narodowego jest nadal znacząco większy niż wynikałoby to z ich populacji.

W ostatnich latach ruch kibucowy stał się bardziej introwertyczny, doceniając indywidualne osiągnięcia i dobrobyt. W wielu kibucach zelżała surowa dyscyplina samowystarczalności ekonomicznej i złagodzone zakaz wykorzystywania pracy najemnej, zatrudniając coraz większą liczbę opłacanych pra-

cowników, którzy nie są członkami kibucu. Jednocześnie coraz więcej kibucników pracuje poza nim, ale ich płaca zalicza się do dochodów kibucu.

Dzisiejsze kibuce są wynikiem wysiłku trzech pokoleń. Założyciele, powodowani mocnymi przekonaniem i silną ideologią, zbudowali unikalną wspólnotę spółdzielczą. Ich dzieci, urodzone w tak skonstruowanej rzeczywistości społecznej, ciężko pracowały, by wzmocnić podstawy ekonomiczne, społeczne i samorządowe tej wspólnoty. Najmłodsze pokolenie, które dorastało w ugruntowanym środowisku musi się zmierzyć z wyzwaniem współczesności. Wiele uwagi poświęca się kwestii ewolucji wzajemnych zobowiązań między jednostką i społecznością kibucu, oraz następstw, jakie dla społeczności będą miały postępujący rozwój technologii i komunikacji.

Niektórzy obawiają się, że dostosowanie do zmieniających okoliczności odsuwa kibuce niebezpiecznie daleko od ich pierwotnych zasad i wartości, inni są przekonani, że umiejętność adaptacji i szukania kompromisów jest kluczem do ich przetrwania.

GRUPY MNIEJSZOŚCIOWE

1.8 mln ludzi, czyli prawie 24% populacji Izraela, nie jest Żydami. Choć określa się ich wspólnie jako arabskich obywateli Izraela, to w rzeczywistości są to różne grupy, każda z wyraźnie indywidualnymi cechami, choć przeważnie posługują się językiem arabskim.

Stare Miasto w Jerozolimie:
Via Dolorosa (Droga Krzyżowa)
i suk (targ) w dzielnicy arabskiej.
MINISTERSTWO TURYSTYKI

Beduini w Dolinie Araba
MINISTERSTWO TURYSTYKI

Arabscy muzułmanie to ponad 1.2 mln ludzi, z których większość to sunnici, zamieszkujący głównie w małych miasteczkach i wsiach. Ponad połowa mieszka w północnej części kraju.

Beduini, również wyznający islam, należą do około 30 plemion, głównie rozsianych na rozległych terenach południa, choć część zamieszkuje także północ. Szacuje się, że jest ich około 250 tys. Kiedyś wędrowni pasterze, teraz przechodzą stopniowo od społeczeństwa plemiennego do osiadłego trybu życia i w coraz większym stopniu wchodzą na izraelski rynek pracy

Około 123 tys. arabskich chrześcijan żyje głównie w miastach, szczególnie w Nazarecie, Szfar'amie i Hajfie. Choć teoretycznie

należą oni do wielu kościołów, większość jest związana z Kościołami Greckokatolickimi, Prawosławnymi lub Zachodnim Kościołem katolickim.

Drużowie, których jest 122 tys., zamieszkują w 22 wioskach w północnym Izraelu, tworząc odrębną grupę wyznaniową, etniczną, kulturową i społeczną. Posługują się językiem arabskim. Ich religia jest bardzo hermetyczna, Nowi wyznawcy nie są przyjmowani. Jednym ze znanych elementów ich filozofii jest takijja, która zobowiązuje do kompletnej lojalności w stosunku do rządu państwa na terenie którego mieszkają.

Drużyjska starszyzna w wiosce
Beit Jann
MINISTERSTWO TURYSTYKI

Społeczność czerkieska liczy 4000 ludzi zamieszkujących dwie wioski na północy kraju. Choć to sunnici, nie są Arabami, nie wywodzą się z tego samego kręgu kulturowego co szeroka społeczność muzułmańska. Uczestniczą w życiu gospodarczym i państwowym, zachowując wyraźną odrębność etniczną. Nie asymilują się ani ze środowiskiem żydowskim, ani ze społecznością muzułmańską.

MINISTERSTWO TURYSTYKI

Arabski ośrodek gminny
DZIĘKI UPRZEJMOŚCI FUNDACJI
JEROZOLIMSKIEJ/ M. LAUBER

Życie arabskiej społeczności

Kierunki ruchów migracyjnych ludności arabskiej ulegały wahaniom na skutek zmieniającej się sytuacji gospodarczej. Pod koniec XIX wieku, kiedy żydowska emigracja pobudziła wzrost gospodarczy, wielu Arabów przyciągnęły do regionu możliwości znalezienia zatrudnienia, wyższe dniówki i lepsze warunki życia.

Większość populacji izraelskich Arabów zamieszkuje albo w jednorodnych etnicznie miastach i wioskach w Galilei, włączając miasto Nazaret, w rejonie między Haderą i Petah Tikwą oraz na pustyni Negew, lub w mieszanych ośrodkach miejskich takich jak Jerozolima, Akka, Hajfa, Lod i Ramla oraz Jafa.

Społeczność arabska w Izraelu to klasa robotnicza w państwie opartym na klasie średniej, peryferyjna grupa w wysoce scentralizowanym kraju i mniejszościowa grupa językowa wśród większości posługującej się hebrajskim. Z zasady nie poddająca się asymilacji, wyraźnie odrębna tożsamość tej społeczności jest wspierana poprzez używanie arabskiego jako drugiego oficjalnego języka w Izraelu, odrębny system szkolny dla Arabów i Druzów, arabskie massmedia, literaturę, teatr, oraz utrzymywanie niezależnych sądów wyznaniowych, które orzekają w sprawach z zakresu stanu cywilnego.

Dawne zwyczaje są ciągle częścią codziennego życia, jednak stopniowe osłabienie plemiennej i patriarchalnej władzy, obowiązkowa edukacja oraz udział w demokratycznym życiu kraju coraz szybciej wpływają na zmianę tradycyjnego światopoglądu i stylu życia. Równocześnie status arabskich kobiet w Izraelu został znacząco zliberalizowany przez prawo gwarantujące równe prawa dla kobiet, zakazujące poligamii i małżeństw dzieci.

Polityczne zaangażowanie społeczności arabskiej manifestuje się udziałem w wyborach powszechnych i samorządowych. Arabscy obywatele zajmują się sprawami politycznymi i zarządzaniem w ramach własnych samorządów. Poprzez wybranych przedstawicieli w Knesecie (parlamencie Izraela) ich interesy są reprezentowane na krajowej arenie politycznej co daje im możliwość dbania o przywileje grup mniejszościowych i udział w systemie opieki społecznej.

Od powstania Izraela (1948 r.) obywatele arabscy są zwolnieni z obowiązkowej służby wojskowej w Siłach Obronnych Izraela (Cahal) ze względu na ich rodzinne, religijne i kulturowe powiązania ze światem arabskim (który wystawiał Izrael na częste ataki), z uwagi na obawę ewentualnej podwójnej lojalności. Z drugiej strony wspierana jest dobrowolna służba wojskowa i co roku niektórzy członkowie społeczności arabskiej korzystają z takiej możliwości. Od 1957 roku, na żądanie starszyny, służba wojskowa jest obowiązkowa dla druzyjskich i czerkieskich mężczyzn. Stale rośnie również liczba beduinów zaciągających się na służbę zawodową w armii.

Różnorodność i podziały: jako społeczeństwo multietniczne, wielokulturowe, wieloreligijne i wielojęzyczne, społeczeństwo izraelskie stosuje wiele nieformalnych modeli podziałów. Choć nie ma oficjalnej polityki rozdziału, poszczególne grupy społeczne izolują się i podtrzymują swoją odrębność kulturową, religijną, ideologiczną, i/lub etniczną.

Spółczesność, pomimo sporej liczby podziałów i nierówności społecznych oraz mocno podgrzewanej bieżącą polityką atmosfery, jest jednak stosunkowo zrównoważone i stabilne. Niewielki, pomimo stale obecnego potencjału wybuchu niepokojów społecznych, poziom konfliktów społecznych pomiędzy różnymi grupami jest zasługą systemu sądowego i politycznego kraju, charakteryzującego się poważnym traktowaniem równości wobec prawa i w kwestiach obywatelskich.

Jak widać, Izrael jest raczej mozaiką różniących się społeczności, współżyjących w ramach demokratycznego państwa, niż asymilującym wielokulturowym tygłem.

Relacje arabsko-żydowskie

Obywatele arabscy, którzy stanowią ponad jedną szóstą populacji Izraela, funkcjonują na marginesie konfliktu dwóch światów – Żydów i Palestyńczyków. Są częścią ludów arabskich ze względu na kulturę i tożsamość, lecz mimo, że kwestionują określenie Izraela jako państwa żydowskiego, wiążą swoją przyszłość z tym krajem. Z biegiem lat przyjęli hebrajski jako drugi język, a izraelska kultura stała się dodatkowym elementem ich życia. Jednocześnie walczą o uzyskanie wyższego stopnia partycypacji w życiu społecznym, większej integracji gospodarczej i korzyści dla swoich miast i wsi.

Rozwój stosunków między grupami izraelskich Arabów i Żydów jest utrudniony przez głęboko zakorzenione sprzeczności w ramach doktryny religijnej, wartości i przekonań politycznych. Mimo że te dwie samoizolujące się wspólnoty funkcjonują raczej obok siebie, przez lata nauczyły się akceptować wzajemnie, zarówno dostrzegając własną wyjątkowość jak i uznając dążenia każdej ze stron.

Arabsko-żydowskie przedszkole w Jerozolimie. YMCA

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI FUNDACJI JEROZOLIMSKIEJ. S. SABELLA

WOLNOŚĆ RELIGIJNA

Deklaracja Niepodległości Państwa Izrael (1948 r.) gwarantuje wszystkim obywatelom wolność wyznania. Każda wspólnota religijna ma prawną i faktyczną wolność praktykowania, obchodzenia świąt i cotygodniowego dnia odpoczynku, oraz do decydowania w sprawach dotyczących jej samej. Każda ma swoją własną radę i sąd religijny, uznany przez prawo narodowe, z jurysdykcją w sprawach religii i stanu cywilnego, takich jak śluby i rozwody. Każda grupa religijna ma swoje własne miejsca modlitwy, z utrwalonymi tradycją rytuałami i charakterystycznymi, powielanymi przez stulecia cechami architektonicznymi.

Synagoga: według tradycji ortodoksyjnej do modlitwy potrzebny jest minian (kworum 10 dorosłych mężczyzn, powyżej 13 roku życia). Modlitwy odbywają się trzy razy dziennie. Mężczyźni i kobiety zazwyczaj siedzą osobno, z nakrytymi głowami. Nabożeństwa mogą być prowadzone przez rabina, kantora lub członka wspólnoty. Rabbi nie jest kapłanem, czy pośrednikiem z Bogiem, ale nauczycielem. Centralnym punktem każdej synagogi jest Arka Przypomnienia, zawierająca zwoje Tory, skierowana w stronę Wzgórza Świątynnego w Jerozolimie. Przez cały rok co tydzień czytany jest kolejny fragment Tory. Nabożeństwa są szczególnie uroczyste w szabat (sobota, żydowski dzień odpoczynku) i w święta.

Meczeta: muzułmanie zanoszą modlitwy pięć razy dziennie, kobiety i mężczyźni oddzielnie. Przed wejściem zdejmują się buty i dokonują rytualnego obmycia. Muzułmanie modlą się z twarzami zwróconymi ku Mekce w Arabii Saudyjskiej. Kierunek ten wskazuje mihrab (nisza) w ścianie meczetu. Nabożeństwa są prowadzone przez imama, muzułmańskiego przewodniczącego modlitw. Zazwyczaj w piątek, który według tradycji jest islamskim dniem odpoczynku, wygłaszane jest publiczne kazanie dla wiernych.

Kościół: forma i częstotliwość chrześcijańskich mszy różni się w zależności od wyznania, ale wszystkie obchodzą niedzielę jako dzień odpoczynku, ze specjalnymi rytuałami. Nabożeństwa są prowadzone przez księdza lub duchownego. Kobiety i mężczyźni modlą się razem. Mszom często towarzyszą muzyka i śpiewy chóralne. Tradycyjnie kościoły budowane są na planie krzyża.

Święte miejsca

Każde miejsce kultu i świątynia znajduje się pod opieką właściwej władzy religijnej, zaś swoboda dostępu i kultu religijnego jest gwarantowane przez prawo.

Najważniejsze miejsca święte to:

Dla Żydów: Kotel (Ściana Płaczu) w Jerozolimie, ostatni zachowany fragment Muru Świątynnego z czasów Drugiej Świątyni, Grób Racheli w pobliżu Betlejem, Grota

I. SZTULMAN

Jerozolima: Kopuła na skale.
MINISTERSTWO TURYSTYKI

Makpela w okolicach Hebronu – jaskinia będąca miejscem pochówku patriarchów, Grób Majmonidesa w Tyberiadzie i Rabina Szymona Bar Johaja w Meron.

Dla muzułmanów: Al-Haram al-Szarif w Jerozolimie – kompleks zabudowań na Wzgórzu Świątynnym, na który składają się Meczet Al-Aksa i Kopuła na Skale, Makpela, Meczet al-Dżazzara w Akce.

Góra Błogosławieństw: kościół z zewnątrz, według tradycji miejsce wygłoszenia kazania na górze
MINISTERSTWO TURYSTYKI

Dla chrześcijan: Via Dolorosa (Droga Krzyżowa), Wieczernik, Bazylika Grobu Pańskiego i inne miejsca związane z pasją i ukrzyżowaniem Jezusa w Jerozolimie, Bazylika Narodzenia Pańskiego w Betlejem, Kościół Zwiastowania w Nazaret, Góra Błogosławieństw i Kafarnaum nad Jeziorem Tyberiadzkim.

Dla Druzów: Nebi Szueib (grób Jethro, teścia Mojżesza) niedaleko Rogów Hittinu w Galilei.

Dla bahaitów (niezależna religia światowa, ustanowiona w Persji w połowie XIX wieku): Światowe centrum Bahaizmu, Mauzoleum Baba w Hajfie, Mauzoleum Baha'u'llaha, proroka założyciela Bahaizmu, w pobliżu Akki.

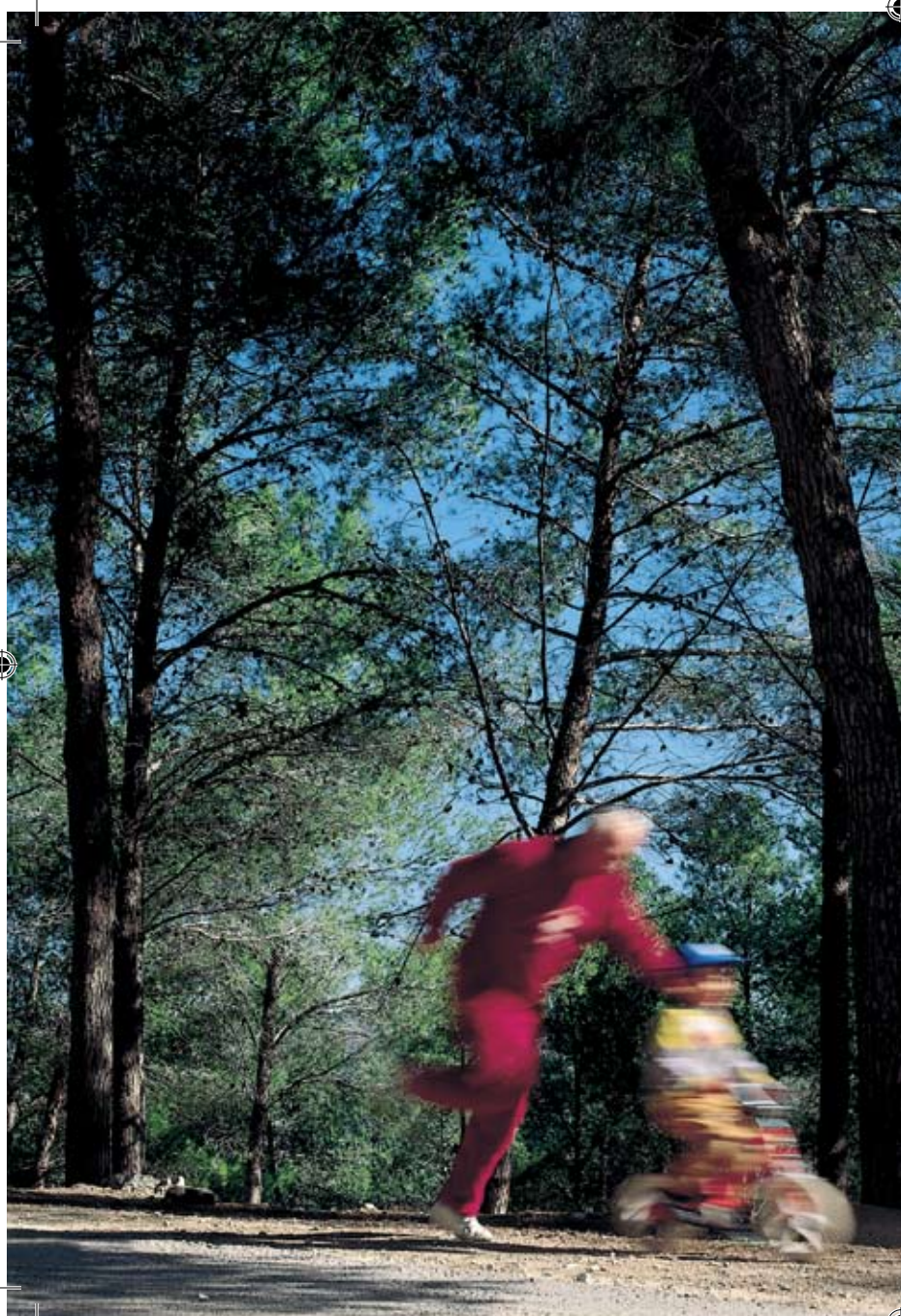

Hajfa: bahaistyczne ogrody i mauzoleum Baba
MINISTERSTWO TURYSTYKI

ZDROWIE I OPIEKA SPOŁECZNA

Opieka zdrowotna	150
Badania medyczne	156
Działania poza granicami kraju	158
Pomoc społeczna	159
Ubezpieczenie społeczne	162
Wolontariat	163

ZDROWIE I OPIEKA SPOŁECZNA

Izrael dysponuje najwyższej jakości zasobami i zapleczem badawczym, nowoczesną infrastrukturą szpitalną, i imponującą liczbą zarówno lekarzy ogólnych jak i specjalistów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Wysoki standard jakości usług medycznych ma odzwierciedlenie w niskim współczynniku śmiertelności niemowląt (4,7 na 1000 żywych urodzeń), oraz w godnym pozazdrośczenia wskaźniku oczekiwanej dalszej długości trwania życia (82,5 lat dla kobiet, 78,8 dla mężczyzn). Opieka zdrowotna dla wszystkich, od niemowlęctwa do starości, jest zagwarantowana prawnie, a porównanie wydatków na zdrowie w Izraelu i innych krajach rozwiniętych wypada na korzyść Izraela.

כל ישראל ערבין זה בזה (שבועות ל"ט: א')

Wszyscy synowie Izraela
są współodpowiedzialni jeden za drugiego
Talmud Babiloński, szawuot 39a

OPIEKA ZDROWOTNA

Podstawy systemu ochrony zdrowia, włączając w to system opieki profilaktycznej, diagnostycznej i leczenia, zostały położone jeszcze w okresie przed ogłoszeniem niepodległości, przez społeczność żydowską oraz brytyjskie władze mandatowe, które administrowały krajem między 1918 i 1948 rokiem.

Dzięki temu, kiedy powstało Państwo Izrael, infrastruktura medyczna już funkcjonowała, szczepienia ochronne były standardową procedurą, istniały ramy systemu umożliwiającego pracę nad polepszeniem warunków środowiskowych. Mimo to w początkowym okresie funkcjonowania państwa, służby medyczne musiały ponownie poświęcić uwagę problemom, które już zostały przewycięzone, żeby wyjść naprzeciw potrzebom zdrowotnym setek tysięcy uchodźców z powojennej Europy i krajów arabskich. Cel ten został osiągnięty, dzięki intensywnemu wysiłkowi narodowemu obejmującemu świadczenie specjalnych usług oraz szeroko zakrojony plan edukacji zdrowotnej i profilaktyki.

Wieloletnia tradycja: W XIX wieku choroby takie jak dezynteria, malaria, tyfus i jaglica szerzyły się w Ziemi Izraela, zacofanej i zaniedbanej części Imperium Otomańskiego. Żeby zapewnić szeroki zakres darmowej opieki medycznej najbiedniejszym członkom społeczności żydowskiej zamieszkującym Stare Miasto w Jerozolimie, zakładano kliniki finansowane przez europejskie gminy żydowskie.

Kliniki te, znane z ofiarnej pracy w trudnych warunkach, z czasem rozrosły się i zostały szpitalami: Bikur Cholim (zał. 1843 r.), Misgav Ladach (zał. 1888 r.) oraz Shaare Zedek (zał. 1902 r.) funkcjonują do dziś oferując najnowocześniejszą technologię medyczną i usługi zgodne z najnowszymi wynikami badań. Uniwersyteckie Centrum Medyczne w Jerozolimie – Hadassa, składające się z wydziałów medycznego, pielęgniarstwa, farmaceutycznego i dwóch nowoczesnych szpitali, wywodzi swój początek od dwóch pielęgniarek które w 1913 roku zostały przysłane do Jerozolimy przez amerykańską kobiecą organizację syjonistyczną – Hadassa.

Dbaniu o zdrowie populacji służy rozległa sieć medyczna, złożona ze szpitali, przychodni oraz centrów profilaktyki i rehabilitacji. Opieka szpitalna obejmuje wysokozaawansowane procedury medyczne, począwszy od in vitro, poprzez rezonans magnetyczny, skomplikowane operacje neurochirurgiczne, po przeszczepy szpiku i transplantacje.

Centra zdrowia matki i dziecka zapewniają opiekę kobietom w czasie ciąży i dzieciom w początkowym okresie życia, oferując badania prenatalne, wczesne wykrywanie fizycznych i umysłowych niepełnosprawności, szczepienia, bilanse zdrowia dziecka i edukację medyczną.

Zarządzanie i struktura

Odpowiedzialność za opiekę zdrowotną spoczywa na Ministerstwie Zdrowia. Do jego zadań należy przygotowanie rozwiązań prawnych i nadzorowanie wprowadzania ich w życie, kontrolowanie standardów medycznych w całym kraju, kontrolowanie jakości leków i żywności, wydawanie licencji zawodowych, promocja badań z zakresu medycyny. Ministerstwo zajmuje się również oceną usług medycznych i nadzoruje planowanie i budowę nowych szpitali.

Pracownicy służby zdrowia

Blisko 32 tys. lekarzy, 9000 dentystów i 6000 farmaceutów w Izraelu wykonuje swoją pracę w szpitalach, rejonowych przychodniach, lub prowadząc własną praktykę. Spośród 54 tys. pielęgniarek w kraju, około 72% stanowią pielęgniarki dyplomowane, pozostałe zdobyły swoje doświadczenie w praktyce.

Do pracy w służbie zdrowia przygotowują cztery szkoły medyczne, dwie stomatologiczne oraz 15 szkół pielęgniarskich, z czego siedem ma uprawnienia do nadawania stopni naukowych. Kursy dla

Czerwona Gwiazda Dawida, medyczne służby ratunkowe Izraela, odpowiadają za sieć punktów ambulatoryjnych, narodowy program krwiodawstwa, banki krwi, kursy pierwszej pomocy oraz publiczne karetki pogotowia, w tym mobilne jednostki intensywnej terapii. Organizację wspiera około 10000 wolontariuszy, często uczniów szkół średnich, którzy pomagają w 109 punktach ambulatoryjnych w całym kraju.

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI
SZPITALA
SHAARE ZEDEK

fizykoterapeutów, prowadzących terapię zajęciową, dietetyków, jak również laborantów i techników rtg, są prowadzone przez wiele różnych instytucji.

Ubezpieczenie społeczne

Ustawa o ubezpieczeniu społecznym stworzyła koszyk standardowych świadczeń medycznych, łącznie z leczeniem szpitalnym, przysługujących wszystkim mieszkańcom Izraela. Świadczenia medyczne są finansowane przez cztery ogólnokrajowe fundusze ubezpieczeniowe, które są zobowiązane przyjmować zgłaszających się niezależnie od ich wieku i stanu zdrowia.

Głównym źródłem finansowania jest składka zdrowotna/podatek ubezpieczeniowy dochodzący do 4,8% dochodu, pobierany przez Narodowy Instytut Ubezpieczeń, oraz wpłaty od pracodawców, którzy partycypują w kosztach ubezpieczenia swo-

ich pracowników. Fundusze ubezpieczeniowe dostają środki w zależności od liczby osób należących do funduszu, z uwzględnieniem ich wieku, odległości od domu do ośrodka zdrowia, oraz innych kryteriów ustalanych przez Ministerstwo Zdrowia.

Problemy zdrowotne

Problemy zdrowotne ludności w Izraelu są podobne do tych dominujących w cywilizacji zachodniej. Narodowym priorytetem stały się badania nad chorobami serca i nowotworami odpowiadającymi za ponad dwie trzecie wszystkich zgonów. Ważnym zagadnieniem jest również opieka nad ludźmi starszymi, problemy wynikające ze zmian środowiskowych i współczesnego stylu życia, oraz wypadki drogowe i w miejscu pracy. Szeroko popularyzowane są prozdrowotne programy edukacyjne mające na celu przypomnienie o szkodliwości nałogu palenia, pokazywanie szkodliwych efektów przejadania się i braku wysiłku fizycznego. Kampanie społeczne są również często przygotowywane po to by zwiększyć świadomość robotników i kierowców na temat potencjalnych zagrożeń.

Turystyka medyczna: Izrael stał się popularnym kierunkiem dla pacjentów z całego świata cierpiących na takie choroby jak reumatyzm, łuszczyca i astma. Wielu korzysta ze specjalnych kuracji w gorących źródłach w Tyberiadzie, bogatych w minerały wodach Morza Martwego lub z suchego klimatu w Arad, nowozałożonym mieście na pustyni Negew.

BADANIA MEDYCZNE

Rozbudowana infrastruktura badawcza w dziedzinie medycyny i medycyny ratunkowej oraz możliwości bioinżynieryjne ułatwiają prowadzenie badań naukowych.

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI SZPITALA
SHAARE ZEDEK

Badania są prowadzone w szkołach medycznych, instytutach badawczych i laboratoriach rządowych, oraz w departamentach badań i rozwoju należących do prywatnych firm farmaceutycznych, bioinżynieryjnych, produkujących sprzęt medyczny, lub zajmujących się przetwarzaniem żywności. Wysoki poziom tych krajowych placówek badawczych jest doceniany na całym świecie – utrzymują one wzajemne kontakty z najważniejszymi zagranicznymi ośrodkami

badawczymi z dziedziny medycyny i nauk ścisłych. Izrael jest częstym gospodarzem licznych międzynarodowych konferencji medycznych.

Technologie medyczne

Wyrafinowane technologie stały się integralną częścią nowoczesnych procesów diagnostycznych i leczenia. Ścisła współpraca między instytucjami badawczymi a przemysłem doprowadziła do niebywałego postępu w zakresie rozwoju specjalistycznego wyposażenia medycznego. Na cały świat są eksportowane produkowane w Izraelu tomografy komputerowe i zaawansowane urządzenia stero-

wane mikrokomputerami, niezbędne dla precyzyjnej diagnostyki i efektywnego leczenia w najcięższych przypadkach.

Izrael był pionierem w rozwoju i użyciu laserowych narzędzi chirurgicznych, oraz różnorodnych elektronicznych urządzeń medycznych. Należą do nich skomputeryzowane systemy monitorujące, oraz inne systemy ratowania życia i uśmierzania bólu.

DZIAŁANIA POZA GRANICAMI KRAJU

Przekonanie, że odpowiednia opieka medyczna należy do zbioru uniwersalnych praw człowieka i jako taka przekracza granice polityczne i bariery ideologiczne, sprawia, że izraelskie szpitale są otwarte dla wszystkich potrzebujących ich doświadczenia i wiedzy specjalistycznej. Od lat pacjenci z całego świata, również z krajów które nie utrzymują stosunków dyplomatycznych z Izraelem, przybywają tu na specjalistyczne leczenie. W wielu częściach Azji i Afryki izraelscy lekarze i pielęgniarki zapewniają pomoc w leczeniu chorób, które zostały praktycznie wypłenione w krajach rozwiniętych. Uczestniczą w programach wymiany, prowadzonych również pod auspicjami WHO, dzieląc się swoim doświadczeniem z lokalnym personelem medycznym. Izraelskie służby medyczne uczestniczą również w akcjach pomocowych w rejonach katastrof.

Wojskowa ekipa poszukiwawczo-ratunkowa w akcji po trzęsieniu ziemi w Turcji
GPO/Y. SAAR

POMOC SPOŁECZNA

Wszechstronny system opieki społecznej w Izraelu oparty jest na legislacji, która zapewnia szeroki zakres pomocy na poziomie narodowym i wspólnotowym. Duża część dostępnych programów ma na celu troskę o starszych, wsparcie samotnych rodziców, dzieci, młodzieży, zapobieganie i leczenie nadużywających substancji psychoaktywnych, oraz pomoc dla nowych imigrantów. Programy poprawcze obejmują struktury dozoru kuratorskiego, programy wyrównawcze dla osób które nie ukończyły szkoły, oraz pomoc, również mieszkaniową dla młodzieży w trudnej sytuacji życiowej. Inną dziedziną działań są ośrodki rehabilitacyjne, schroniska, warsztaty oraz punkty doradztwa zawodowego dla niewidomych i niepełnosprawnych fizycznie. Osoby z niepełnosprawnością umysłową znajdują opiekę dzięki różnorodnym programom opartym zarówno na systemie pobytu dziennego jak i opieki stałej.

Zarządzanie

Zgodnie z Ustawą o opiece społecznej (1958 r.), we władzach miejskich i lokalnych istnieją departamenty odpowiedzialne za opiekę społeczną. 75% środków budżetowych na ten cel pochodzi z budżetu Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Finansuje ono i zarządza instytucjami obejmującymi swoim zasięgiem cały kraj, takimi jak ośrodki adopcyjne, nadzór kuratorski i czy sieć domów mieszkalnych dla niepełnosprawnych umysłowo.

Ministerstwo wytycza kierunki polityki, inicjuje procesy legislacyjne, wciela w życie regulacje umoż-

liwiający działanie opieki społecznej i nadzoruje działania oferowane przez organizacje publiczne i prywatne.

Personel opieki społecznej

Wydziały przygotowujące do pracy w opiece społecznej znajdują się na większości uniwersytetów. Dają możliwość nauki zarówno w systemie studiów magisterskich jak i doktoranckich, łączą teorię i badania terenowe. Programy prowadzone przez rząd zapewniają szkolenie dla opiekunów dziecięcych i asystentów socjalnych, jak również doszkalanie zawodowe w toku pracy. Gminni pracownicy społeczni są zatrudniani w wielu różnych miejscach – biurach pomocy społecznej, ośrodkach gminnych, centrach absorpcji imigrantów, domach matki z dzieckiem, szkołach, fabrykach, szpitalach.

Starsi obywatele

Opieka i pomoc ludziom starszym stała się głównym elementem izraelskiego systemu służby zdrowia i pomocy społecznej. O ile od czasów powstania państwa populacja zwiększyła się pięciokrotnie, to liczba osób powyżej 65 roku życia wzrosła dziesięciokrotnie. Obecnie ludzie starsi stanowią prawie 10% 7 milionowej populacji Izraela. Wzrost ten w dużym stopniu jest wynikiem masowej imigracji ze szczególnym nasileniem w latach 50. i 90. XX wieku. Na ponad milion imigrantów przybyłych z krajów byłego Związku Sowieckiego, ponad 12% miało 65 lat i więcej. Wielu nie miało czasu ani możliwości uczyć się hebrajskiego, znaleźć pracy, czy zadbać o swoją ekonomiczną przyszłość na

stare lata. Stąd wielu starszych obywateli Izraela, z których 13% jest niepełnosprawnych, jest zależnych od swoich rodzin i opieki społecznej.

Zapewnianiem pomocy społecznej zajmują się jednostki władz lokalnych, pod kontrolą i nadzorem oraz w oparciu o plany Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej. Działania na poziomie lokalnym na rzecz starszych mieszkańców kraju są skupione na utrzymaniu ich samodzielności we własnych domach. Służą temu: oszacowanie potrzeb przez pracownika socjalnego, pomoc rodzinom dbającym o starzejącą się osobę, kluby seniora, posiłki na kółkach – czyli dostarczanie obiadów osobom samotnym, specjalne osiedla założone z myślą o osobach starszych, system opieki dziennej, sprzęt medyczny, system transportu. Nacisk kładzie się na pomoc grupom wysokiego ryzyka, na przykład ludziom samotnym, lub bez dochodów na odpowiednim poziomie.

UBEZPIECZENIE SPOŁECZNE

I. SZTULMAN

Ustawa o ubezpieczeniu społecznym (1954 r.) przyznała obywatelom szeroki zakres przywilejów, które zapewnia Narodowy Instytut Ubezpieczeń (NIU), samodzielne ciało funkcjonujące pod egidą Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Jego działalność jest finansowana zarówno ze środków budżetowych, jak i poprzez obowiązkowe składki wpłacane przez pracowników, pracodawców i samozatrudnionych. Rządowy system emerytalno-rentowy jest realizowany przez NIU, przy dodatkowej pomocy rodzinom i jednostkom, których dochód jest niższy od ustalonego poziomu minimum. Powszechny zasiłek na dziecko podnosi dochody rodzin, szczególnie tych z czwórką lub więcej dzieci. Poprawka do Ustawy o ubezpieczeniu społecznym zagwarantowała długofalową pomoc seniorom zależnym od dziennej opieki pielęgniarstwa, zarówno w domach, jak i w domach opieki. Narodowy Instytut Ubezpieczeniowy zarządza również izraelskim programem ubezpieczeń zdrowotnych.

WOLONTARIAT

Około 20 % populacji Izraela to aktywni wolontariusze w 278 organizacjach publicznych, uzupełniających system ochrony zdrowia i opieki społecznej. Stanowią oni personel pomocniczy w szpitalach i pogotowiu, Gwardię Cywilną, ochotnicze jednostki ratownicze. Wolontariusze wchodzi w skład grup zajmujących się walką z rozpowszechnionymi problemami społecznymi takimi jak nałogi, przemoc domowa i przemoc wobec dzieci, bezpieczeństwo drogowe, zachowanie środowiska naturalnego. Inni koncentrują się na prawach imigrantów lub konsumentów, statusem kobiet i dobrobytem żołnierzy.

Różnorodne programy oferują możliwość pracy na rzecz Izraela wolontariuszom z innych krajów. Z reguły są to programy krótkoterminowe. Wiele osób przyjeżdża każdego lata by wziąć udział w odkrywkowych badaniach archeologicznych, pracować w kibucach, bądź szeroko pojętej opiece społecznej. Dla niektórych młodych niemieckich wolontariuszy opiekowanie się seniorami i chorymi w Izraelu jest pokutą za zbrodnie wojenne jakich dopuścił się nazistowski reżim wobec Żydów.

W stosunku do poprzednich pokoleń, znacznie zmienił się skład i charakter wolontariatu. Odkąd większość izraelskich kobiet pracuje, nie mają dużo wolnego czasu na poświęcenie się wolontariatowi. Z kolei wydłużenie średniej długości życia spowodowało pojawienie się rzeszy emerytów, zarówno kobiet jak i mężczyzn, dysponujących wolnym cza-

sem, chętnych do pomocy w dziedzinach takich jak medycyna ratunkowa (Czerwona Gwiazda Dawida) lub organizacjach ekologicznych. Studenci często w ramach wolontariatu prowadzą zajęcia wyrównawcze dla dzieci i nastolatków z problemami (mogą za to otrzymywać częściowe stypendium). Wysiłek wolontariuszy jest koordynowany przez Narodową Radę Wolontariatu w Izraelu, publiczną organizację typu non-profit, powstałą przy premierce i afiliowaną przy międzynarodowych agencjach ds. wolontariatu.

Kampanie społeczne organizowane przez grupy wolontariuszy, włączając w to telethony (wielogodzinne akcje charytatywne w telewizji), polegające na zbieraniu pieniędzy na wybrany cel, są regularną i akceptowaną cechą życia społecznego w Izraelu.

Wyzwania	168
Edukacja przedszkolna	170
System szkolny	171
Administrowanie i struktura	173
Szkolnictwo średnie	174
Szkolnictwo wyższe	177
Uniwersytety	179
College	182
Edukacja dorosłych	183

DZIEKI UPRZEJMOŚCI
FUNDACJI JEROZOLIMSKIEJ/
S. SABELLA

EDUKACJA

Edukacja w Izraelu jest drogocennym dziedzictwem. Oparta na tradycji przekazywanej od wielu pokoleń, traktowana jako klucz do przyszłości, jest w dalszym ciągu fundamentalną wartością. System edukacyjny ma na celu wychowanie dzieci na odpowiedzialnych członków demokratycznego, pluralistycznego społeczeństwa, w którym współżyją ludzie z różnych środowisk etnicznych, religijnych, kulturowych i politycznych. Wychowanie opiera się na wartościach żydowskich, miłości do Ziemi, oraz zasadach wolności i tolerancji. Priorytetem jest wysoki poziom wiedzy, szczególną wagę przykładają do umiejętności z zakresu technologii i nauk ścisłych, nieodzownych dla dalszego rozwoju kraju.

אין העולם מתקיים אלא בשל הבל פיהן של תימוקות של בית רבן (שבת קי"ט: ב')

Świat cały oddechem dzieci w szkolnej izbie stoi.

(Talmud babiloński: Szabat, 119b)

WYZWANIA

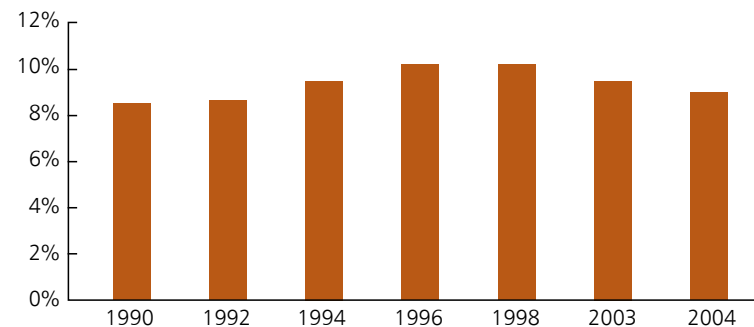
Kiedy powstało państwo Izrael (1948 r.), istniał już w pełni rozwinięty system edukacji, stworzony przez wspólnotę żydowską. Językiem wykładowym był hebrajski, odrodzony jako język codziennego użycia pod koniec XIX wieku.

Jednak, wkrótce po powstaniu państwa, system edukacyjny musiał się zmierzyć z ogromnym wyzwaniem jakim była konieczność integracji dużej ilości dzieci imigrantów z ponad 70 krajów. Niektóre z nich przybywały z rodzicami, inne zaś same – było to spełnienie *raison d'être* Izraela jako historycznej ojczyzny Żydów. Po masowej imigracji lat 50., głównie z powojennej Europy i krajów arabskich, w latach 60. nastąpił znaczny napływ Żydów z Północnej Afryki. W latach 70. przybyła pierwsza znacząca grupa imigrantów żydowskich ze Związku Sowieckiego. Od początku lat 90., po upadku komunizmu, przybyło stamtąd ponad milion Żydów, a dziesiątki tysięcy nadal przyjeżdża każdego roku. W dwóch potężnych akcjach w 1984 i w 1991 roku do kraju została sprowadzona prawie cała żydowska populacja Etiopii. Przez lata w Izraelu osiedliło się też wielu Żydów z państw obu Ameryk i innych krajów Zachodu.

Oprócz konieczności sprostania nagłemu wzrostowi zapotrzebowania na sale lekcyjne i nauczycieli, trzeba było opracować i wdrożyć skuteczne metody pomagające w aklimatyzacji młodych ludzi z wielu środowisk w życie szkolne. Specjalnie zaprojektowane programy dla nowoprzybyłych obejmują przygo-

towanie pomocy do programu nauczania i krótko-terminowe kursy wyrównawcze dla nowych uczniów z przedmiotów, których nie uczono w ich krajach pochodzenia, jak hebrajski, czy historia Żydów. Wprowadzono również kursy szkolące nauczycieli jak radzić sobie z młodocianymi imigrantami. Doszkalające kursy dla imigrujących nauczycieli ułatwiają im zatrudnienie w placówkach szkolnych w Izraelu.

W tym samym czasie Ministerstwo Edukacji angażuje się w nieustanny proces dostosowywania programów edukacyjnych do współczesnych praktyk pedagogicznych, takich jak popieranie równości płciowej, polepszanie statusu nauczycieli, rozszerzanie humanistycznego programu nauczania, oraz promowanie studiów technologicznych i nauk ścisłych. Głównymi celami przyświecającymi działaniom Ministerstwa jest zapewnienie równych szans edukacyjnych wszystkim dzieciom oraz zwiększenie liczby uczniów zdających pomyślnie egzaminy wstępne na studia.

Narodowe nakłady na edukację jako procent PKB

EDUKACJA PRZEDSZKOLNA

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI FUNDACJI JEROZOLIMSKIEJ/ H. MAZOR

MUZEUM ZIEMI BIBLIJNEJ, JEROZOLIMA

Edukacja w Izraelu zaczyna się w bardzo wczesnym wieku, by umożliwić dzieciom jak najlepszy start, szczególnie jeśli chodzi o proces socjalizacji i rozwoju językowego.

Wiele dwulatków i prawie wszystkie trzy i czterolatki uczęszczają do jakiejś formy żłobka lub przedszkola. Większość instytucji jest finansowana przez władze lokalne, niektóre w ramach centrów opieki dziennej są prowadzone przez organizacje kobiece, istnieją też ośrodki prywatne.

Ministerstwo Edukacji przeznacza nadzwyczajne środki na edukację przedszkolną w rejonach zaniebdanych.

Przedszkola dla pięcioletków są darmowe i obowiązkowe. Program ma na celu opanowanie podstawowych umiejętności, włączając w to ogólne pojęcia języka i liczb, rozwijanie zdolności poznawczych i kreatywnych, promowanie umiejętności społecznych. Programy nauczania wszystkich instytucji przedszkolnych są nadzorowane przez Ministerstwo i zgodne z jego wskazówkami, zapewniają solidne i mocne podstawy pod przyszłą naukę szkolną.

SYSTEM SZKOLNY

Obowiązek szkolny zaczyna się w wieku 6 lat i trwa do 18 roku życia. Edukacja jest darmowa, zaczyna się w szkole podstawowej (klasy 1–6), jest kontynuowana w gimnazjum (klasy 7–9) i w szkole średniej (klasy 10–12). Około 9 % uczniów szkół ponadpodstawowych uczęszcza do szkół z internatem.

Wielokulturowy charakter izraelskiego społeczeństwa znajduje odzwierciedlenie w systemie oświatowym. Szkoły dzielą się na cztery grupy – **publiczne**, do których uczęszcza większość uczniów, **publiczne szkoły religijne**, które kładą nacisk na żydowskie studia, tradycję, obrządk, **szkoły arabskie i druzyjskie**, z nauczaniem w języku arabskim i skupiające się na arabskiej i druzyjskiej historii, oraz szkoły **prywatne** prowadzone pod auspicjami organizacji religijnych lub międzynarodowych.

W ostatnich latach, w związku z rosnącym zainteresowaniem rodziców kwestią edukacji ich dzieci, powstały nowe szkoły, które odpowiadają na konkretne oczekiwania i są zgodne z poglądami i przekonaniem określonych grup rodziców i wychowawców.

Prywatna szkoła ultraortodoksyjna
GPO/A. BEN GWERSHOM

Szkoła arabska / DZIĘKI UPRZEJMOŚCI FUNDACJI JEROZOLIMSKIEJ/ S. SABELLA

Program

Większość godzin nauki szkolnej jest poświęconych programowi obowiązkowemu. Mimo że tematyka, która musi zostać przerobiona, jest jednolita dla całego systemu oświaty, każda szkoła może wybierać z szerokiego zakresu jednostek lekcyjnych i materiałów dydaktycznych, dostarczanych przez Ministerstwo Edukacji. W ten sposób szkoły mogą dopasowywać się do zdolności i specyfiki swoich uczniów. Mając na celu wzmocnienie poczucia przynależności uczniów do społeczeństwa w jakim żyją, każdego roku, dogłębnie analizuje się wybrane zagadnienie o znaczeniu narodowym. Tematy dotyczą wartości demokratycznych, języka hebrajskiego, imigracji, Jerozolimy, pokoju i przemysłu.

ADMINISTROWANIE I STRUKTURA

Ministerstwo Edukacji odpowiada za szkolne programy nauczania, kontroluje standardy edukacyjne i sprawuje nadzór nad kadrą nauczycielską oraz budową szkół. Władze lokalne ponoszą odpowiedzialność za utrzymanie szkół, zakup sprzętu i zaopatrzenie. Kadra na poziomie przedszkoli i szkół podstawowych jest zatrudniana przez Ministerstwo, zaś nauczyciele klas wyższych są zatrudniani przez władze lokalne. Dostają one środki na utrzymanie szkół z budżetu Ministerstwa, w zależności od liczby uczęszczających do szkoły uczniów. Rząd i władze lokalne pokrywają 80 % niezbędnych nakładów na edukację, reszta pochodzi z innych źródeł.

Nauka dla dzieci wyjątkowych

Wybitnie uzdolnione dzieci, których osiągnięcia mieszczą się w górnych 3 % wyników klasy i zdały testy kwalifikujące, biorą udział w programach wzbogacających. Mogą to być zarówno pełnowymiarowe specjalne szkoły, jak i zajęcia ponadprogramowe. Klasy dla dzieci uzdolnionych są zróżnicowane w zależności od poziomu uczniów i nauki. Nacisk kładzie się nie tylko na przekazywanie wiedzy i zrozumienie, ale również na wykorzystywanie idei zdobytych w innych dyscyplinach. Dzieci w ramach takich programów uczą się samodzielnie zdobywać wiedzę i posługiwać się nią.

Dzieci z fizycznymi i umysłowymi niepełnosprawnościami, lub trudnościami w nauce są, w zależności od stopnia upośledzenia, umieszczane w odpowiednich warunkach, które mają umożliwić im maksymalne

uczestnictwo w społecznym i zawodowym życiu ich wspólnoty. Dlatego dla niektórych tworzone są specjalne ośrodki, podczas gdy inne uczęszczają do normalnych szkół, gdzie mogą być przypisane do klas specjalnych, lub chodzić do zwykłych klas oraz na zajęcia wyrównawcze.

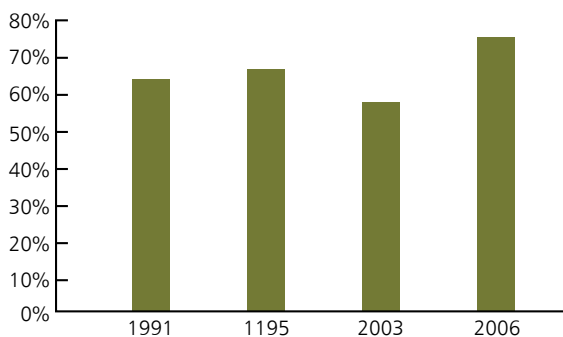
Dbaniem o dzieci specjalnej troski zajmuje się biały personel, psychologowie, pracownicy społeczni, specjaliści od edukacji specjalnej, jak również rodzina i różne społeczne grupy wsparcia. Specjalny, powołany na mocy ustawy komitet, którego skład osobowy wyznacza minister edukacji, decyduje o uprawnieniach upośledzonych dzieci do specjalnej edukacji, programów i ośrodków, które są darmowe od lat 3 do 21.

SZKOLNICTWO ŚREDNIE

Większość szkół średnich oferuje ogólny profil nauczania w naukach ścisłych i humanistycznych. Po otrzymaniu świadectwa maturalnego młodzież może kontynuować naukę na wyższych uczelniach.

Niektóre szkoły średnie mają sprofilowany program nauczania, który daje możliwość zdania matury i/lub otrzymania dyplomu zawodowego. Szkoły techniczne przygotowują techników i inżynierów na trzech poziomach. Dzięki temu niektórzy mogą przygotowywać się do podjęcia nauki w szkołach wyższych, inni uczą się by zdobyć dyplom zawodowy, inni zaś nabywają praktyczne umiejętności. Szkoły rolnicze, głównie w okolicach mieszkalnych, uzupełniają podstawowe kursy przedmiotami związanymi z agronomią. Szkoły wojskowe szkolą przyszłych żołnierzy zawodowych i techników w wyspecjalizowanym zakresie wymaganym przez Siły

Procent
17-latków
którzy
przystąpili
do egzaminu
maturalnego

Obronne Izraela. Jesziwy – szkoły średnie, najczęściej z internatem, osobne dla chłopców i dziewcząt, uzupełniają świeckie programy nauczania o intensywne studia religijne i promują przestrzeganie tradycji i żydowskiego stylu życia. Liczne szkoły ogólnokształcące oferują naukę rozmaitych zawodów, od księgowości po mechanikę, elektronikę, hotelarstwo, grafikę użytkową i inne.

Lekcja technologii w gimnazjum
GPO / A. OHAYON

Młodzież, która nie uczęszcza do żadnego z powyższych typów szkół, musi na podstawie ustawy o praktykach/szkolnictwie zawodowym uczyć się zawodu w jednej z uprawnionych szkół zawodowych. Programy praktyk są opracowywane przez Ministerstwo Przemysłu, Handlu i Pracy w szkołach

Telewizja Edukacyjna (ETV), jednostka w Ministerstwie Edukacji produkująca i nadająca programy szkolne do użytku w klasach lekcyjnych oraz programy popularnonaukowe dla wszystkich. ETV współpracuje również ze specjalistami ds. oświaty na uniwersytetach i w seminariach nauczycielskich przy opracowywaniu nowych metod nauczania. Pomyślana by zapewniać edukację każdemu, ETV kieruje swoje produkcje do ludzi w różnym wieku. Nadaje programy rozwojowe dla dzieci w wieku przedszkolnym, rozrywkowe programy dla młodzieży, kursy oświatowe dla dorosłych, wiadomości dla wszystkich.

związanych z sieciami zawodowymi. Nauka trwa trzy do czterech lat, po dwóch latach nauki w klasach, przez następny rok lub dwa uczniowie trzy dni spędzają w szkole, zaś w pozostałe pracują. Wachlarz zawodów jakich się uczą jest ogromny – od fryzjerstwa i gotowania po mechanikę i znajomość edytora tekstu.

SZKOLNICTWO WYŻSZE

Szkolnictwo wyższe odgrywa decydującą rolę w gospodarczym i społecznym rozwoju kraju. Prawie ćwierć wieku przed powstaniem państwa, otwarto Technion – Izraelski Instytut Technologiczny w Hajfie (1924 r.). Miał on kształcić inżynierów i architektów. Uniwersytet Hebrajski został ufundowany (1925 r.) jako ośrodek szkolnictwa wyższego młodzieży w Ziemi Izraela, a także w celu przyciągnięcia studentów i naukowców zza granicy. Kiedy Izrael osiągnął niepodległość (1948 r.) na oba uniwersytety zapisało się około 1600 osób. W latach 2009–2010 ponad 280 tys. studentów uczestniczyło w zajęciach w szkołach wyższych w całym kraju. Spośród tej liczby 38 % uczęszcza na uniwersytety, 41 % zapisało się do college'ów, zaś 21 % bierze udział w kursach Uniwersytetu Otwartego.

Posiadając pełną swobodę administracyjną i akademicką, szkoły wyższe w Izraelu są dostępne dla wszystkich, którzy spełniają warunki akademickie. Nowi imigranci i uczniowie z brakiem wymaganych kwalifikacji mogą wziąć udział w specjalnych kursach przygotowawczych, które po pozytywnym ukończeniu umożliwiają staranie się o przyjęcie na studia.

Rada szkolnictwa wyższego

Jednostki szkolnictwa wyższego funkcjonują pod kontrolą Rady szkolnictwa wyższego, której przewodniczy minister edukacji, zasiadają zaś nauczyciele akademicy, przedstawiciel studentów oraz *community representatives*. Rada ma uprawnienia

do nadawania stopni naukowych, doradzania rządowi w sprawie rozwoju i finansowania szkolnictwa wyższego i badań naukowych.

Komitet planowania i grantów, składający się z czterech zasłużonych uczonych z różnych dziedzin, oraz dwóch autorytetów z dziedziny biznesu i sektora przemysłowego, jest ciałem pośredniczącym między rządem a instytucjami szkolnictwa wyższego w sprawach dotyczących finansowania, przesyłania propozycji budżetowych i rozdzielania przyznanych kwot. Fundusze publiczne/państwowe zapewniają 70 % budżetu szkół wyższych, 20 % pochodzi z opłat za czesne, reszta z różnorodnych prywatnych źródeł finansowania. Komitet wspiera również współpracę między różnymi instytucjami.

Studenci

Większość izraelskich studentów rozpoczyna naukę w wieku 21 lat, po zakończeniu obowiązkowej służby wojskowej trwającej trzy lata dla mężczyzn i dwa lata dla kobiet. Aż do początku lat 60. studenci decydowali się studiować głównie ze względu na potrzebę zdobycia wiedzy. W ostatnich latach są bardziej nastawieni na karierę, wiele osób decyduje się na różnorodne studia zawodowe. Obecnie ponad

połowa Izraelczyków w grupie wiekowej 20–24 lat, zapisuje się na zajęcia w jednej z instytucji pomaturalnych lub szkolnictwa wyższego.

UNIwersYTETY

Technion – Izraelski Instytut Technologiczny w Hajfie (zał. 1924 r.) wykształcił znaczną część inżynierów, architektów i urbanistów pracujących w kraju. W ostatnich dekadach utworzono wydział medycyny i biotechnologii. Technion jest centrum badawczym w zakresie nauk ścisłych i inżynierii, co owocuje postępem w rozwoju przemysłowym kraju.

Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie, (zał. w 1925 r.) mieści wydziały, które obejmują pełen zakres dziedzin akademickich, od historii sztuki do zoologii. Na uniwersytecie mieści się też Narodowa Biblioteka Izraela. Od początku działalności uniwersytetu naukowcy związani z Uniwersytetem Hebrajskim byli czynnie zaangażowani w każdy etap rozwoju narodowego Izraela. Tutejsze studia żydowskie mają opinię najbardziej wszechstronnych na świecie.

Instytut Nauki Weizmanna (zał. 1934 r. w Rehovot) początkowo utworzony pod nazwą Instytut Sieffa, został powiększony w 1949 roku i nazwany na cześć dr. Chaima Weizmanna, pierwszego prezydenta Izraela i uznanego chemika. Dzisiaj jest znanym centrum badawczym dla doktorantów specjalizujących się w fizyce, chemii, matematyce i nauce o żywych organizmach. Ich opracowania są wykorzystywane w projektach mających na celu przyspieszenie rozwoju przemysłowego.

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI
INSTYTUTU NAUKI
WEIZMANN

wego i stworzenie nowych przedsiębiorstw opartych na wiedzy ścisłej. W ramach departamentu metodyki nauk ścisłych, w instytucie przygotowuje się programy nauczania dla szkół średnich.

Uniwersytet Bar-Ilan

(zał. 1955 r. w Ramat Gan) jest miejscem unikalnego podejścia do programów dziedzictwa żydowskiego wzbogaconych o liberalną edukację w wielu dyscyplinach, szczególnie w naukach społecznych. Mieszanie tradycji z nowoczesnymi technologiami jest znakiem rozpoznawczym uniwersytetu. Mieści on instytuty badawcze fizyki, chemii medycznej, matematyki, ekonomii, studiów strategicznych, psychologii rozwojowej, muzykologii, Biblii, Talmudu, prawa żydowskiego i wiele innych.

Uniwersytet Tel Awiwu (zał. 1956 r.) powstał z połączenia trzech funkcjonujących wcześniej instytucji, aby wyjść naprzeciw potrzebie istnienia uniwersytetu w najgęściej zaludnionym rejonie kraju – okolicy Tel Awiwu. W chwili obecnej jest to największy uniwersytet w Izraelu, z szeroką ofertą edukacyjną jeśli chodzi o ilość dyscyplin, zarówno w ramach nauk podstawowych jak i stosowanych. Na uniwersytecie mieszczą się też instytuty specjalizujące się w studiach strategicznych, zarządzaniu systemem zdrowia, prognozowaniu technologicznym, oraz studiach energetycznych.

Uniwersytet Hajfy (zał. 1963 r.) jest centrum akademickim północnej części kraju, umożliwia szereg studiów interdyscyplinarnych. Centra międzywydziałowe, instytuty i ogólny plan urbanistyczny uniwersytetu – to wszystko ułatwia podejście interdyscyplinarne. Na uniwersytecie działa jednostka analizująca kibuce jako jednostki społeczne i ekonomiczne, oraz centrum poświęcone promocji zrozumienia i współpracy pomiędzy Żydami i Arabami w Izraelu.

Uniwersytet Ben Guriona na pustyni Negev (zał. 1967 r. w Beer Szewie) został założony by służyć mieszkańcom południowego Izraela, oraz wspomagał rozwój społeczny i naukowy pustynnego regionu kraju. Uniwersytet wniósł znaczny wkład w badania nad jałową ziemią w okolicy, zaś jego szkoła medyczna jest pionierem w dziedzinie medycyny zorientowanej wspólnotowo. Na uniwersyteckim kampusie w kibucu Sde Boker mieści się centrum studiów nad historycznymi i politycznymi aspektami życia i czasami Dawida Ben Guriona, pierwszego premiera Izraela.

Uniwersytet Otwarty (zał. 1974 r.) wzorowany na modelu brytyjskim, proponuje charakterystyczne, nietypowe możliwości uzyskania wyższego wykształcenia na poziomie magisterskim. W tym celu stosuje się elastyczne metody nauczania, oparte w pierwszej kolejności na samodzielnym uczeniu się z podręczników, uzupełnione wyznaczanymi zadaniami i regularnymi seminariami, po których następują egzaminy końcowe.

COLLEGE

Regionalne college proponują kursy akademickie. Ponieważ działają one pod auspicjami uniwersytetów, możliwe staje się rozpoczęcie studiów niedaleko domu i zakończenie ich na głównym kampusie uniwersyteckim.

Niektóre wyspecjalizowane instytuty prowadzą zajęcia z różnych dziedzin sztuki, muzyki, tańca, mody, pielęgniarstwa, terapii rehabilitacyjnych, nauczania, sportu. Prywatne college mają w swojej ofercie cieszące się znacznym powodzeniem kursy z przedmiotów takich jak zarządzanie i administracja, prawo, komputery, ekonomia oraz pokrewne tematy. W niektórych możliwe są dodatkowe ścieżki, które prowadzą do otrzymania certyfikatów lub dyplomów zawodowych z wielu różnych przedmiotów, począwszy od technologii i rolnictwa po marketing i hotelarstwo.

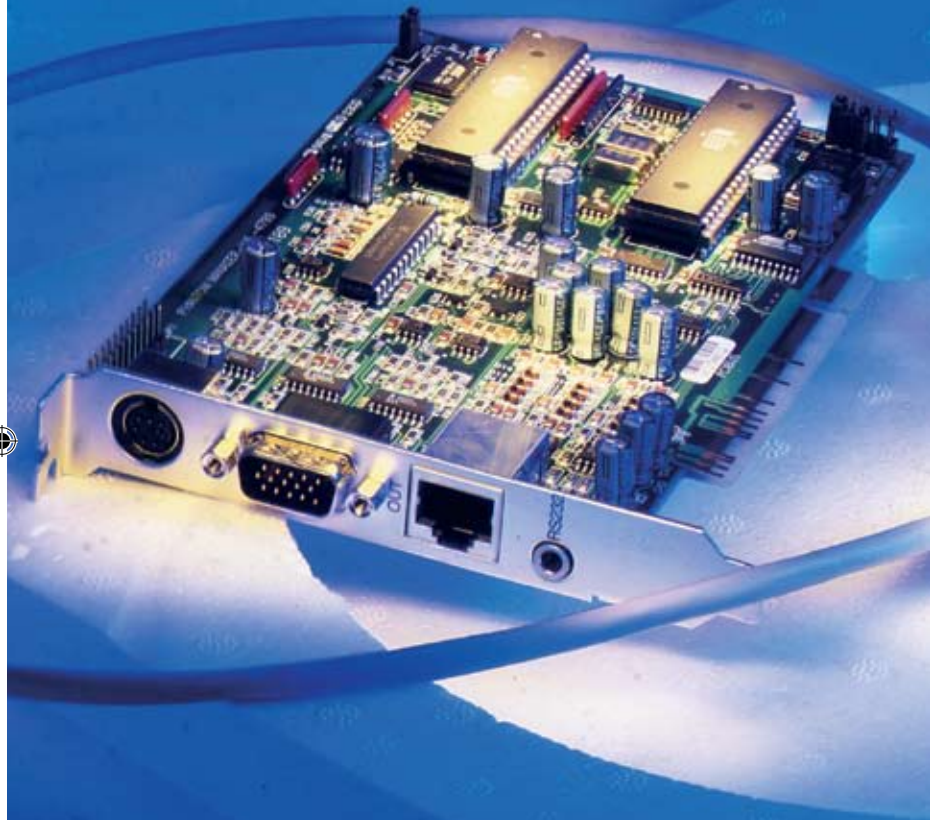
EDUKACJA DOROSŁYCH

Ministerstwo Edukacji, oraz instytucje prywatne i publiczne finansują szeroki zakres kursów nakierowanych na spełnianie indywidualnych potrzeb począwszy od nauki hebrajskiego, poprzez podwyższanie umiejętności dydaktycznych do promowania dobrego funkcjonowania rodziny i poszerzania wiedzy ogólnej. Ministerstwo Edukacji zapewnia szkolenia zawodowe dla dorosłych w wielu dziedzinach, dostępne zarówno w dużych miastach jak i w miasteczkach.

Nauka języka hebrajskiego na wielu poziomach, przy użyciu specjalnej metody „ulpan” pomaga imigrantom i przedstawicielom innych grup zintegrować się z głównym nurtem izraelskiego życia. Kształcenie uzupełniające pomyślane jako sposób redukcji edukacyjnych i kulturowych nierówności wśród dorosłych, jest przystosowane do potrzeb dorosłych uczniów. Zawodowe kursy doskonalące, w trybie dziennym i wieczorowym, są dostępne w ośrodkach prowadzonych wspólnie przez Ministerstwo Pracy i przedsiębiorstwa przemysłowe, oraz w instytucjach szkoleniowych. W całym kraju „uniwersytety ludowe” oferują setki zajęć edukacyjnych i warsztatów dla dorosłych, z przedmiotów akademickich, oraz sztuk pięknych. Specjalne audycje radiowe dla imigrantów nadają programy z cyklu „uniwersytet na fali”.

Początki	188
Profesjonalne kadry	190
Badania i rozwój	192

NAUKA I TECHNOLOGIA

Jak wiele innych niewielkich krajów, Izrael jasno określił swoje priorytety w dziedzinie nauki i technologii, aby wzmocnić swoją pozycję na globalnym rynku. Państwo wspiera powstawanie wzorcowych ośrodków, skupionych wokół wybitnych naukowców, zachowujących jednocześnie wysoki poziom w wielu dziedzinach badań. W rozwoju technologii Izrael stawia na najwyższe wyniki poprzez koncentrację na wybranych polach.

Odsetek mieszkańców zaangażowanych w badania naukowe i techniczne, a także poziom wydatków na badania i rozwój w proporcji do produktu krajowego brutto (PKB) są jednymi z najwyższych na świecie.

המחקר המדעי והישיגיו אינם עוד עניין אינטלקטואלי מופשט בלבד... אלא גורם מרכזי... בחיי עם תרבותי (דוד בן גוריון, תשכ"ב)

Badania i osiągnięcia naukowe nie są już abstrakcyjnymi intelektualnymi poszukiwaniami (...), ale jednym z głównych aspektów (...) życia każdego cywilizowanego narodu.

Dawid Ben Gurion, 1962 r.

POCZĄTKI

Historia badań naukowych w Izraelu ściśle łączy się z procesem powrotu Żydów do swej ojczyzny. Teodor Herzl (1860–1904), twórca politycznego syjonizmu i aktywny promotor idei nowoczesnego żydowskiego państwa w Ziemi Izraela, widział je nie tylko jako fizyczne schronienie, ale też centrum życia duchowego, kulturalnego i naukowego.

Laboratoria FRUTAROM, 1946 r.
RZĄDOWE BIURO PRASOWE / H. PINN

Chęć przekształcenia opustoszałego i gnębnego przez choroby regionu w nowoczesny kraj była głównym czynnikiem wpływającym na późniejsze badania naukowe i rozwój technologii. Początki agromonii sięgają końca XIX stulecia, kiedy założono szkołę rolniczą Mikwe Israel (1870 r.). Stacja Agromomiczna, założona w Tel Awiwie w 1921 roku, przekształciła się w Organizację Badań Rolniczych, najważniejszą izraelską instytucję w dziedzinie nauk rolniczych.

Badania medyczne i epidemiologiczne rozpoczęły się jeszcze przed pierwszą wojną światową wraz z otwarciem Hebrajskiej Stacji Zdrowia, zaś nabrały impetu w połowie lat 20. wraz z utworzeniem Instytutu Mikrobiologii oraz wydziałów biochemii, bakteriologii i higieny na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie. Dały one początek Centrum Medycznemu Hadassa, najważniejszemu obecnie ośrodkowi badań medycznych w Izraelu. Prace rozwojowe

w przemyśle zainicjowano w Laboratoriach Morza Martwego w latach 30., zaś badania podstawowe w nauce i technologii – na Uniwersytecie Hebrajskim (założonym w 1925 r.), w Izraelskim Instytucie Technologicznym Technion (zał. w 1925 r. w Hajfie) i Centrum Badawczym im. Daniela Sieffa (zał. w 1934 r. w Rechowot), przemianowanym w 1949 roku na Instytut Naukowy Weizmanna.

Kiedy Izrael uzyskał w 1948 roku niepodległość, infrastruktura naukowa i techniczna kraju była już rozwinięta. Z początku skoncentrowano się na projektach ważnych z punktu widzenia państwa, później stopniowo rozwijały się branże o bardziej komercyjnym charakterze.

PROFESJONALNE KADRY

Izraelskie osiągnięcia naukowo-techniczne to głównie zasługa licznych wysoko wykwalifikowanych kadr. Kiedy wraz z falą imigrantów ze Związku Sowieckiego na rynek pracy napłynęli liczni naukowcy, inżynierowie i technicy, odsetek najwyższej klasy specjalistów dynamicznie wzrósł. Ta grupa będzie wpływać na naukowy i technologiczny rozwój Izraela przez najbliższe dziesięciolecia.

W ciągu ostatnich lat kilku izraelskim naukowcom przyznano Nagrody Nobla. Najnowszą laureatką

I. SZTULMAN

jest Ada Yonath z Instytutu Naukowego Weizmana, którą nagrodzono za jej prace nad rybosomami, jednymi z najbardziej skomplikowanych „maszynarii” w ludzkim ciele.

Wysoko zaawansowana jest także izraelska elektronika; firmy takie jak Elbit są liderami na przykład w dziedzinie pojazdów bezałogowych. Innym szybko rozwijającym się polem są elektroniczne systemy bezpieczeństwa; kilkadziesiąt firm zajmuje się w Izraelu urządzeniami i oprogramowaniem pomagającym w wykrywaniu intruzów i innych zagrożeń.

Najdynamiczniejszymi sektorami gospodarki hi-tech są branże związane z naukami biologicznymi: ponad 1000 firm eksportuje leki i urządzenia medyczne warte 6 mld dolarów rocznie. Jednym z bardziej znanych izraelskich wynalazków jest Pillcam – opracowana przez Given Imaging połykalna kamera, która pozwala lekarzowi obejrzeć przewód pokarmowy pacjenta.

Potentat na rynku leków generycznych Teva odegrał ważną rolę w obniżaniu cen wielu środków i opracował liczne nowe farmaceutyki, choćby stosowany w stwardnieniu rozsianym Copaxone.

BADANIA I ROZWÓJ

I. SZTULMAN

Badania naukowe prowadzone są w Izraelu przede wszystkim na siedmiu uczelniach wyższych, kilkudziesięciu rządowych, w publicznych instytutach badawczych oraz w setkach firm sektora cywilnego i militarnego. Ważne prace odbywają się też w ośrodkach medycznych i przedsiębiorstwach usług publicznych – telekomunikacyjnych, energetycznych, zarządzania zasobami wodnymi.

I. SZTULMAN

Głównymi źródłami finansowania badań są instytucje rządowe i publiczne, dostarczające ponad połowę środków. Większość funduszy na cele cywilne – relatywnie znacznie więcej niż w większości krajów – przeznaczona jest na projekty o znaczeniu gospodarczym, zwłaszcza w sektorze przemysłowym i rolnictwie, Ponad 40 %

środków trafia do programów badawczych poprzez rządowe, krajowe i bilateralne fundusze grantowe, a także poprzez indywidualne granty z Ogólnego Funduszu Uniwersyteckiego, zarządzanego przez Radę Szkolnictwa Wyższego. Reszta funduszy przeznaczona jest na różne projekty z dziedziny ochrony zdrowia i pomocy społecznej.

Ponad 80% badań zakończonych publikacją – oraz niemal wszystkie badania podstawowe i kształcenie kadr – odbywa się w Izraelu na uniwersytetach. Izraelska Fundacja na rzecz Nauki jest niezależną instytucją, która funkcjonuje jako podstawowe źródło grantów na badania podstawowe. Dotacje Fundacji, powiązane z finansowaniem ze strony uczelni, wspierają ok. 1000 naukowców. Fundacja finansuje także projekty specjalne, takie jak udział Izraela w budowie detektora ATLAS w Wielkim Zderzaczu Hadronów w CERN. Chcąc podwyższyć jakość badań klinicznych, Fundacja zainicjowała także nowatorski program grantów dla lekarzy-badaczy.

Finansowaniem i koordynowaniem projektów zbyt dużych dla jednej instytucji zajmuje się TELEM – ochotnicze forum, w którego skład wchodzi czołowi naukowcy z Ministerstwa Przemysłu, Handlu i Pracy oraz Ministerstwa Nauki, przewodniczący Akademii Izraelskiej oraz przedstawiciele Rady Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwa Skarbu i innych instytucji. TELEM zaplanował, a tam, gdzie było to konieczne, także sfinansował, wejście Izraela do unijnego Ramowego Programu Rozwoju Badań, udział w Europejskim Ośrodku Synchrotronu Atomowego czy podjęcie inicjatywy Internet II.

Jedną z miar skuteczności współpracy między uniwersytetami a biznesem może być duża liczba zgłaszanych przez uczelnie patentów.

Badania i rozwój na uniwersytetach

Podobnie jak na uczelniach całego świata, głównym celem badaczy na izraelskich uniwersytetach jest

rozwój wiedzy naukowej. Głównym efektem tych prac są książki i artykuły dotyczące wszelkich dziedzin nauki. W Izraelu wydawana jest nieproporcjonalnie duża część (ok. 1%) światowych publikacji naukowych. Na wielu polach, na przykład w chemii i informatyce, odgrywają one w kręgach naukowych szczególnie istotną rolę.

W stosunku do wielkości siły roboczej Izrael ma znacznie więcej publikujących badaczy z dziedziny biologii, inżynierii, nauk rolniczych i medycyny niż inne kraje. Niezwykle wysoki jest także odsetek izraelskich publikacji, które powstały we współpracy z naukowcami z innych państw.

W celu integracji nauki izraelskiej z międzynarodowym środowiskiem, uczeni zachęcani są do urlopów naukowych poza Izraelem oraz udziału w zagranicznych podoktoranckich projektach badawczych i konferencjach. Na poziomie rządowym, uczelnianym i wydziałowym prowadzone są programy współpracy i wymian z analogicznymi instytucjami w innych państwach. Izrael często gości też międzynarodowe konferencje naukowe.

Równoległe do prowadzenia badań naukowych, uniwersytety są także istotnym i innowacyjnym

czynnikiem postępu technicznego w Izraelu. Instytut Naukowy Weizmanna był jedną z pierwszych instytucji na świecie, która powołała specjalną komórkę zajmującą się komercyjnym wykorzystaniem odkryć (w 1958 r.). Dzisiaj podobne zespoły działają przy każdym izraelskim uniwersytecie. Wielki komercyjny sukces odniosły także pionierskie projekty umieszczania bazujących na nauce parków przemysłowych w pobliżu kampusów. Uczelnie tworzą także firmy, często z udziałem lokalnych i zagranicznych koncernów, nastawione na komercyjne wykorzystanie konkretnych produktów opartych na wynikach ich badań.

Na uniwersytetach funkcjonują interdyscyplinarne instytuty badawcze, specjalizujące się w dziedzinach nauki i technologii istotnych dla gospodarki narodowej i służące jako centra nauk stosowanych dla budownictwa, transportu i edukacji. Wielu uczonych pełni też rolę doradców do spraw technicznych, administracyjnych, finansowych czy zarządczych.

Badania medyczne

Izrael wniósł znaczący teoretyczny i praktyczny wkład w rewolucję biotechnologiczną. Zbudował także zaawansowaną infrastrukturę badań medycznych, okołomedycznych i bioinżynijnych. Prace z dziedziny biotechnologii, biomedycyny oraz kliniczne stanowią ponad połowę wszystkich publikacji naukowych. Przemysł wykorzystuje ten potężny zasób wiedzy, zwiększając inwestycje w branżę medyczną.

Skan CT
ZA ZGODĄ
SZPITALA
SHAARE ZEDEK

Izraelscy naukowcy opracowali metody produkcji ludzkiego hormonu wzrostu i interferonu, białka zwalczającego infekcje wirusowe. W Izraelu opracowano także Copaxone, skuteczny lek przeciwko stwardnieniu rozsianemu – od badań podstawowych do produkcji przemysłowej. Inżynieria genetyczna pozwoliła opracować szeroki wachlarz zestawów diagnostycznych opartych na przeciwciałach monoklonalnych i inne produkty mikrobiologiczne. Międzynarodowo dystrybuowane są opracowane w Izraelu zaawansowane urządzenia diagnostyczne i lecznicze: tomografy komputerowe, systemy rezonansu magnetycznego, urządzenia USG, medyczne kamery scyntylicyjne i lasery chirurgiczne. Wśród izraelskich wynalazków jest także stopniowo uwalniający się płynny polimer, który chroni przed powstawaniem kamienia naczyniowego, urządzenie do leczenia zarówno łagodnych, jak i złośliwych przerostów prostaty, użycie botuliny w leczeniu zęza oraz zamknięta w kapsule do połknięcia miniaturowa kamera, pozwalająca zdiagnozować schorzenia układu pokarmowego.

Badania przemysłowe

Cywilne nakłady na badania w sektorze przemysłowym oraz liczba zaangażowanych w nie naukowców i inżynierów niepomiarowo wzrosły w ciągu ostatnich dwudziestu lat.

Badania przemysłowe w Izraelu, skoncentrowane przede wszystkim na elektronice, są domeną kilku dużych firm. Te bazujące na wiedzy przedsiębiorstwa stały się na przestrzeni lat głównymi pracodawcami i eksporterami branży przemysłowej.

Priorytetem izraelskiej strategii gospodarczej jest wspieranie rozwoju takich firm, zarówno dużych, jak i niewielkich. Rząd wspomaga badania przemysłowe w zakresie przewidzianym w Ustawie o wsparciu dla badań i rozwoju. Realizacją zajmuje się dyrektor ds. nauki w Ministerstwie Przemysłu, Handlu i Pracy, który w 2000 roku sfinansował 1200 projektów. Produkty oparte na badaniach stanowią ponad połowę eksportu przemysłowego kraju (nie licząc diamentów).

Elektronika, do końca lat 60. ograniczona do urządzeń domowych, rozwinęła się znacząco zarówno w sektorze cywilnym, jak i wojskowym. Zastosowania wyników badań w komunikacji obejmują urządzenia pozwalające digitalizować, obrabiać, przekazywać i ulepszać obrazy, dźwięk i dane: od zaawansowanych central telefonicznych, przez systemy poczty głosowej, aż po szeroki wachlarz urządzeń sieciowych.

Optyka, elektrooptyka i lasery błyskawicznie rozwijają się jako osobna branża przemysłu. Izrael jest światowym liderem w dziedzinie światłowodów, elektrooptycznych systemów kontroli układów scalonych, sprzętu noktowizyjnego i opartych na elektrooptyce systemów produkcji zrobotyzowanej.

Produkty komputerowe, zwłaszcza urządzenia peryferyjne i oprogramowanie, są w Izraelu zarówno opracowywane, jak i produkowane. W branży drukarskiej i wydawniczej na świecie szeroko stosuje się izraelskie stacje graficzne i systemy obrazowania. Zajęcia szkolne uatrakcyjniane są komputerowymi pomocami naukowymi, z których wiele trafia też na eksport. Choć część izraelskiego oprogramowania powstała na potrzeby dużych komputerów typu main frame, większość przeznaczona jest dla systemów średnich i małych, takich jak terminale biurowe. To w Izraelu opracowano mysz komputerową z trzema panelami dotykowymi, pozwalającą niewidomym „czytać” tekst i grafikę na ekranie.

Robotyka, stawiająca pierwsze kroki w późnych latach 70., produkuje urządzenia wykonujące najróżniejsze zadania – szlifowanie diamentów, spawanie, pakowanie, prace budowlane i inne. Prowadzi się badania nad zastosowaniem w robotach systemów sztucznej inteligencji.

Płk. Ilan Ramon (pierwszy z prawej) – pierwszy izraelski astronauta. Zginął wraz z sześciorgiem amerykańskich kolegów w katastrofie promu Columbia.
NASA ZDJĘCIE NR MSFC-0300309

Aeronautyka, ściśle związana z wojskiem, przyniosła wiele odkryć, które miały także zastosowanie cywilne. Pierwszym produkowanym w Izraelu samolotem pasażerskim jest Arava, zaś Westwind to luksusowy prywatny odrzutowiec. Izraelski Przemysł Lotniczy we współpracy z Izraelską Agencją Kosmiczną

umieścił na orbicie kilka satelitów, opracowanych i wyprodukowanych w kraju. Izrael rozwija także, produkuje i eksportuje wiele powiązanych produktów: wyświetlacze, komputery pokładowe, awionikę, symulatory lotu. Jest także światowym liderem technologicznym i produkcyjnym w dziedzinie samolotów bezzałogowych.

Badania agronomiczne

Sektor rolniczy jest niemal w całości oparty na badaniach naukowych, w czym pomaga ścisła współpraca rolników i naukowców. Wyniki testów laboratoryjnych są szybko przekształcane w badania na polach eksperymentalnych, zaś problemy trafiają do rozwiązania bezpośrednio do naukowców. Prace agronomiczne prowadzone są przede wszystkim przez Organizację Badań Rolniczych, działającą w ramach Ministerstwa Rolnictwa. Większość instytutów zajmujących się badaniami rolniczymi utrzymuje bliskie kontakty z FAO, Organizacją ONZ ds. Żywności i Rolnictwa, co pozwala na stałą wymianę wiedzy z innymi krajami.

Naukowiec w Centrum Badań Rolniczych im. Volcaniego
BIURO PRASOWE RZĄDU / A. OHAYON

Izraelskie krowy dają statystycznie najwięcej mleka na świecie. Przeciętna mleczność wzrosła z 6300 litrów rocznie w 1970 roku do ponad 10 000 litrów obecnie – dzięki naukowym metodom rozrodu i testom genetycznym prowadzonym w Instytucie im. Volcaniego. Zbierając nasienie i komórki jajowe

krów najlepszych linii hodowlanych Izrael nie tylko podnosi jakość własnych hodowli, ale też dzieli się swoimi osiągnięciami z innymi państwami.

Izraelscy agronomowie byli pionierami w mikronawadnianiu, biotechnologii rolniczej, solaryzacji gleby i stałym wykorzystywaniu wody przemysłowej w rolnictwie. Osiągnięcia te miały swoje odzwierciedlenie w produktach komercyjnych: od genetycznie modyfikowanych nasion, przez biopestycydy, aż po światłodegradowalne plastiki i zarządzane komputerowo systemy nawadniania i nawożenia.

Potrzeba optymalnego wykorzystania skąpych zasobów wody, nieurodzajnej ziemi i ograniczonej siły roboczej zainicjowała rewolucję w metodach uprawy. Poszukiwania sposobów na oszczędzanie wody doprowadziły do powstania komputerowych systemów nawadniania, między innymi technikami mikroirygacji, kiedy woda kierowana jest bezpośrednio do strefy korzeniowej. Z metody tej korzystają teraz rolnicy na całym świecie. Obiecujące efekty dały też eksperymenty z elektromagnetyczną obróbką wody dla poprawy zdrowia zwierząt i zwiększenia plonów.

Zaprojektowane i wyprodukowane w Izraelu komputery są szeroko stosowane do kierowania pracami na farmach: dozują nawozy w zależności od zmiennych środowiskowych, przygotowują pasze o optymalnych proporcjach kosztów do efektów hodowlanych czy utrzymują właściwą temperaturę i wilgotność w pomieszczeniach dla drobiu.

Opracowano i zastosowano w praktyce także wiele innowacyjnych narzędzi do orki, siewu, sadzenia, zbiorów, sortowania i paczkowania.

Rolnictwo skorzystało także na badaniach naukowych z innych dziedzin – implementując zautomatyzowane hodowle tkanek roślinnych, biologiczne środki owadobójcze, nasiona odporne na choroby czy bionawozy.

Badania w energetyce

Pozytywnym skutkiem braku konwencjonalnych źródeł energii w Izraelu był intensywny rozwój alternatywnych technologii: słonecznych, termalnych czy wiatrowych. Izrael jest światowym liderem w dziedzinie wykorzystania energii słonecznej – na przykład do podgrzewania wody w gospodarstwach domowych. Zaprojektowano między innymi nowy rodzaj wysoko wydajnego odbiornika, który zwiększy skalę wykorzystania energii słonecznej także w przemyśle.

Na polu wykorzystywania energii wiatru ważnym wynalazkiem było skonstruowanie turbiny z elastycznym, nadmuchiwym śmigłem. Opracowano także technologię przechwytywania i magazynowania energii słonecznej za pomocą zbiorników z zasoloną i zmineralizowaną wodą. Trwają testy elektrowni geotermalnych, które pobierają ciepło

Pole zwierciadeł w Instytucie Weizmanna
DZIĘKI UPRZEJMOŚCI INSTYTUTU
NAUKOWEGO IM. WEIZMANN

z głębi Ziemi i wytwarzają parę, która napędza turbiny. Zespół naukowców z Technionu pracuje nad wykorzystaniem suchego powietrza i wody (nawet słonej lub brachicznej) do produkcji energii za pomocą wysokich na 1000 metrów kominów.

Wyzwania i osiągnięcia	210
Najważniejsze reformy	213
„Cud gospodarczy”	217
Panorama gospodarki kraju	219
Gospodarka dziś	223
Sektory gospodarki	233

GOSPODARKA

Izrael od 2003 roku kontynuuje proces odbudowy i wzmacniania gospodarki po kryzysie, który wstrząsnął nią dwa lata wcześniej po wielu latach utrzymywania się jednej z najszybszych stóp wzrostu PKB na świecie. W roku 2006 produkt krajowy wzrósł o 5,1% pomimo drugiej wojny libańskiej, która tymczasowo zmniejszyła produkt narodowy brutto (PNB) o 0,7 punktu procentowego. Szybki powrót na ścieżkę rozwoju był zasługą sektora prywatnego, który urosł o 6,4%. Dzięki temu w 2006 roku PKB na głowę mieszkańca wyniósł 20 138 dolarów.

עובד אדמתו ישבע לחם... (משלי י"ב: י"א)
Kto ziemię uprawia, ma dosyć chleba! (...).
(Księga przysłów 12, 11)

W latach 2006–2007 Izrael realizował założone cele makroekonomiczne: bardzo niski, czasem wręcz ujemny poziom inflacji, niski deficyt budżetowy i ograniczony wzrost wydatków budżetowych. Jednocześnie udało się przyciągnąć wielu zagranicznych inwestorów, znacznie rozwinąć eksport i po raz pierwszy osiągnąć dodatni bilans handlowy. Takie trendy utrzymywały się w pierwszej połowie 2007 roku, zaś prognozy mówiły o utrzymaniu tempa wzrostu przy zerowej inflacji, niskim deficycie budżetowym i stabilnością w każdym aspekcie.

Pod koniec 2008 roku, kiedy globalni finansowi giganci zachwiali się, a rynki na całym świecie znalazły się na krawędzi katastrofy, nikt nie potrafił przewidzieć, jaki będzie los kruchej, opartej na eksporcie gospodarki izraelskiej. Z czasem okazało się jednak, że gospodarcza siła Izraela nie wynika tylko z rozwoju podczas lat dobrej koniunktury, ale także z odporności na niesprzyjające warunki.

Teraz, kiedy globalna gospodarka powoli wychodzi z kryzysu, Izrael szybko odzyskał impet. Najszybciej można to było zaobserwować na giełdzie, która dynamiką wzrostu przebiła w 2009 roku wszystkie zachodnie rynki kapitałowe. Kolejnymi sygnałami były zaś wzrost eksportu, malejące bezrobocie i trwały poziom konsumpcji.

Dobra sytuacja w przededniu kryzysu

Kiedy w 2008 r. skutki kryzysu finansowego przetoczyły się przez gospodarkę świata, Izrael był dobrze przygotowany. Z makroekonomicznego punktu wi-

dzenia państwo było wtedy najsilniejsze od chwili powstania. Okieznano deficyt budżetowy i znacznie ograniczono dług publiczny, przede wszystkim dzięki radykalnym cięciom wydatków i zwiększeniu wpływów podatkowych. Izrael pozostawał atrakcyjnym miejscem dla inwestycji zagranicznych i po raz pierwszy w swej historii uzyskał dodatni bilans handlowy.

Kryzys mógł przynieść kres tym wspaniałym czasom, ale izraelski wzrost gospodarczy okazał się na tyle trwały, że przetrwał skutki finansowej zapaści 2008 roku.

Izrael radzi sobie z recesją

Wskazuje się na trzy przyczyny siły izraelskiej gospodarki w obliczu tak poważnych wyzwań.

Pierwsza to konserwatywny sektor bankowy. Rozbudowana regulacja i niewielkie tradycje bankowe sprawiły, że izraelskie banki trzymały się z dala od ryzykownych instrumentów, które okazały się katastrofalne dla banków w USA i Wielkiej Brytanii. Co więcej, kiedy inwestorzy zrobili się nerwowi, poczucie bezpieczeństwa dała im wysoka kapitalizacja banków w Izraelu.

Druga przyczyna to elastyczność rynku pracy w obliczu nowej rzeczywistości. Najważniejsi gracze, łącznie z Histadrutem (największą centralą związkową Izraela), zrozumieli sens krótkoterminowych obniżek płac na wczesnym etapie kryzysu. Wraz z rozwojem sytuacji na świecie zwiększało się też bezrobocie.

OECD

Dzień 10 maja 2010 r. stanie się ważną datą w historii gospodarczej Izraela. Po latach zmagania z różnego rodzaju zagrożeniami i wyzwaniem, Izrael dołączył wreszcie do grona najbardziej rozwiniętych gospodarek świata – stał się członkiem Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD).

Przystąpienie do organizacji będzie miało bardzo poważne skutki, Izrael zaczął bowiem obowiązywać regulacje, dotyczące wszelkich dziedzin – od ochrony środowiska do systemu emerytalnego. Proces akcesyjny wywołał w Izraelu liczne zmiany, konieczne w nowoczesnej gospodarce: redukcję długu publicznego, prowadzenie zdyscyplinowanej polityki fiskalnej i rozwojowej, obniżenie podatków i rozwój rynków kapitałowych.

Wstąpienie do OECD da Izraelowi większy dostęp do niektórych funduszy inwestycyjnych, które określona część środków muszą inwestować w krajach rozwiniętych.

Członkostwo w organizacji to jednak przede wszystkim wyraz uznania dla ogromnego postępu, jakiego dokonał Izrael podczas 63 lat swego istnienia.

Kiedy w 2009 roku gospodarka podnosiła się po spowolnieniu, płace i zatrudnienie szybko wróciły do poprzedniego poziomu, chociaż rynki pracy w Europie i USA nie reagowały tak szybko.

Tym jednak, co rzeczywiście podczas kryzysu wyróżniło Izrael makroekonomicznie, była siła konsumpcji krajowej. Kiedy zaczęła się recesja, Izraelczycy zmniejszyli wydatki na dobra trwałe, ale w większości utrzymali przedkryzysowy popyt na dobra nietrwałe, sięgając po oszczędności, by wyrównać spadek dochodów. To okazało się głównym czynnikiem

utrzymania stabilnego PKB i pozwoliło izraelskiej gospodarce przetrwać kryzys. Gdy świat w 2009 roku zaczął wychodzić z kryzysu, krajowe wydatki zarówno na dobra trwałe, jak i nietrwałe szybko wzrosły, dodatkowo pomagając w normalizacji.

Długofalowy potencjał

Izraelski „cud gospodarczy” to znacznie więcej niż recesja i wyjście z niej – to historia gospodarki zbudowanej od zera, która przeżyła liczne kryzysy i poważne niedobory, aby wreszcie stać się odnośnym sukcesem państwem wolnorynkowym, którego obywatele cieszą się wysokim poziomem życia.

Izrael, w 2010 roku liczący 7,5 mln mieszkańców, został doceniony na świecie za swe wyjątkowe osiągnięcia w dziedzinie rolnictwa i agrotechnologii, nawadniania, wykorzystania energii słonecznej, przemysłu komputerowym i branży informatycznej. Dzięki intensywnym badaniom, nawet w bardziej tradycyjnych branżach, Izrael stał się krainą nie tylko „mleka i miodu”, ale i zaawansowanej techniki: informatyki, telekomunikacji, biotechnologii, farmakologii, nanotechnologii.

Porozumienia o wolnym handlu, podpisane w ciągu ostatnich trzydziestu lat ze Stanami Zjednoczonymi, UE i niektórymi państwami Ameryki Południowej, pomogły w rozwoju eksportu usług i produktów, którego wartość w 2008 roku przekroczyła 80 mld dolarów, i pozwoliły na udział w międzynarodowych przedsięwzięciach gospodarczych, co także przyczyniło się do przyspieszenia wzrostu.

WYZWANIA I OSIĄGNIĘCIA

Ostatnie osiągnięcia

- Rok 2000 był pierwszym z zerową inflacją i jednoczesnym spadkiem deficytu handlowego. Bilans handlowy poprawiał się dalej, w 2009 roku schodząc poniżej miliarda dolarów (mniej niż 1% wartości całego handlu).
- W maju 2010 roku Izrael wstąpił do OECD, dowodząc, że stał się jedną z czołowych gospodarek świata.
- Izrael przyjął w ciągu dziesięciu lat 1,2 miliona imigrantów. Liczba pracowników zwiększyła się z 1,65 mln w 1990 do 3 mln w 2010 roku.
- Udało się zwalczyć inflację: z rocznej stopy 445% w 1984 do 21% w 1989 i 0% w 2000 roku. W 2005 roku nastąpił niewielki wzrost, do 2,1%, aby w 2006 spaść poniżej zera, do -0,1%. Dzięki temu bank centralny mógł w czasie kryzysu finansowego lat 2007–2010 obniżyć stopy procentowe niemal do zera, utrzymując inflację w założonym przedziale 3–5%.
- Zadłużenie zagraniczne zostało wyeliminowane. Choć jeszcze w 1985 roku stanowiło 160% PKB, a w 1995 – 25%, w 2001 spadło poniżej 3%, by osiągnąć zero w 2003 roku. Od tego momentu Izrael stał się wierzycielem – światowa gospodarka jest winna izraelskiej więcej niż izraelska jej. W 2010 roku wierzycielności Izraela sięgały 50 mld dolarów netto.
- Stale rośnie skala inwestycji zagranicznych, napędzając PKB i wzrost eksportu – roczna stopa wzrostu zwiększyła się z 175 mln dolarów w 1987 roku

do 5,8 mld dolarów w 1997, 10,7 mld dolarów w 2005 i 16,9 mld dolarów w 2006 roku.

- Eksport produkcji przemysłowej wzrósł w ciągu ostatnich 20 lat niemal sześciokrotnie: z 6 mld dolarów w 1985 r. do 39,8 mld w 2008 r. i 34,1 mld w 2006 r.
- W 2010 roku Izrael ogłosił odkrycie dużych złóż gazu ziemnego na swoich wodach terytorialnych. Może to oznaczać, że ograniczy swoją zależność od importowanych paliw, a nawet zostanie eksporterem gazu.

Historyczne wyzwania

Największym osiągnięciem Izraela jest utrzymanie tak wysokiego tempa rozwoju pomimo konieczności radzenia sobie z niezwykle kosztownymi wyzwaniami.

- Ochrona bezpieczeństwa narodowego: obecnie Izrael wydaje na obronę 8% PKB (dla porównania: w latach 70. było to ponad 25%, zaś w 80. – 23%). Nawet w okresach względnego spokoju musi utrzymywać zdolność odstraszania.
- Przyjęcie dużej liczby imigrantów: przygarnianie wygnańców to w zasadzie sens istnienia państwa żydowskiego. Od momentu powstania Izrael przyjął ponad 3 mln imigrantów – pięć razy więcej, niż cała społeczność żydowska kraju w chwili uzyskania niepodległości 1948 roku. Tylko w ciągu pierwszych czterech lat ludność Izraela uległa podwojeniu – do kraju napłynęło 700 000 imigrantów, głównie uchodźców z powojennej Europy i krajów arabskich.

Napływająca od 1990 roku kolejna fala 1,2 mln imigrantów (940 000 z samego ZSRR) wymagała

znaczących nakładów na ich fizyczne i społeczne przyjęcie. Znacznie jednak szybciej niż poprzednie fale, ci przybysze wkrótce wpłynęli na wzrost PKB, choć jednocześnie sprawili, że w 1992 roku bezrobocie osiągnęło rekordowe 11,2%. Jeszcze przed wybuchem kryzysu finansowego udało się je obniżyć do mniej niż 6%.

- Budowa nowoczesnej infrastruktury: choć w 1948 roku funkcjonowała podstawowa sieć dróg, system transportowy, porty, wodociągi, elektryczność i telekomunikacja, były one dalece niewystarczające i wymagały olbrzymich nakładów na rozwój. Bez tych inwestycji wzrost gospodarczy nigdy nie nastąpiłby na taką skalę.
- Dostarczanie wysokiej jakości usług publicznych (opieki zdrowotnej, edukacji, pomocy społecznej): Izrael dba o dobrobyt swoich obywateli, zwłaszcza tych najuboższych, dlatego na te cele przeznaczana jest coraz większa część środków. Budżety z ostatnich lat kładły szczególny nacisk na edukację i inne programy, których celem jest inwestowanie w przyszłych pracowników i niwelowanie nierówności zarobkowych.

NAJWAŻNIEJSZE REFORMY

Uwolnienie szekla

Nowy izraelski szekel (ILS, NIS) jest obecnie „twardą” walutą, którą bez ograniczeń handluje się na międzynarodowych rynkach. To stosunkowo niedawna zmiana po latach kontrolowania kursu, które było jednak konieczne dla przetrwania i rozwoju gospodarki – i stosowane także w wielu innych krajach po drugiej wojnie światowej.

Poważne niedobory obcych walut w pierwszych latach niepodległości wynikały przede wszystkim z ogromnej przewagi importu nad eksportem. Wymagało to „racjonowania” walut – pożytkowania ich wyłącznie na najpotrzebniejsze rzeczy (żywność, paliwo, sprzęt wojskowy). Maszyny przemysłowe i surowce trafiły na tę listę dopiero później. Obywatele otrzymali z kolei prawo wywożenia za granicę ledwie 10 dolarów na osobę.

Pod koniec lat 50. zezwolono na import niektórych dóbr „luksusowych”, a limit walutowy dla podróżujących za granicę podniesiono do 100 dolarów. W latach 60. nastąpiło dalsze rozluźnienie restrykcji importowych, które w kolejnej dekadzie zniesiono całkowicie – w dalszym ciągu regulując jednak import za pomocą zaporowych ceł. Skutkiem podpisania porozumień o wolnym handlu z USA i Unią Europejską było obniżenie opłat celnych. W latach 80. stopniowo podnoszono także osobiste limity wywozowe: z 500 do 3000 dolarów. Kolejnym etapem liberalizacji było zezwolenie na

lokowanie pieniędzy na zagranicznych kontach i inwestycjach, zaś w drugiej połowie lat 90. całkowicie zniesiono wszystkie ograniczenia walutowe.

Kurs walutowy

Po zniesieniu ograniczeń obrotu walutami obcy kurs szekla regulowany jest na międzynarodowym rynku walutowym. Nie zawsze tak było. Jak we wszystkich niemal państwach po drugiej wojnie, kurs szekla był sztywny, zmieniany (dewaluowany) okresowymi decyzjami rządu.

W 1948 roku izraelska lira (IL) była równa jednemu funtowi szterlingowi (wówczas 4 dolary amerykańskie); w 1949 roku została zdewaluowana wraz z funtem do 2,80 USD. Od tamtego momentu lira była dewaluowana jeszcze wielokrotnie – do 1,80 IL za 1 USD w 1954, 3 IL za 1 USD w 1962, 4,20 IL za 1 USD w 1971 i 6IL za 1 USD w 1974 roku. Miało to na celu, aby wraz z innymi elementami polityki gospodarczej zmniejszyć dysproporcję między eksportem a importem i zrekompensować zagranicznym partnerom handlowym stopę izraelskiej inflacji zgregowaną od momentu poprzedniej dewaluacji.

W 1975 roku Izrael, zgodnie ze zmianą trendu w OECD, zezwolił na „pełzającą dewaluację”, nieprzekraczającą 2% miesięcznie. Ten system funkcjonował przez dwa lata, do chwili wprowadzenia pierwszych liberalizacji. Wartość dewaluacji była od tej chwili ustalana codziennie przez Bank Izraela, zgodnie z fluktuacjami rynkowymi. W 1980 roku dokonano denominacji: 10 lir stało się 1 szeklem, zaś

w 1985 roku 1000 szekli zamieniono na 1 nowy izraelski szekel (ILS). W lipcu 2010 roku średni kurs nowego szekla wynosił 0,25 USD.

Ograniczenie budżetu krajowego

Niezwykłe okoliczności izraelskiego wzrostu gospodarczego, z którymi rządy musiały sobie radzić w pierwszych dwóch dekadach istnienia państwa, sprawiły, że Izrael znalazł się wysoko na liście krajów z dużym budżetem w stosunku do PKB. Bywało, że wręcz przekraczał on PKB, ale w 1980 roku został ograniczony do 95%, w 1990 do 64%, w 2005 do 49%, zaś w 2008 roku – do 43,6%, co mieści się w średniej krajów OECD.

W latach 90. nacisk położono na cięcia wydatków publicznych i ograniczanie deficytu budżetowego. Celem było sprowadzenie relacji deficytu i PKB do poziomu występującego w rozwiniętych gospodarkach Zachodu – dzięki czemu zmniejszono tę wartość do jednej czwartej stanu z początku dekady. Po znaczącym wzroście w 2001 roku, proporcja ta ponownie spadła, do 6% w 2003 i 5% w 2004 roku, zaś w 2007 roku deficyt budżetowy sprowadzono praktycznie do zera. Kryzys finansowy wymusił odejście od programu redukcji deficytu; rząd określił jego górny pułap na lata 2009–2010 na 6%, zatwierdzając jednocześnie plan ponownej redukcji, gdy tylko gospodarka się ustabilizuje.

Program reform gospodarczych przyjęty przez rząd w 2003 roku oznacza dalsze zmniejszanie

budżetu, obniżanie podatków i zwiększanie efektywności gospodarki.

Prywatyzacja

Choć rząd wciąż zobowiązany jest do wspierania inicjatyw gospodarczych, polityka ekonomiczna prowadzona od lat 90. skutecznie zmniejszyła bezpośredni udział państwa w gospodarce. Niemal zlikwidowano dotowanie podstawowych produktów, a także zaostrzono warunki przyznawania subsydiów wspierających inwestycje zagraniczne i eksport. Zainicjowano także szeroko zakrojoną kampanię prywatyzacyjną, w wyniku której sprzedano setki państwowych firm.

W pierwszej dekadzie realizowania tej strategii prywatyzowano głównie niewielkie przedsiębiorstwa, w ostatnich latach proces nabrał jednak przyspieszenia – do budżetu wpłynęły 3 mld dolarów ze sprzedaży znacznie większych firm: banków, linii lotniczych El Al, spedytora i armatora morskiego Zim, firmy telekomunikacyjnej Bezeq i większości sektora chemicznego.

„CUD GOSPODARCZY”

W ciągu pierwszych 25 lat istnienia Izrael osiągnął niezwykle wysokie, sięgające 10% roczne tempo wzrostu PKB, przyjmując jednocześnie kolejne masowe fale imigrantów, budując nowoczesną gospodarkę i infrastrukturę niemal od zera, prowadząc cztery wojny i chroniąc bezpieczeństwo narodowe. Uznano to za „gospodarczy cud”. W rzeczywistości sukces ten należy przypisać przede wszystkim dobremu wykorzystaniu sporych inwestycji kapitałowych z zagranicy – głównie w środku produkcji – w połączeniu z szybkim i produktywnym włączaniem imigrantów w życie kraju.

I. SZTULMAN

Kolejne sześć lat (między 1973 a 1979 r.) przyniosło jednak spowolnienie gospodarcze – podobnie jak w większości rozwiniętych krajów, które ucierpiały na skutek kryzysów naftowych lat 1973–74 i 1979–80 – i tempo wzrostu PKB spadło do 3,8% rocznie. W latach 80. skurczyło się do poziomu 3,1%. W latach 90. tempo wzrostu podniosło się powyżej 5% (osiągając nawet 7,7% w 2000 r.), po czym wróciło do 5,2% w połowie pierwszej dekady XXI wieku.

Oczywiście takie tempo wzrostu nie było możliwe do utrzymania podczas globalnej recesji, ale Izrael był jednym z niewielu rozwiniętych krajów, których

PKB w 2009 roku wzrósł (o 0,7%). Wraz ze zdrowieniem światowej gospodarki także izraelskie tempo wzrostu powróciło do swych zwykłych wartości, w początkach 2010 roku osiągając 3%.

W ostatnim dziesięcioleciu XX wieku PKB na głowę mieszkańca wzrósł o ponad 60%, w 2007 roku osiągając 25 800 dolarów rocznie, zaś w 2008 roku – 27 143 dolary.

W 2006 roku tempo wzrostu gospodarczego Izraela było w porównaniu z innymi rozwiniętymi gospodarkami stosunkowo wysokie. Średnio w 30 krajach OECD wyniosło wówczas 3,2% – o 1,9 punktu procentowego mniej niż w Izraelu.

PANORAMA GOSPODARKI KRAJU

Bilans płatności

Wieczny problem deficytu handlowego był do niedawna ceną, jaką Izrael płacił za cud szybkiego rozwoju w warunkach trudnych narodowych wyzwań. Rozziew między wysokim importem a znacznie mniejszym eksportem obrazował gospodarczą zależność od zagranicznych zasobów. Podstawowym celem polityki ekonomicznej wszystkich kolejnych rządów było zatem osiągnięcie „gospodarczej niezależności”, sytuacji, w której wpływy z eksportu pokryją koszty importu i deficyt zniknie – co wreszcie udało się w ostatnich latach.

Przez pierwszych 48 lat Izraela deficyt wzrósł 45-krotnie (według obecnych cen): z 222 mln USD w 1949 roku do 10,1 mld USD w 1996 roku. W miarach względnych w tym samym okresie systematycznie malał, co dowodziło stopniowego rozwiązywania problemu: podczas gdy w 1950 roku wpływy z eksportu pokryły zaledwie 14% importu, w 1960 wielkość ta wyniosła już 51%, a w 1996 roku osiągnęła 79%. Od tego momentu także wartości bezwzględne zaczęły maleć: do 4,7 mld USD w 2001 i zaledwie 0,7 mld USD w 2005 roku, co stanowiło mniej niż jeden procent całej wartości handlu.

W ciągu ostatnich ponad 60 lat Izrael wydał na pokrycie deficytu handlowego około 176 mld USD (wg dzisiejszych cen). Niemal dwie trzecie z tej zakumulowanej wartości pokryły jednostronne transfery: sumy przywiezione przez imigrantów, zagraniczne

emerytury, darowizny żydowskich organizacji na świecie na potrzeby instytucji służby zdrowia, edukacji czy pomocy społecznej, oraz granty obcych rządów, przede wszystkim USA. Resztę sfinansowano pożyczkami od osób fizycznych, banków i rządów innych państw, spłacanymi przez Izrael od początków swego istnienia.

Z tych przyczyn izraelski dług zagraniczny rósł corocznie aż do roku 1985, kiedy to po raz pierwszy pożyczono mniej niż udało się spłacić. Ten pozytywny trend odwrócił się na kilka lat i w 1995 roku zadłużenie zagraniczne osiągnęło rekordową wartość 20,8 mld USD. W ostatnim dziesięcioleciu dług spadł aż do zera, a od 2002 roku przyjął wartości dodatnie – innymi słowy, Izrael stał się wierzycielem, któremu „świat” winien jest więcej, niż Izrael „światu”. Różnica ta w 2010 roku wyniosła 50 mld USD netto.

Handel zagraniczny

Przy niewielkiej gospodarce i relatywnie ograniczonym rynku wewnętrznym rozwój Izraela zależy głównie od eksportu. W rozwijanie produkcji eksportowej zaangażowane były niemal całe zasoby kreatywne państwa. Jej wartość w ciągu 56 lat urosła 3 tysiące razy (wg obecnych cen): z 13 mln USD w 1950 do 52 mln USD w 1955, 1,4 mld USD w 1975, 5,6 mld USD w 1985, 30,8 mld USD w 2000 i 346 mld USD w 2009 roku.

W ostatnich latach ponad 85% wartości importu – w 2009 roku ok. 47,3 mld USD – stanowiły surow-

ce produkcji i paliwa – z tego 54% pochodziło z Europy, 17% z Ameryki Północnej i Południowej, 16% z Azji i 13% z pozostałych krajów.

Izrael importuje przede wszystkim z Europy (w 2009 r. – 48,3% całego importu), Azji (21%) i USA (12%). Najważniejszymi odbiorcami eksportu są kraje Europy (32% eksportu, zaś w liczbach bezwzględnych 47,8 mld USD), USA (35%) i Azja (20%). Przez większość lat 90. izraelski eksport dóbr przemysłowych do USA przewyższał import stamtąd, zaś od 2000 roku nadwyżka utrzymuje się nawet, jeśli pominąć wartość eksportu diamentów.

Przyłączenie się do Układu Ogólnego w sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT) i ustanowienie strefy wolnego handlu produktami przemysłowymi z Europejską Wspólnotą Gospodarczą (1975 r.) oraz strefy bez ograniczeń produktowych z USA (1985 r.) poprawiły konkurencyjność izraelskiego eksportu. Produkty z Izraela mogą bez cła wejść do obrotu na terenie UE i USA. Pozwala to producentom z Izraela brać pod uwagę rynek niemal 110 razy większy niż rodzimy i przyciąga inwestorów, którzy chcieliby eksportować do Europy bez konieczności płacenia ceł. W specjalnych strefach ekonomicznych, pozwalających na bezcłowy eksport produktów do UE i USA,

Dług zagraniczny netto w latach 1954–2009

(w mln USD, wg obecnych cen)

Rok	Całkowity dług zagraniczny netto
1954	356
1960	543
1970	2,223
1975	6,286
1980	11,344
1985	18,051
1990	15,122
1995	20,788
2000	7,353
2002	0
2005	-23,173
2009	-54,949

powstało także wiele firm izraelsko-jordańskich i izraelsko-egipskich.

Aby zmaksymalizować szanse na sukces, izraelskie firmy szukały na międzynarodowych rynkach specjalistycznych nisz. Współpraca z zagranicznymi firmami polega często na połączeniu izraelskiego know-how z zagranicznym potencjałem produkcyjnym i udziałem w rynku. Wspólne projekty pojawiły się między innymi w branży elektronicznej, informatycznej, sprzętu medycznego, drukarskiej i grafiki komputerowej. Wiele z tych przedsięwzięć otrzymuje pomoc w zgromadzeniu kapitału ze strony bilateralnych rządowych funduszy wspierania badań i rozwoju: BIRD (współpraca ze Stanami Zjednoczonymi), CIIRDF (Kanada), SIIRD (Singapur), BRITECH (Wielka Brytania), KORIL-RDF (Korea Płd.) czy VISTECH (australijski stan Victoria).

GOSPODARKA DZIŚ

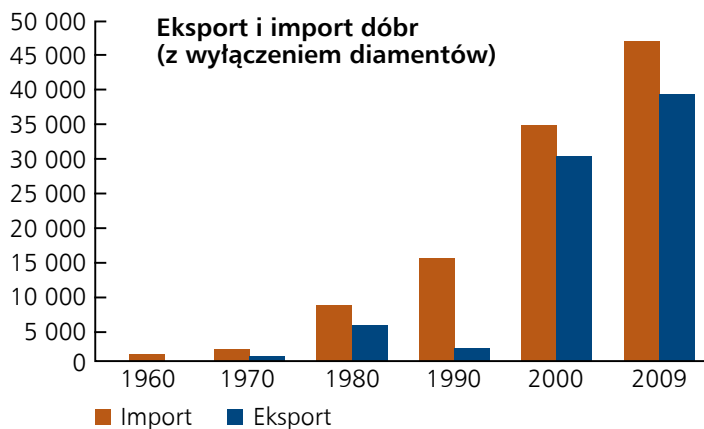
Choć stan globalnej gospodarki pozostaje chwiejny i jest zapewne zbyt wcześnie na ogłaszanie zwycięstwa nad najpoważniejszą recesją od czasów Wielkiego Kryzysu, minęło już wystarczająco dużo czasu, by ocenić czynniki, które pomogły Izraelowi miękko przejść zawirowania.

Jako pierwszy należy wymienić konserwatywny charakter izraelskich banków, dzięki któremu nie uczestniczyły one w rynku ryzykownych kredytów subprime, które zatopiły kilka wielkich firm Wall Street, zaś ich rezerwy wystarczyły, by upewnić inwestorów o bezpieczeństwie sektora finansowego w Izraelu.

W 2008 roku Izrael miał za sobą pięć lat szybkiego wzrostu – ponad 5% rocznie – co w walce z recesją dawało mu silną pozycję wyjściową. Okiełznano deficyty, sprowadzając je w 2007 roku niemal do zera, zaś stosunek zadłużenia do PKB spadł z ponad 100% do rekordowych 77%, dając rządowi większą swobodę wydatków podczas trudnego okresu.

Inflacja, niegdyś zмога Izraelskiej gospodarki, od czasów katastrofalnego kryzysu lat 80. została dzięki radykalnym działaniom wzięta w karby, co zwiększyło poczucie bezpieczeństwa inwestorów i przeciętnego Izraelczyka.

Izrael rozwinął kilka różnych branż eksportowych, zwłaszcza w dziedzinie produkcji hi-tech, co dało u progu kryzysu bardziej zrównoważony bilans handlowy.

Izrael wobec recesji

Główną bronią Izraela w walce z kryzysem była agresywna polityka monetarna. Kierowany przez Stanleya Fischera Bank Izraela sprowadził stopy procentowe do bezprecedensowo niskich poziomów. Trafne decyzje Fischera – który obniżył stopy jako jeden z pierwszych szefów banków centralnych i jako jeden z pierwszych je podwyższył, kiedy kryzys zaczął ustępować – odegrały kluczową rolę w utrzymaniu stabilnego PKB pomimo nagłego spadku eksportu. Izrael był jedną z niewielu rozwiniętych gospodarek świata, które w 2009 roku zanotowały wzrost.

Agresywna polityka monetarna pozwoliła rządowi uniknąć znacznego zwiększania deficytu. W porównaniu z innymi państwami Izrael wydał na ratowanie gospodarki niewiele, dzięki czemu nie stoi teraz wobec problemu narastającego zadłużenia, jak niektóre kraje w Europie i na świecie.

Szekel, izraelska waluta (wyceniana w lipcu 2010 r. na 0,26 USD) znana jest od drugiego tysiąclecia p.n.e. jako miara wagi złotych i srebrnych monet. W Biblii jest mowa o tym, jak Abraham negocjuje zakup pola „i pieczary, która na nim się znajduje” w Makpeli (Hebronie): „ «(...) daję pieniądze za to pole, przyjmij ode mnie, a wtedy dopiero pochowam tam moją zmarłą». Efron dał na to Abrahamowi taką odpowiedź: «Panie mój, posłuchaj mnie: ziemia warta czterysta syklów srebra – suma niewielka dla mnie i dla ciebie – pochowaj swoją zmarłą!» Abraham przystał na żądanie Efrona. Odważył więc Efronowi sumę, którą ten wymienił w obecności Chetytów: czterysta syklów srebra, jakie były wówczas w obiegu”. (Księga Rodzaju 23, 13-16)

Polityka Banku Izraela wzmocniła także szekel, co było wyzwaniem dla eksporterów. Bank do pewnego stopnia ograniczył jednak aprecjację szekla, kupując znaczne sumy obcych walut, zwłaszcza dolarów.

Inflacja pod kontrolą

Od powstania państwa aż do 2000 roku izraelską gospodarkę gnębiły rosnące ceny, choć skutki tego były łagodzone mechanizmami waloryzacyjnymi. Wszystkie zobowiązania pieniężne, płace, czynsze, rachunki oszczędnościowe, polisy ubezpieczeniowe czy progi podatkowe były powiązane z bardziej stałymi wartościami (takimi jak suma w walucie obcej lub indeks cen towarów i usług konsumpcyjnych), zmniejszając dotkliwość inflacji. Dzięki temu Izraelczycy podnosili poziom życia niezależnie od tego, czy inflacja była jedno- (od połowy lat 50. do końca 60.), dwu- (w latach 70.) czy trzycyfrowa (w pierwszej połowie lat 80.). Oczywiście, inflacja szkodziła gospodarce (np. zniechęcając do inwestycji), czemu sprzyjały owe waloryzacje; przełom nastąpił w połowie lat 80.

Latem 1985 roku po tym jak inflacja poszybowała z 191% w 1983 do 445% w 1984 roku i realne stało się osiągnięcie wartości czterocyfrowych, rząd jedności narodowej pod kierownictwem Szymona Peresa z Partii Pracy z Icchakiem Modai z Likudu

I. SZTUJMAN

jako ministrem finansów wprowadził radykalny program stabilizacyjny – w porozumieniu z Histadrutem – główną centralą związkową, i Komitetem Koordynacyjnym Pracodawców. Inflacja spadła do 185% w 1985 roku i 21% w 1989 roku. Od tego czasu malała w dalszym ciągu – do 7% w 1997 roku i – po raz pierwszy – do zera w 2000 roku. Bezprecedensowy był też pierwszy spadek cen – w 2003 roku. inflacja miała wartość ujemną, -1,9%. W czasie recesji inflacja podniosła się nieco, kiedy Bank Izraela obniżył stopy procentowe, by pobudzić gospodarkę. Bank centralny udowodnił jednak chęć dalszego zwalczania inflacji, będąc pierwszym, który w obliczu powrotu koniunktury podniósł stopy procentowe.

Sektor publiczny

Główną przyczyną inflacji był wysoki poziom konsumpcji publicznej, a zwłaszcza powstający w jej wyniku duży deficyt budżetowy. Wszystkie środki, zebrane przez rząd na potrzeby budżetu (ze źródeł krajowych i zagranicznych, pożyczki publiczne, pośrednie i bezpośrednie podatki) nie wystarczały na pokrycie wydatków, co raz za razem zmuszało do finansowania inflacyjnego (dodruku pieniędzy). Obciążenie sektorem publicznym wynikało głównie z olbrzymich wydatków na obronę oraz obsługi długu krajowego i zagranicznego. Dopiero w ostatnich latach udało się obydwie te sumy zmniejszyć z dwóch trzecich do mniej niż połowy budżetu państwa.

Naprawa gospodarki wymagała zduszenia inflacji, zmniejszenia deficytu bilansu płatniczego i utrzy-

Histadrut, Powszechna Federacja Robotników, został założony w 1920 r. jako centrala związków zawodowych, której celem było reprezentowanie robotników i budowanie przemysłu, aby zapewnić im miejsca pracy. Z biegiem lat stała się głównym pracodawcą w Izraelu i odgrywała ważną rolę w rozwoju państwa.

Dzisiejszy Nowy Histadrut skupia 700 000 osób z 78 związków zawodowych. Zajmuje się podpisywaniem umów zbiorowych i dbaniem o przestrzeganie ich ustaleń. Reprezentuje większość branż izraelskiej gospodarki: spożywcza, tekstylną, hotelową i turystyczną, urzędników państwowych, techników, pielęgniarzy, emerytów i wiele innych grup. Niektóre zawody reprezentowane są przez niezależne związki: inżynierowie, lekarze, naukowcy, dziennikarze i nauczyciele.

Histadrut nie ma już takiej siły jak wcześniej, ponieważ pracownicy coraz częściej zatrudniani są poprzez podwykonawców lub na podstawie umów indywidualnych.

mywania wysokiego tempa wzrostu, a wszystko to oznaczało potrzebę cięcia rozbudowanych wydatków publicznych. Proporcja wydatków publicznych do PKB spadła w ciągu 25 lat o połowę: z 95% w 1980 roku do 43% w 2009. W 2006 roku w bilansie płatniczym pojawiła się nadwyżka, a deficyt budżetowy spadł do 0,9% PKB. Radykalne zaciskanie pasa przerwano na czas recesji, kiedy deficyt wzrósł do 5% PKB – co wciąż oznaczało wydatki znacznie niższe niż w wielu zachodnich państwach.

Choć rząd wciąż wspiera prywatne inicjatywy, udało się zmniejszyć jego faktyczne zaangażowanie w

gospodarkę – głównie za sprawą prywatyzacji, która w 2005 roku przyniosła niemal 3 mld USD zysku.

System podatkowy

Finansowanie olbrzymich wydatków publicznych wymagało poważnych obciążeń podatkowych, które Izraelczycy musieli przez lata znosić. Izrael należał do państw z najwyższym opodatkowaniem na świecie. W pierwszej dekadzie niepodległości podatki stanowiły jedną ósmą PNB, w latach 60. sięgnęły jednej czwartej, w latach 70. i 80. oscylowały między 30% a 40%, przez lata 90. utrzymywały się na średnim poziomie nieco poniżej 40%, by w 2000 roku osiągnąć 40,3%. Do 2003 roku obciążenia podatkowe spadły na poziom 39,3% PKB, po czym trend się utrzymał i w 2009 roku wyniosły 31,5% – znacznie poniżej średniej dla OECD, która wynosiła 35%.

Podatki pośrednie to przede wszystkim 16-procentowy VAT. Dodatkowo samochody, paliwa i papierosy obłożone są akcyzą. Import z Unii Europejskiej i USA nie podlega ocłeniu, w przeciwieństwie do dóbr importowanych z wszystkich innych krajów.

Bezpośrednie opodatkowanie dochodów i nieruchomości aż do końca lat 50. przynosiło niecałą jedną czwartą wpływów podatkowych. Wartość ta wzrosła do około jednej trzeciej we wczesnych latach 70., połowy we wczesnych latach 80. i 45% w 1986 roku. Od tego momentu obciążenia podatkowe spadły do 39% w 1995, zaś w 2006 roku oscylowały między 39% a 42%.

W ostatnich latach wprowadzono liczne reformy systemu podatkowego, aby silniej powiązać Izrael z gospodarką światową. Cło i podatek od zakupu dóbr importowanych systematycznie spadały. Podatek od osób prawnych stale spada, od 25% w 2010 roku do planowanych 18% w 2016 roku. Ogranicza się także systematycznie wpływy z podatku od wynagrodzeń – między rokiem 2012 a 2016 mają one zmaleć odpowiednio do 42% i 39%.

Konsumpcja prywatna i oszczędności

Wartość prywatnej konsumpcji rosła niemal nieprzerwanie od 1950 roku. Roczne tempo wzrostu wynosiło w ciągu ostatniego półwiecza średnio 6%. Nawet w kryzysowym roku 2009 konsumpcja wzrosła, choć zaledwie o 1,5%. Szczególnie trwały okazał się popyt na dobra nietrwałe, który w 2009 roku wzrósł o 2,5%, co przyczyniło się do stosunkowo łagodnego przebiegu kryzysu w Izraelu.

Pomimo stałego wzrostu konsumpcji, wartość oszczędności pozostawała bardzo wysoka. Aż do późnych lat 50. przeciętna proporcja osobistych oszczędności do zarobków nigdy nie spadała poniżej 29%; we wczesnych latach 60. obniżyła się do 21%, ale w 1972 roku ponownie wzrosła do 38% i pozostała na tym poziomie aż do 1981 roku. Od tego momentu systematycznie spadała aż do poziomu 26% w 2009 roku.

Inwestycje

Nawet wysokie oszczędności nie wystarczały na pokrycie olbrzymich inwestycji (rzędu 20–30%

wartości gospodarki), napędzających gwałtowny rozwój. Dlatego większość z nich musiała być finansowana transferami publicznego i prywatnego kapitału zagranicznego oraz bezpośrednio przez państwo, przede wszystkim na poziomie rządu. Ogólna wartość inwestycji wzrosła z 17 mld USD w 1995 roku do 22,8 mld USD w 2000 roku, po czym przez trzy kolejne lata spadała, by następnie znowu zacząć rosnąć i w 2007 roku osiągnąć 24 mld USD. Izrael zaczął cieszyć się zainteresowaniem inwestorów wcześniej zupełnie nieobecnych w regionie. Choć skala inwestycji spadła w związku z kryzysem, długofalowy trend to rosnące zaufanie i entuzjazm do inwestowania w Izraelu, z jego dynamiczną gospodarką, opartą na wysokich technologiach.

Wiele prywatnych inwestycji, zarówno krajowych, jak i zagranicznych, było wynikiem rządowych inicjatyw i zachęt. Wynikają one z wielokrotnie nowelizowanej ustawy o wspieraniu inwestycji kapitałowych. Na podstawie tych przepisów rząd przyciągał inwestorów dotowanymi (o obniżonym oprocentowaniu) długoterminowymi kredytami, bezpośrednimi grantami wyliczonymi jako procent wartości inwestycji i finansowaniem badań rozwojowych.

Stosowano także ulgi i wakacje podatkowe, przyznawane w zależności od stopnia realizacji przez daną inwestycję celów polityki społeczno-gospodarczej, takich jak równomierne rozmieszczenie ludności czy rozwój eksportu. To wsparcie było w latach 80. jedną z przyczyn akumulacji kapitału (i możliwości produkcyjnych) w tempie szybszym

niż wzrost PKB. W niektórych branżach ta nadwyżka możliwości produkcyjnych umożliwiła gwałtowny rozwój w latach 90.

Płace i warunki pracy

Płace w Izraelu określane są najczęściej w toku trójstronnych negocjacji między rządem, wciąż największym krajowym pracodawcą, którego stawki płac wpływają na wszystkie branże gospodarki, Histadrutem (Powszechną Federacją Robotników) i organizacją pracodawców prywatnych.

Porozumienia określają ramowe warunki płacowe w poszczególnych gałęziach gospodarki, a także wysokość automatycznego dodatku waloryzującego, który kompensuje wzrost kosztów życia wynikający z inflacji. Płace, zwłaszcza najniższe, nie były więc zbyt elastyczne. Kolejne fale bezrobocia nie wywoływały znaczących obniżek wynagrodzeń. W momentach niedoboru siły roboczej płace rosną jednak z większą elastycznością tam, gdzie najbardziej potrzeba pracowników.

Podczas ostatniego kryzysu rynek pracy okazał się jednak wyjątkowo elastyczny. Aby uniknąć zwolnień, wielu pracowników godziło się na zmniejszenie wymiaru pracy lub obcięcie płacy. To pozwoliło ustabilizować rynek pracy i poprawiło nastroje konsumentów, co z kolei przełożyło się na wzrost konsumpcji.

W lipcu 2008 roku średnia płaca wynosiła 8705 ILS, to jest około 2250 USD. Warunki pracy w po-

szczególnych branżach określone są w negocjacjach między pracodawcami a pracownikami. Minimalne warunki są jednak określone przez prawo i obejmują maksymalnie 47godzinny tydzień pracy (w 2006 r. przeciętnie i tak liczył nieco poniżej 40 godzin), płacę minimalną (w 2008 roku – 3850 ILS, czyli ok. 1000 USD), dodatki za nadgodziny i za rozłąkę z rodziną, płatny urlop i prawo do zwolnień lekarskich.

SEKTORY GOSPODARKI

Przemysł

Dzisiejszy Izrael to uprzemysłowione państwo, w którym większość produkcji, nawet w tradycyjnych branżach, opiera się na ciągłych, zaawansowanych badaniach naukowych oraz najnowocześniejszych procesach, narzędziach i maszynach. To efekt niezwykle szybkiego i intensywnego rozwoju.

Współczesny dynamiczny i zróżnicowany sektor przemysłowy rozwinął się z warsztatów zakładanych od końca XIX wieku w celu produkcji narzędzi rolniczych i przetwarzania produktów rolnych. Przekształcenie tych warsztatów w bardziej nowoczesne fabryki dokonało się dzięki dwóm czynnikom: napływowi w latach 30. przedsiębiorców i doświadczonych inżynierów z Niemiec oraz rosnącemu popytowi na dobra przemysłowe podczas drugiej wojny światowej. Stacjonujące w regionie wojska alianckie wymagały zaopatrzenia, zwłaszcza w ubrania i konserwy, a poza tym z powodu wojny nie można było sprowadzić z Europy wielu potrzebnych towarów.

Aż do lat 70. większość produkcji przemysłowej pochodziła z tradycyjnych branż: były to artykuły spożywcze, tekstylia, meble, nawozy sztuczne, pestycydy, farmaceutyki, chemikalia, wyroby gumowe, plastikowe i metalowe. W tamtej epoce większość środków przeznaczano na rozwój rolnictwa, produkcję i przetwórstwo żywności, budowę infrastruktury i szybkie tworzenie miejsc pracy dla fal niewykwalifikowanych imigrantów.

Następna faza industrializacji skoncentrowana była na opracowywaniu i produkcji broni potrzebnej do obrony kraju. Przyspieszyły ją embarga na sprzęt wojskowy, które stanowiły zagrożenie dla istnienia młodego państwa. Olbrzymie inwestycje w przemysł lotniczy i militarny zaowocowały nowymi technologiami, które stały się podstawą izraelskich branż hi-tech: produkcji sprzętu medycznego, elektroniki, oprogramowania i sprzętu komputerowego czy telekomunikacji. W latach 80. do kraju powróciło wielu Izraelczyków pracujących w Dolinie Krzemowej, którzy zaczęli otwierać centra badawcze międzynarodowych korporacji takich jak Intel, Microsoft czy IBM. Przybyła w latach 90. fala wysoko wykwalifikowanych naukowców, inżynierów, techników i lekarzy z byłego Związku Sowieckiego pozwoliła rozwinąć izraelski przemysł do obecnego poziomu, umożliwiająccego eksport licznych produktów hi-tech.

Brak zasobów naturalnych i surowców sprawił, że główną przewagą konkurencyjną Izraela są wykwalifikowani pracownicy, instytuty naukowe, centra badań i rozwoju. Izraelski przemysł koncentruje się na produkcji dóbr wysokiej wartości dodanej, opartych na krajowych odkryciach naukowych i technologicznej innowacyjności.

W przeciwieństwie do większości rozwiniętych gospodarek, gdzie na początku lat 90. liczba osób zatrudnionych w przemyśle pozostawała stabilna lub malała, w Izraelu panowała tendencja odwrotna. Ponad 25% spośród zatrudnionych w przemyśle związanych jest z produkcją hi-tech.

W ciągu ostatnich dwudziestu lat produkcja przemysłowa dokonała olbrzymich postępów w dziedzinie elektroniki medycznej, technologii rolniczych, telekomunikacji, wysokoprzetworzonych związków chemicznych, oprogramowania i sprzętu komputerowego, cięcia i polerowania diamentów. W 2008 roku przemysł zatrudniał 384 000 pracowników; udział osób z wyższym wykształceniem wśród nich był największy na świecie po USA i Holandii. W Izraelu działa 11 000 zakładów przemysłowych; wartość ich produkcji wyniosła 58 mld USD – z czego połowa trafiła na eksport.

Główne wskaźniki sektorów gospodarki w 2006 r. (wartości procentowe)

Sektor	PKB	Liczba pracowników	Eksport	Inwestycje
Przemysł	21,6	18	74	35
Rolnictwo	2,5	1,7	3	3
Budownictwo	7,1	5	1	3
Transport i komunikacja	10,2	6,8	8	32
Komercyjne usługi finansowe i osobiste	31,1	35	24	13
Służba cywilna	25	34	-	14

Źródło: Centralne Biuro Statystyczne

Przemysł rozwiniętych technologii

Największe stopy wzrostu – przeciętnie ok. 8% rocznie – odnaleźć można w sektorze wysokich technologii. Wymaga on wysokich umiejętności i kapitału, a także skomplikowanych metod produkcji i znacznych inwestycji w badania i rozwój, na co Izrael wydaje co roku 4,9% PKB – najwięcej spośród krajów OECD. Poziom izraelskich badań tego rodzaju uważany jest przez ekspertów ONZ za jeden z dziesięciu najwyższych. Częścią tego sukcesu są także instytucje naukowe, które dostarczają badań podstawowych i ściągają venture capital.

Istotną rolę przemysłu wysokich technologii pokazuje fakt, że w 1965 roku był on odpowiedzialny za 37% całej produkcji, w 1985 już za 58%, a w 2000 roku – około 70%.

Niemal 80% produktów wysokich technologii trafia na eksport, podczas gdy w tradycyjnych gałęziach przemysłu odsetek ten wynosi 40%. Eksport wysokich technologii wzrósł czterokrotnie: z 3 mld USD w 1991 roku do 12,3 mld USD w 2000 i 29 mld w 2006 roku. Dodatkowo sprzedaż zaawansowanych technologicznie usług przyniosła 5,9 mld USD. W 2009 roku produkcja sektora teleinformatycznego wyniosła 19 mld USD. Dostarczał on 17,3% przemysłowego PKB, zatrudniał 204 000 osób i eksportował dobra o wartości 16 milionów USD.

Ponad 90% publicznych środków na badania i rozwój (w 2006 r. było to 7 mld USD) trafiło do firm wysokich technologii, także za pośrednictwem między państwowych funduszy kapitałowych.

Z tytułu udziału w tych funduszach rząd izraelski pobierał w ostatnich latach przyzwoite dywidendy, wynikające ze spłacania pożyczek przez nowe, odnoszące sukcesy firmy. Oprócz sześciu wspomnianych wcześniej funduszy bilateralnych, funkcjonują także umowy o wspólnym finansowaniu badań naukowych z USA, Kanadą, Włochami, Belgią, Austrią, Francją, Szwecją, Niemcami, Holandią, Irlandią, Portugalią, Hiszpanią, Hong Kongiem, Indiami, Turcją i Chinami.

Era technologii informacyjnych (internet, handel w sieci) sprawiła, że gospodarka Izraela, zwłaszcza jej sektory hi-tech, znalazła się na czele światowych przemian w tej dziedzinie. Kilka znanych na świecie izraelskich firm zostało w wielomiliardowych transakcjach przejętych przez największe korporacje. Liczba nowo zakładanych firm jest bardzo wysoka, dzięki połączeniu wielkiej innowacyjności z dostępem do wykwalifikowanych pracowników. Rosnąca obecność firm z Izraela na Wall Street i giełdach europejskich to jeszcze jeden dowód na uznanie, jakim cieszy się izraelska branża technologiczna.

Branża diamentów

Izrael to jedno z czołowych miejsc produkcji i obrotu diamentami. Ta branża jest w Izraelu równie złożona, co szlif brylantowy. Tutejsze kamienie dają poczucie bezpieczeństwa dzięki gwarancji autentyczności i tego, że nie są to pochodzące ze stref wojennych „krwawe diamenty”.

Izraelski przemysł obróbki kamieni szlachetnych jest światowym liderem zarówno pod względem

zaawansowania technologii, jak i poziomu rzemiosła, dzięki czemu możliwe jest uzyskanie najlepszych proporcji oszlifowanego klejnotu do surowego kamienia. Duża produkcja krajowa w połączeniu z bezcłowym importem surowych i oszlifowanych diamentów gwarantują niskie ceny. Izraelska Giełda Diamentów jest największym na świecie rynkiem handlu tymi klejnotami. Kupujący mogą pod jednym dachem znaleźć wszystko, czego potrzebują do sfinalizowania transakcji.

Wartość eksportu diamentów w 2008 roku wyniosła 9,4 mld USD. Choć w 2009 roku branża mocno ucierpiała na recesji, wstępne dane pokazują, że światowy popyt w 2010 roku podniósł się, a eksport wraca do pierwotnego poziomu.

W 2009 roku Izrael większość diamentów wyeksportował do USA, niewiele mniej zaś do Hong Kongu. Inni ważni odbiorcy to Belgia i Szwajcaria.

Rolnictwo

Izraelskie rolnictwo charakteryzuje duża intensywność uprawy, wynikająca z konieczności radzenia sobie z niedoborami zasobów naturalnych, przede wszystkim wody i żyznych gruntów. Stały wzrost produkcji rolnej możliwy jest dzięki ścisłej współpracy naukowców, rolników i związanych z uprawą sektorów przemysłu. Pozwoliła ona opracować i zastosować wiele nowatorskich metod we wszystkich gałęziach rolnictwa. Efektem jest istnienie nowoczesnego rolnictwa w kraju, w którym ponad połowę powierzchni stanowi pustynia.

Ponieważ izraelscy rolnicy i naukowcy muszą radzić sobie z trudnymi warunkami naturalnymi i niedoborem wody, ich doświadczenia są szczególnie cenne dla krajów rozwijających się. Sukces Izraelczyków wynika z ich determinacji, pomysłowości i oddania idei stworzenia kwitnącego rolnictwa. Bliska współpraca centrów badawczych i przemysłu stworzyła zorientowaną rynkowo branżę agronomiczną, która eksportuje na cały świat zaawansowane rozwiązania rolnicze, zwłaszcza związane z gospodarką wodną.

Rolnictwo w Izraelu to zakończona sukcesem historia długiej, ciężkiej walki z przeciwnościami i najlepszego wykorzystania dostępnych gruntów i skąpych zasobów wody (której część uzyskuje się obecnie za pomocą odsalania wody morskiej – technologii, która stała się eksportowym hitem). Kiedy w końcu XIX wieku Żydzi zaczęli ponownie osiedlać się w swojej historycznej ojczyźnie, pierwsze wysiłki – przede wszystkim ze względów ideologicznych – skierowali na przemianę ugorów w żyzne pola. Tajemnica rolniczego sukcesu dzisiejszego Izraela leży w bliskiej współpracy rolników z finansowanymi przez państwo naukowcami, co pozwala opracowywać i wdrażać nowe zaawansowane metody we wszystkich rodzajach upraw. Inne czynniki sukcesu to innowacje techniczne, nowe metody nawadniania i nowoczesny sprzęt mechaniczny.

Od momentu uzyskania niepodległości w 1948 roku Izrael pomnożył ilość ziemi uprawnej ponad dwukrotnie, do niemal 450 tys. hektarów. Po-

wierzchnia nawadnianych gruntów wzrosła ośmiokrotnie, do 242 tys. ha w połowie lat 80., obecnie jednak zmniejszyła się do ok. 200 tys. ha ze względu na niedobory wody i intensywną urbanizację. W ciągu ostatniego półwiecza liczba osiedli rolniczych zwiększyła się z 400 do 750, ale odsetek ludności żyjącej w nich spadł z 12% do poniżej 5%.

Większość żywności produkuje się obecnie na miejscu, import – głównie zboża, roślin oleistych, mięsa, kawy, kakao, cukru – spełnia funkcję pomocniczą. Eksport produktów rolnych znacznie przewyższa wartością import. Izraelska produkcja rolna to przede wszystkim nabiał i drób. Uprawia się także liczne odmiany kwiatów, owoców i warzyw – zwłaszcza w cieplejszych regionach, co daje izraelskim rolnikom sezonową przewagę na rynkach europejskich. W zimie Izrael staje się szklarnią Europy, eksportując melony, pomidory, ogórki, paprykę, truskawki, owoce kiwi, mango, awokado oraz wiele gatunków cytrusów, róż i goździków.

Między 1950 a 2008 rokiem udział rolnictwa w PKB spadł z 11% do 2,6%, zaś w eksporcie – z 60% do mniej niż 2%. Wartość eksportu produktów rolniczych w liczbach bezwzględnych wzrosła jednak z 20 mln USD rocznie w 1950 roku do 1,2 mld USD rocznie w 2009 roku – między innymi dzięki innowacyjnym metodom uprawy, nowoczesnemu nawadnianiu i technologiom uzdatniania wody oraz nastawieniu rolnictwa na eksport.

Budownictwo

W początkach niepodległości 84% budowanych obiektów stanowiły domy mieszkalne. W następnych latach realizowano kolejne projekty infrastrukturalne i udział budownictwa mieszkalnego zmalał do 70–75%. Oscylował na tych poziomach aż do 1991 roku, kiedy podskoczył do 86% w odpowiedzi na potrzeby mieszkaniowe nowej fali imigracji. Cały sektor budowlany dostał wówczas bardzo silny impuls rozwojowy, co zaowocowało rekordowo wysoką liczbą budowanych mieszkań: 83 500. Od tamtego czasu wskaźnik ten systematycznie spadał, w 2004 roku osiągając 29 000. W roku 1992 oddano do użytku rekordowo wiele, bo 70 100 nowych mieszkań. W 2005 roku liczba ta skurczyła się do 31 700. Budownictwo, niegdyś uważane za czołową branżę gospodarki i barometr jej stanu, zmniejszyło swój udział w PKB z 30% w 1950 do zaledwie 5% w 2006 roku.

Choć na początku niemal wszystkie projekty budowlane realizowane były z inicjatywy i za pieniądze państwa, jego udział w branży spadał systematycznie od 67% w 1958 do 16% w 1989 roku. Czasowy powrót państwa miał miejsce w początkach lat 90., kiedy sektor prywatny nie był w stanie poradzić sobie z szybko rosnącym popytem, wynikającym z potrzeby zapewnienia mieszkań nagle przybyłym setkom tysięcy imigrantów. Powszechny wzrost poziomu życia – oraz zagranicznego popytu na nieruchomości w Izraelu – objawił się między innymi szybkim rozmnożeniem najbardziej luksusowych apartamentów, zwłaszcza w modnych dzielnicach Tel Awiwu czy Jerozolimy.

Izraelskie firmy są światowymi liderami w dziedzinie projektowania i produkcji metalowych elementów konstrukcyjnych, prefabrykatów i wyposażenia: drzwi, okien, urządzeń sanitarnych, armatur, komponentów hydraulicznych i tym podobnych. Produkty te można znaleźć na placach budowy całego świata.

Transport i telekomunikacja

Transport i telekomunikacja odgrywają znacznie większą rolę niż wskazywałby na to ich niewielki udział w statystykach; zapewniają bowiem infrastrukturę innym branżom gospodarki i gospodarstwom domowym. To raczej branża usługowa niż produkcyjna, dlatego też, podobnie jak we wszystkich nowoczesnych gospodarkach, rośnie szybciej niż wytwórstwo przemysłowe. W ostatnich latach bardzo szybko wzrósł sektor lotniczy transportu – dzięki równoległemu rozwojowi turystyki – jednak prawdziwy boom przeżyła telekomunikacja.

W 2006 roku transport i telekomunikacja odpowiadały za 7% PKB, 8% eksportu dóbr i usług oraz 5% ogółu zatrudnionych. 36% wartości produkcji branży przypadało na transport lądowy, 20% – lotniczy i morski, 39% – na telekomunikację, reszta zaś – na rozmaite inne usługi.

Od pierwszej połowy lat 50. tonaż floty handlowej wzrósł ponad dziesięciokrotnie, zaś pasażerski ruch lotniczy – ponad stukrotnie. Podwoiła się długość dróg, liczba autobusów wzrosła trzy razy, zaś ciężarówek – dziesięć.

Turystyka

Turystów przyciąga do Izraela jego zróżnicowanie krajobrazowe, liczne zabytki archeologiczne i miejsca święte, praktycznie nieustające słońce i nowoczesne ośrodki wypoczynkowe nad Morzem Śródziemnym, Jeziorem Tyberiadzkim, Morzem Czerwonym i Morzem Martwym.

W roku 2000 kraj odwiedziła rekordowa liczba 2,4 mln turystów (dla porównania: w 1950 r. było ich 33 000, w 1960 r. – 118 000, w 1970 r. – 441 000, w 1980 r. – 1,18 mln, w 1990 r. – 1,34 mln). Rekord ten został pobity w 2008 roku, kiedy Izrael przyjął ponad 3 mln turystów.

Liczba gości stale rośnie. W pierwszej połowie 2010 roku było ich już 1,6 mln – 39% więcej niż w analogicznym okresie roku poprzedniego i 10% więcej niż w 2008 roku.

Amerykanie stanowią 21% turystów, Rosjanie – 15%, zaś większość pozostałych gości pochodzi z różnych krajów europejskich.

Turystyka zapewniła w 2006 roku wpływy walutowe wysokości 2,8 mld USD, co stanowiło 5% wartości całego eksportu i 16,8% wartości eksportu usług. W pierwszej połowie 2010 roku przybywający do Izraela turyści zostawili tu 1,55 mld USD.

Stara Jafa – turystka na jednej z kamiennych uliczek
MINISTERSTWO TURYSTYKI

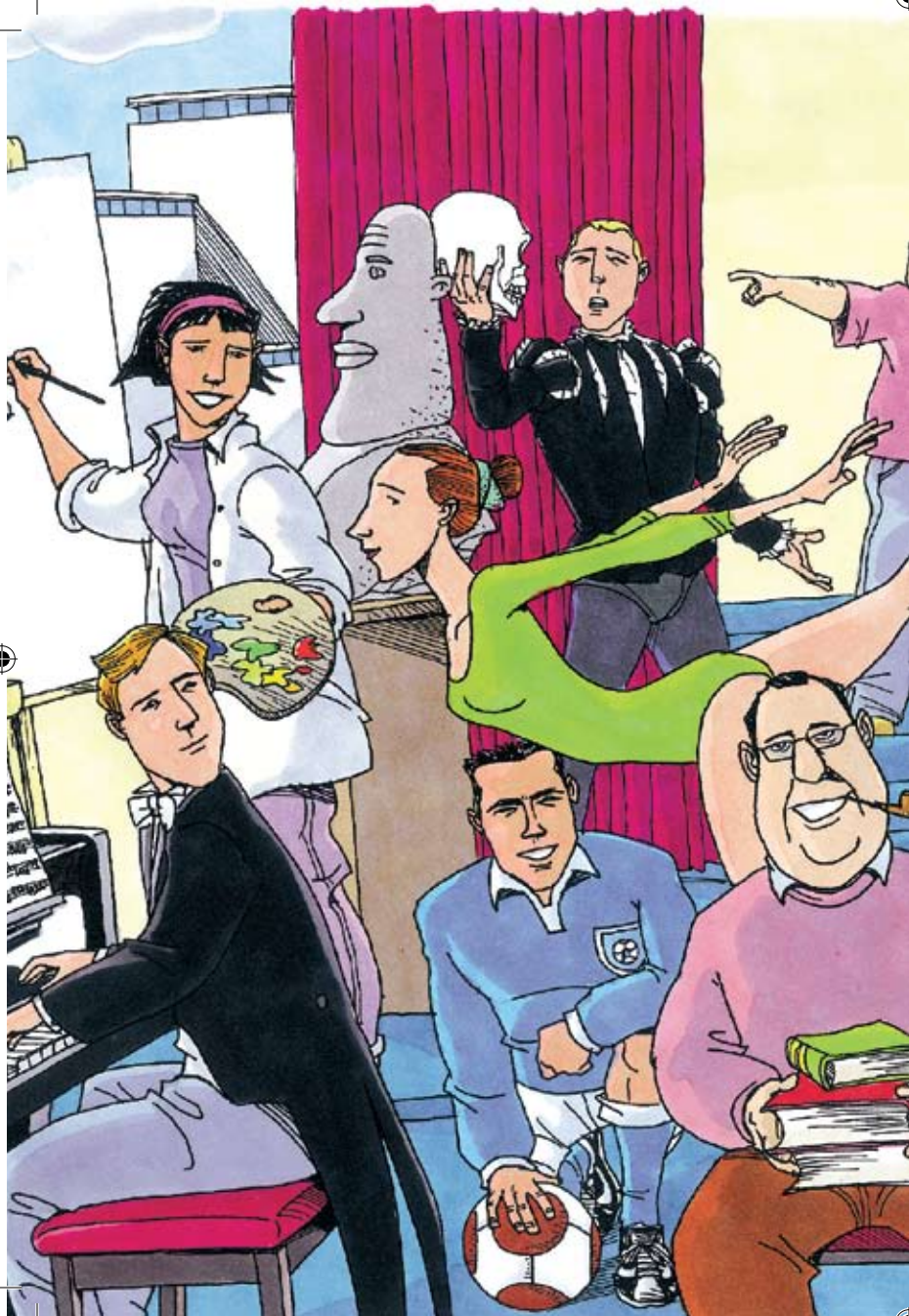

Jerozolima: zespół jazzowy na jednej z ulic dzielnicy Nahalat Sziwa
MINISTERSTWO TURYSTYKI

Branża turystyczna, choć odpowiada za niecałe 3% PKB, wykazuje wartość dodaną w walutach obcych w wysokości 85% (co czyni ją wśród wszystkich branż eksportowych liderem pod względem wartości dodanej) i daje zatrudnienie 80 000 ludzi. Olbrzymi potencjał tego sektora będzie dopiero wykorzystany, stanowi on bowiem jeden z kluczowych elementów izraelskiego programu rozwoju gospodarczego.

Teatry i rozrywka	248
Rozrywka estradowa	254
Kino	256
Muzyka	262
Taniec	271
Literatura	277
Sztuki wizualne	291
Muzea	303
Archeologia	309
Media	314
Sport	316
Międzynarodowa współpraca i wymiana kulturalna Izraela	325

RYŚ. NOAM NADAV

KULTURA

Izrael jest jednocześnie krajem młodym i starym, niewielkim jeśli chodzi o terytorium, ale z kulturalnie aktywną, wielobarwną populacją. Cztery tysiące lat żydowskiego dziedzictwa, ponad sto lat syjonizmu, oraz ponad 50 lat istnienia współczesnego państwa złożyły się na stworzenie wyjątkowej kultury. Wykreowała ona nową, własną tożsamość, jednocześnie zachowując wyjątkowość i odrębność 70 różnych grup narodowościowych, które ją stworzyły. Izraelskie społeczeństwo to w dużym stopniu społeczeństwo imigracyjne, które dzięki niezwyklej kreatywności połączyło w jedno wiele różnych kulturowych i społecznych wpływów. W podobny sposób miesza się tu tradycja i nowoczesność, zaś naród usiłuje obrać kurs pomiędzy partykularyzmem a uniwersalizmem. Nieustanne poszukiwanie kulturowej tożsamości objawia się na wiele różnych, artystycznych i kreatywnych sposobów, które są doceniane i traktowane przez wielu ludzi jako część codziennego życia.

(דברים ח': ג') ...כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם...

że nie samym tylko chlebem żyje człowiek
(księga powtórzonego prawa 8,3)

TEATRY I ROZRYWKA

W przeciwieństwie do literatury, teatr nie istniał w czasach starożytnej kultury hebrajskiej. Teatr hebrajski nie wyrósł również z tradycji popularnych w Europie Wschodniej do wybuchu drugiej wojny światowej teatrów grających w jidysz. Jego historia zaczyna się razem z założeniem w 1917 roku w Moskwie teatru hebrajskiego – Habima (Scena). Działał on zgodnie z metodą Konstantyna Stanisławskiego. Występowa-

ła w nim między innymi Hana Rubina/Rovina (1892–1980), późniejsza pierwsza dama hebrajskiego teatru. W 1931 roku, po kilkuletnich występach na całym świecie, trupa teatralna osiadła na stałe w Tel Awiwie.

Teatr w Izraelu nie jest jednorodny, to mieszanka wpływów współczesnych i tradycyjnych, rodzimych i importowanych, eksperymentalnych i klasycznych. Również sztuki, aktorzy, reżyserzy i producenci pochodzący z różnych środowisk, łącząc zagraniczne prądy z żywiołem lokalnym i w ten sposób stopniowo kształtują odrębny teatr izraelski. Na bardzo aktywną scenę teatralną w Izraelu składają się teatry repertuarowe i sceny impresaryjne, oraz regionalne i amatorskie kompanie wystawiające w całym kraju spektakle dla wielu wiernych widzów. W ostat-

nich latach wiele izraelskich grup teatralnych wyjeżdża na tournée po Wschodniej i Zachodniej Europie oraz do Stanów Zjednoczonych, uczestniczy w międzynarodowych festiwalach, między innymi w Edynburgu i Berlinie. Często dają też gościnne przedstawienia podczas ważnych wydarzeń teatralnych w Europie, Stanach Zjednoczonych i innych miejscach na świecie. Działają też półprofesjonalne i amatorskie grupy teatralne wystawiające sztuki po angielsku i rosyjsku.

Wybitni dramaturgowie, z których kilku zyskało międzynarodowe uznanie to nieżyjący już Hanoch Lewin, Joshua (Yehoshua) Sobol, Hillel Mittelpunkt, oraz zmarły niedawno Efraim Kiszon. Główne zawodowe teatry Izraela mają siedziby w czterech największych miastach kraju.

Habima, teatr narodowy, mieści się w złożonym z trzech scen (w sumie 1520 miejsc) kompleksie w Tel Awiwie. Średnia frekwencja wynosi 90%, częściowo dzięki sprzedaży ponad 30 tys. abonamentów rocznie. W repertuarze znajdują się zarówno klasyczne sztuki dotyczące tematów żydowskich, dzieła współczesnych dramaturgów piszących po hebrajsku, oraz tłumaczenia międzynarodowych klasycznych dzieł, dramatów i komedii, które czasem reżyserują znani zagraniczni reżyserzy.

Teatr Cameri, teatr miejski Tel Awiwu od 1970 roku, był pierwszą sceną teatralną która przedstawiała realistyczny portret izraelskiego życia. Nadal przyczynia się do rozwoju teatru hebrajskiego aktualnym repertuarem, zawierającym zarówno oryginalne

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI TEATRU KHAN
W JEROZOLIMIE

nalne dramaty izraelskie, jak i adaptacje klasycznych i współczesnych przebojów scenicznych. Siedziba teatru Cameri znajduje się w niedawno oddanym, nowoczesnym i zaawansowanym technologicznie budynku składającym się z czterech scen, który przylega do kompleksu kulturalnego Performing Arts Center w Tel Awiwie (Centrum Widowiskowe Tel Awiwu). Wystawienie Hamleta, z Itay Tiranem grającym rolę księcia, zyskało uznanie w kraju i za granicą. Nagradzane wykonanie zostało zaprezentowane podczas Festiwalu Szekspirowskiego w Waszyngtonie w The John F. Kennedy Center for the Performing Arts (Centrum Widowiskowe im. Kennedy'ego).

Teatr Miejski w Hajfie jest teatrem repertuarowym wystawiającym zarówno produkcje izraelskie jak i klasyczne i współczesne sztuki zagraniczne.

Teatr w Beer Szewie jest teatrem repertuarowym grającym sztuki izraelskie oraz tłumaczenia klasycznych i współczesnych sztuk zagranicznych.

Teatr Beit Lessin to teatr repertuarowy z siedzibą w Tel Awiwie, wystawiający dzieła izraelskie oraz tłumaczenia współczesnych sztuk zagranicznych.

Teatr Arabski jest profesjonalnym teatrem dla dorosłych widzów, grającym w języku arabskim sztuki powstałe w krajach arabskich oraz tłumaczenia współczesnych dramatów.

Teatr Beit Hagefen jest profesjonalną sceną w języku arabskim dla dzieci i młodzieży, wystawia-

jącym współczesne sztuki, również te pochodzące z innych krajów.

Teatr Khan jest jedynym stałym teatrem w Jerozolimie. Proponuje mieszankę współczesnych i klasycznych przedstawień. Mieści się w wyjątkowym, odnowionym kilkusetletnim budynku, który w czasach otomańskich był gospodą.

Teatr Gesher powstał w 1991 roku by zapewnić miejsce ekspresji artystycznej nowym imigrantom z byłego Związku Sowieckiego. Jako pierwszy proponował najwyższej jakości produkcje w języku rosyjskim. Dzięki sukcesowi i uznaniu krytyków, obecnie włączył się w główny nurt życia teatralnego w Izraelu, grając również sztuki po hebrajsku. Jego zespół reprezentował Izrael na wielu prestiżowych festiwalach na całym świecie.

Teatr Clipa został założony w 1995 roku przez Idi Hermana, tancerza i reżysera oraz Dymitra Tyulpanowa, rosyjskiego aktora i muzyka. Ich zespół łączy teatr, taniec, design i muzykę. Dwa do czterech razy do roku wystawiane są nowe przedstawienia, najczęściej bez słów. Grane są zazwyczaj jedynie przez określony czas, zaś niektóre z nich tylko raz, w wyjątkowej lokalizacji.

Teatr dzieci i młodzieży jest adresowany do trzech różnych grup wiekowych. Wystawia sztuki w szkołach i centrach kulturalnych na terenie całego kraju, prowadzi kursy dramy i zajęcia teatralne, zapewnia instruktorów na specjalne szkolne warsztaty.

Festiwal w Akce jest festiwalem teatru awangardowego, gdzie mają premierę nowe, eksperymentalne sztuki. W ramach festiwalu odbywają się osobne konkursy dla przedstawień scenicznych, sztuk wystawianych pod gołym niebem, oraz teatru ulicznego i przedstawień zagranicznych.

F. SKLAR

Festiwal teatralny dla dzieci ma miejsce w Hajfie. Jest miejscem premier nowych sztuk, składa się z konkursu i gościnnych występów międzynarodowych grup teatralnych.

Teatr Train został założony w Jerozolimie w 1981 roku jako teatr lalkowy. Oferuje różnorodne formy teatralne: od pełnowymiarowych przedstawień, poprzez pełne kolory opowieści dla bardzo małych dzieci, po uliczne festiwale dla całych rodzin. Teatr organizuje również doroczny międzynarodowy Festiwal Teatrów Lalkowych.

Nauka gry aktorskiej, reżyserii i pokrewnych zawodów scenicznych jest możliwa na Uniwersytecie w Tel Awiwie, Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie, w szkole Sztuk Teatralnych Beit-Zvi (Ramat

Gan), w studium aktorskim Nissan Nativ Studio (w Tel Awiwie i Jerozolimie) i w Kibbutz Seminar's School of Drama.

Plakat Międzynarodowego Festiwalu Teatru Lalkowego w Jerozolimie
DZIĘKI UPRZEJMOŚCI NAVON ART

ROZRYWKA ESTRADOWA

Idea rozrywki „popularnej” zrodziła się w latach 40., przed powstaniem państwa Izrael wraz z takimi grupami czy kabaretami frontowymi jak Chizbatron, HaMatate (dosł. Miotła) czy Bacal Jarok (dosł. Zielona

Cebula). Jednakże większego rozpędu pomysł nabrał w latach 60. wraz z uformowaniem trup rozrywkowych przypisanych do poszczególnych jednostek wojskowych. Wśród czołowych artystów estradowych kraju, którzy rozpoczęli swoją karierę w wojsku są Chaim Topol, Si Hyman, Miri Aloni, Dorit Reuveni i Yarden Arazi. W tym okresie najbardziej znaną grupą komediową stała się HaGashash HaHiver, która wtedy i przez następne dekady prezentowała klasyczne izraelskie skecze. Ich działalność została w końcu uhonorowana nagrodą państwową Izraela za życiowe osiągnięcia.

Mimo że telewizja i radio są głównymi nośnikami rozrywki popularnej, występy na żywo komików, piosenkarzy, muzyków, zespołów i innych grup odbywają się regularnie w całym kraju.

Niektórzy wokaliści zyskali status gwiazd. Zaliczają się do nich: Arik

Einstein, Shlomo Artzi, Matti Caspi, Rita, Dana International, Corinne Allal, Chava Alberstein, Shalom Hanoch i Yehudit Ravitz oraz niektóre grupy jak Teapacks, Mashina, Atraf, Etnix, HaChaverim Shel Natasha (Przyjaciele Nataszy) i Beit HaBubot (Dom dla Lalek). Część artystów, na przykład Dudu Fisher, nieżyjąca już Ofra Haza, Rami Kleinstein, Aviv Gefen, David Broza czy Noa (Ahinoam Nini) wyrobili sobie nazwisko za granicą. W 1998 roku izraelska transseksualistka Dana International wygrała międzynarodowy konkurs piosenki Eurowizji i została międzynarodową gwiazdą. Jej piosenka „Diva” zajęła 14 miejsce w rankingu najlepszych piosenek Eurowizji. Niedawno wydany został jej 11. album „Hakol Ze Letova”.

Wielkie adaptacje musicali takich jak „Nędznicy” czy „Dźwięki muzyki” w hebrajskim tłumaczeniu, powróciły na scenę ciesząc się dużym zainteresowaniem publiczności.

Rosnącą popularnością cieszy się muzyka Mizrahi, styl muzyczny wywodzący się oryginalnie z basenu Morza Śródziemnego, z silnymi wpływami arabskimi i greckimi. Przedstawicielami tego nurtu są Boaz Sharabi, Yehuda Poliker, Sarit Hadad, Avihu Medina, Margalit Tzan’ani, Zehava Ben czy Ofer Levy. Nowe nazwiska w tej dziedzinie to Eyal Golan, Amir Benayoun i Miri Mesika.

Nowa generacja komików i stand-up’erów takich jak Eli Yatzpan i Adi Ashkenazi zdobywa rosnące grono zwolenników.

Rita GPO/ A. BEN-GERSHOM

Zespół muzyczny żydów z Buchary
Y. LOEFF GERSHOM

KINO

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI SZKOŁY FILMOWEJ
I TELEWIZYJNEJ MA'ALECH

Kinematografia w Izraelu od swojego powstania w latach 50. przeżywa znaczący rozwój. Pierwsze fabuły wyreżyserowane przez Izraelczyków, takie jak „Wzgórze 24 nie odpowiada” czy „Pierwszych dziesięciu” starały się, podobnie jak literatura tego okresu, formować heroiczny model bohatera. Wiele współczesnych filmów pozostaje głęboko osadzonych w izraelskim doświadczeniu, mierząc się z takimi tematami jak życie ocalałych z Holocaustu i ich dzieci („Lato Awii” i sequel „W konarach drzew” oparte o książki Gili Almagor, która gra główną rolę). Innym powtarzającym się tematem jest codzienna harówka nowych imigrantów („Sh’Chur” wyreżyserowany przez Hanę Azoulay-Hasfari i Shmuela Hasfari’ego oraz „Kawa z cytryną” Leonida Gorovetsa). Dominującym trendem izraelskiej kinematografii jest potrzeba prezentowania

izraelskiej rzeczywistości, czy to jeśli chodzi o konfrontację izraelsko-arabską („Nad murami” Uri’ego Barbasha) czy gdy jest to próba pokazania uniwersalnego, trochę wyalienowanego i hedonistycznego społeczeństwa („Pieśń Syreny”, „Życie według Agfy”, „Opowieści telawiwskie”).

W 2009 roku arabsko-izraelski film „Ajami”, którego akcja toczy się w zaniedbanej arabskiej dzielnicy w Jafie, został nominowany do Oscara w kategorii najlepszy film zagraniczny. Był to pierwszy film z dialogami głównie w języku arabskim, który Izrael wystawił na konkurs, oraz trzecia z rzędu nominacja do Oscara dla filmu izraelskiego.

Rok wcześniej „Walc z Baszirem” Ari’ego Folmana zdobył międzynarodowy rozgłos za przedstawienie doświadczeń reżysera z czasu wojny libańskiej w 1982 roku. Reżyser odebrał między innymi Złoty Glob dla najlepszego filmu nieanglojęzycznego oraz nominację do Oscara.

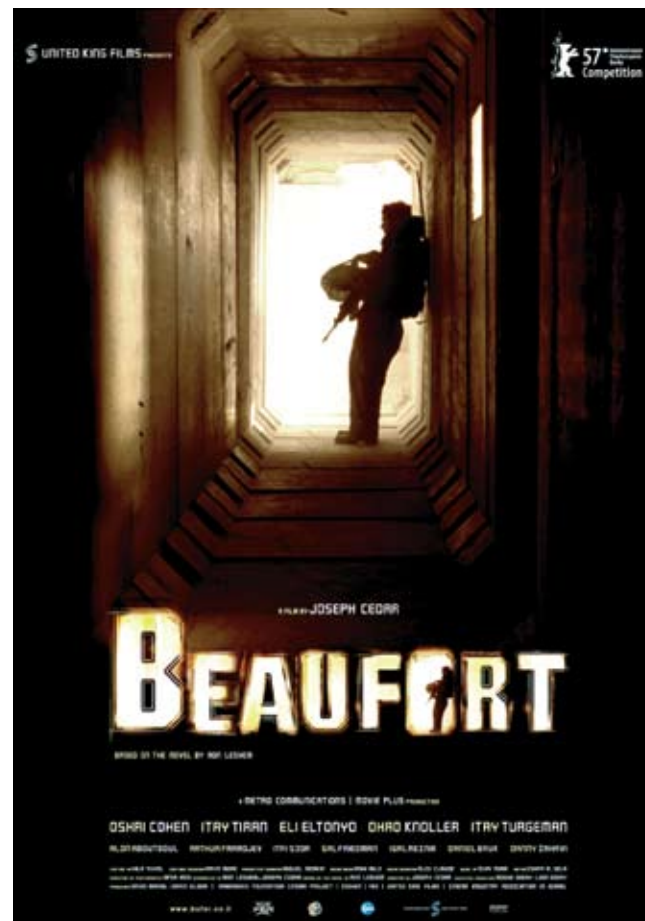
Inne warte zauważenia filmy ostatnich lat to „Zachodni Brzeg” Josepha (Yossi) Cedara, o religijno-syjonistycznej jerozolimskiej rodzinie w latach 80., która walczy o odzyskanie równowagi po śmierci ojca, oraz „Złamane skrzydła”, wielokrotnie nagradzany film Nira Bergmana, który również traktuje o radzeniu sobie z następstwami straty w rodzinie i potrzebie akceptacji. „Na końcu świata w lewo” opowiada o nietypowej międzykulturowej przyjaźni w imigranckim miasteczku pośrodku pustyni, zaś „Awiwa, moja miłość” zdobył 10 nagród w Izraelu, Szanghaju, i Tokio.

Eytan Fox jest kolejnym popularnym i wartym zapamiętania reżyserem. Jego filmy to „Bańka mydlana” ukazujący współczesne miejskie życie w Tel Awiwie, z konfliktem izraelsko-arabskim w tle, „Yossi i Jagger” analizujący homoseksualną miłość i po-

żądanie w Cahalu (Siłach Obronnych Izraela) oraz „Spacer po wodzie”. Fox wyreżyserował również kultowy już serial telewizyjny „Florentine” (1997 r.) o pozabawionych złudzeń młodych izraelczykach mieszkających w kiepskich dzielnicach Tel Awiwu.

W 2007 roku izraelskie filmy zebrały wiele nagród. Joseph Cedar wygrał w kategorii najlepszy reżyser, oraz zdobył 11 innych statuetek na Festiwalu Filmowym w Berlinie za film o pierwszej wojnie libańskiej „Twierdza Beaufort”. Film był również później nominowany do Oscara.

„Gorzki Raj” Drora Shaula, dostał główną nagrodę w Sundance dla zagranicznego filmu fabularnego. „Mój Ojciec, Mój Pan” Davida Volach’a, film o wakacjach ultraortodoksyjnej rodziny wygrał główną nagrodę dla zagranicznego filmu fabularnego na festiwalu Tribeca. „Meduzy”, film wyreżyserowany przez pisarza Etgara Kereta wspólnie z Shirą Gef-fen otrzymał złotą Palmę w Cannes. Niespodziewanym zwycięzcą okazał się film Erana Kolirina „Przyjeżdża orkiestra” o egipskiej orkiestrze policyjnej odwiedzającej Izrael, której członkowie gubią się i poznają kraj z nietypowej strony. Film zdobył trzy nagrody w Cannes: międzynarodową nagrodę krytyków, nagrodę młodych, oraz Prix Coup de Couer/Un Certain Regard. Izraelska aktorka Hana Laszlo zdobyła nagrodę dla najlepszej aktorki za rolę w filmie izraelskiego reżysera Amosa Gitai „Free Zone” na 58 Festiwalu filmowym w Cannes w 2005 roku. Również inne izraelskie filmy i filmowcy zdobywały w ostatnich latach międzynarodowe nagrody.

Plakat z filmu „Twierdza Beaufort”, nominowanego do Oscara jako najlepszy film nieanglojęzyczny
DZIĘKI UPRZEJMOŚCI PRODUKCJI FILMU „TWIERDZA BEAUFORT”

Rynek filmowy rośnie w miarę jak izraelskie produkcje odnoszą sukcesy za granicą a coraz więcej zagranicznych filmów jest kręconych lub kooprodukowanych w studiach i na terenie Izraela. Izraelskie Centrum Filmowe, oddział Ministerstwa Przemysłu, Handlu i Pracy zajmuje się promowaniem kręcenia filmów w Izraelu zarówno przez lokalnych jak i zagranicznych producentów. Centrum zapewnia wsparcie i pomoc, od aranżowania profesjonalnych spotkań do oferowania zachęt finansowych.

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI SZKOŁY FILMOWEJ I TELEWIZYJNEJ MA'ALECH

Wydarzenie o takim znaczeniu jak Izraelski Festiwal Filmowy w Filmotece w Jerozolimie, razem z podobnymi imprezami w Hajfie i Sderot, w połączeniu z przeglądami filmów izraelskich za granicą pomagają wzmacniać świadomość izraelskiej kinematografii.

Ostatnio odnowiona Filmoteka jerozolimaska składa się z archiwum mieszczącego tysiące filmów, biblioteki, sal kinowych i przestrzeni wystawowych. Organizowane są tam regularne pokazy, często w cyklach tematycznych opracowywanych we współpracy z ambasadami, instytucjami kulturalnymi, organizacjami pozarządowymi. Filmoteka stara się, by publiczność mogła, o ile to możliwe spotkać

się ze scenarzystą, reżyserem, lub aktorami danego filmu. Od 1984 roku przygotowywany jest doroczny przegląd filmowy. Dzięki temu wydarzeniu do kraju zostało sprowadzonych wiele wysokiej klasy filmów i produkcji wideo. Dużą frekwencją mają edukacyjne kursy dla dorosłych, zaś programy z uczniami jerozolimskich szkół mają uczyć analizy krytycznej popularnego medium. Oddziały Filmoteki działają w Tel Awiwie i w Rosz Pinna na północy kraju. Kina studyjne są nadal popularne w Izraelu, a ogólnokrajowa sieć kin Lev oferuje projekcje w przytulnej scenerii.

Żydowskie Archiwum Filmowe Spielberga na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie jest największą na świecie skarbnicą materiałów filmowych na tematy żydowskie i życia w Izraelu. Prowadzone przez Uniwersytet oraz Centralne Archiwum Ruchu Syjonistycznego ma na celu zbieranie, ochronę i katalogowanie żydowskich filmów, oraz udostępnianie materiałów researcherom, badaczom, twórcom filmowym i telewizyjnym z całego świata.

MUZYKA

Muzyka zaczęła odgrywać ważną rolę w życiu kulturalnym społeczności żydowskiej w Ziemi Izraela po pierwszej wojnie światowej. Zarówno niewielka grupa wykształconych muzyków, jak i entuzjaści-amatorzy podejmowali próby założenia chóru, orkiestry symfonicznej, lub nawet zespołu operowego. Jednak scena muzyczna na profesjonalnym poziomie rozwinęła się dopiero w latach 30., kiedy do kraju, w obawie przed nazizmem w Europie, napłynęło tysiące nauczycieli muzyki i studentów, kompozytorów, instrumentalistów i śpiewaków, oraz rzesze melomanów.

Orkiestra Filharmonii Palestyny (dzisiaj Orkiestra Filharmonii Izraela) została założona z inicjatywy urodzonego w Polsce skrzypka Bronisława Hubermana. Swój pierwszy koncert dała w 1936 roku w Tel Awiwie pod batutą Arturo Toscaniniego. Filharmonia natychmiast stała się jedną z osi wokół

Orkiestra Filharmonii Izraela
DZIĘKI UPRZEJMOŚCI ORKIESTRY FILHARMONII IZRAELA

której kręciło się muzyczne życie kraju, z biegiem lat uzyskała opinię jednej z wyróżniających się orkiestr na świecie. Niedługo potem założono orkiestrę radiową (dzisiaj to Jerozolimska Orkiestra Symfoniczna), której transmitowane w radio koncerty przyciągały przed odbiorniki dziesiątki tysięcy słuchaczy.

Inne instytucje muzyczne powstałe w kolejnych latach to między innymi Izraelska Orkiestra Kameralna, Sinfonietta Beer Sheva, orkiestry z siedzibami w Hajfie, Netanji, Cholon, Ramat Gan i Riszon le-Cijon, oraz Izraelska Orkiestra Kibucowa, której członkowie są wybierani spośród członków kibuców z całego kraju.

We wczesnych latach 80., wysoki poziom artystyczny prezentowany przez Nową Operę Izraela wywołał ożywienie zainteresowania dziełami operowymi, które było ograniczone w związku z rozwiązaniem pierwszego stałego zespołu operowego kilkadziesiąt lat wcześniej.

Od początku lat 90., izraelskie życie muzyczne ewoluowało w związku z masowym napływem ponad miliona Żydów z terenów byłego Związku Sowieckiego. Ta fala imigracji przywiodła do Izraela wielu profesjonalnych muzyków, instrumentalistów, śpiewaków i nauczycieli muzyki. Powstały nowe orkiestry symfoniczne i kameralne, oraz mniejsze zespoły. Dzięki imigrantom zastrzyk muzycznej energii i talentu trafił w mury szkół, konserwatoriów i ośrodków gminnych w całym kraju.

Tradycja muzyki kameralnej, zapoczątkowana w latach 30., obejmuje uznane w świecie zespoły i chóry. W związku z imigracją z lat 90. istniejące grupy rozrosły się, powstały też nowe. Obecnie do czołówki zaliczają się Camerata Rehovot, orkiestra kameralna korpusu edukacyjnego Sił Obrony Izraela oraz kobieca orkiestra smyczkowa – Kashtanot Camerata z Ramat HaSzaron. Wiele miast i miasteczek finansuje chóry. Najważniejsze festiwale poświęcone muzyce chóralnej to Liturgica w Jerozolimie, konkursy wokalne w kościołach w rejonie Abu Gosz i festiwal Zimriya.

Imprezy muzyczne, zarówno recitale jak i pełne koncerty symfoniczne prezentujące szeroki repertuar utworów klasycznych są organizowane w historycznych sceneriach, takich jak odnowiony rzymski amfiteatr w Cezarei i Bet Szean, lub w dwóch głównych salach koncertowych – Audytorium Manna w Tel Awiwie i Jerozolimskim Międzynarodowym Centrum Kongresowym. Mniejsze sceny mieszczą się w kompleksie teatralnym w Jerozolimie, nowo zbudowanym Performing Arts Center w Tel Awiwie (Centrum Widowiskowe Tel Awiwu), Muzeum Sztuki Tel Awiwu i Muzeum Izraela, oraz centrach kulturalnych w miastach i kibucach w całym kraju. Publiczność koncertów w Izraelu jest entuzjastyczna i chętnie okazuje swój zachwyt, cechy te są doceniane przez sławnych muzyków dających gościnne występy. Również światowej sławy izraelscy soliści, uczestniczący w życiu muzycznym kraju, tacy jak Pinchas Zuckerman, Shlomo Mintz, Daniel Barenboim i Itzhak Perlman, cenią sobie tę atmosferę.

Wydarzeniami muzycznymi światowej klasy, które odbywają się w Izraelu są Międzynarodowy konkurs harfowy i Konkurs fortepianowy im. Artura Rubinsteina. Lokalne imprezy takie jak Festiwal muzyczny w kibucu Ein Gew, Festiwal muzyki kameralnej w kibucu Kfar Blum i Festiwal jazzowy Morza Czerwonego w Ejlacie, przyciągają licznych melomanów. Festiwal Izraela w Jerozolimie, na którym występują grupy z całego świata, łączy muzykę, teatr i taniec. Dzięki temu wydarzeniu każdej wiosny miasto zmienia się w przyciągający niczym magnes ośrodek kulturalny.

Proces tworzenia specyficznie izraelskiej muzyki trwał od połowy lat 20., kiedy w kraju zaczęli pracować profesjonalni kompozytorzy. Na ich twórczości odciskały piętno francuskie i rosyjskie tradycje muzyczne, niemiecki nurt romantyczny i post-romantyczny oraz echa późniejszych europejskich kompozytorów. Stopniowo jednak wykrystalizował się współczesny izraelski styl, zwany stylem śródziemnomorskim, łączący tradycyjne wschodnie melodie i melodykę starożytnych modlitw.

Pierwsze pokolenie izraelskich kompozytorów, z których wszyscy urodzili się w Europie, włożyło wielki wysiłek by po imigracji tworzyć w nowym języku muzycznym. Paul Ben-Haim używał rozszerzonych tonacji wypracowując styl postekspresjonistyczny. Miał nadzieję w ten sposób spoić stare z nowym, Wschód z Zachodem. Dla Ödöna Pártosza asymilowanie folkloru stanowiło ważny środek kompozytorski. Alexander Uriah Boscovitch jako podstawę me-

tody kompozytorskiej używał popularnych form muzyki. Josef Tal zainicjował kompozycje elektroniczne, zaś Mordechaj Seter skupił się na włączeniu w swoje dzieła melodii i rytmów Jemenitów.

Drugie pokolenie, najczęściej mniej lub bardziej bezpośredni uczniowie przedstawiciele pierwszego, tworzyli z myślą o muzycznej ekspresji z którą zostanie zintegrowany język hebrajski z jego spółgłoskami i charakterystyczną intonacją, odniesieniami do liturgii judaizmu i tradycji, i odniesieniami do świata Zachodu. Trzecia i najmłodsza grupa kompozytorów manifestuje chęć uczestnictwa w międzynarodowym świecie kompozycji bez wyraźnego obciążenia narodowego. Jednocześnie zmagają się oni z doświadczeniami Holokaustu poprzez muzykę, łamią wewnętrzne ograniczenia muzyczne (tak jak w muzyce Yehudy Polikera), spajają wschodnie i zachodnie tradycje muzyczne, używając środków zapożyczonych z muzyki popularnej.

Młodzi, utalentowani muzycy nie Izraelczycy rozpoczynają naukę w jednym z wielu konserwatoriów, lub ucząc się u kogoś z setek prywatnych nauczycieli. Często zdobywają też doświadczenie wstępując do orkiestr młodzieżowych. Dalszą edukację zapewniają przyznające stopnie naukowe akademie muzyki i tańca w Jerozolimie i Tel Awiwie. Warsztaty mistrzowskie dla śpiewa-

Piosenka z daleka

Łzy i śmiech
głosy ludzkie gwiazdy

odwieczne

słońce i morze
chleb, świat cały
gorzkie, słodkie

A wszystko co było

zostawimy za nami

żeby żyć w pieśni.

Słowa: Natan Yonatan
(w wolnym tłumaczeniu)

ków, instrumentalistów i zespołów kameralnych są często prowadzone przez odwiedzających Izrael międzynarodowych artystów w akademiach oraz Jerozolimskim Centrum Muzycznym.

Edukacja muzyczna i badania naukowe w tym zakresie zostały zainaugurowane w ramach szkolnictwa wyższego w latach 60. wraz z otwarciem katedry muzykologii im. Artura Rubinsteina na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie. Od tamtej pory wydziały muzykologii otwarto na Uniwersytecie Tel Awiwu i Uniwersytecie Bar-Ilan. Dostępne są dwie główne specjalizacje: muzyka żydowska lub muzyka którejś z wielu grup etnicznych Izraela, ze szczególnym naciskiem na muzykę wschodnich/sefarydjskich wspólnot.

Pierwsi pionierzy przywieźli ze sobą pieśni ze swoich krajów pochodzenia. Następnie tłumaczyli oryginalne słowa na hebrajski, lub ustalali nowe wersy dla cenionych melodii. Od tamtego czasu

Pieśń pokoju Szir LaSzalom

Pozwól słońcu wstać
i dać światło poranka
najczystsza modlitwa
nie przywróci nas.
Tego którego świecę zdławiono
i którego pochowano w kurzu
nie obudzi gorzki płacz
nie przywróci go.
Nikt nas nie wróci
z czarnego, martwego dołu
ani zwycięstwo nie rozweseli
ani pieśń pochwalna nie pomoże.

refren:

Więc śpiewaj tylko pieśń pokoju
nie szepcz modlitwy
lepiej śpiewać pieśń o pokoju
donośnym głosem.
Pozwól słońcu przeświecać
przez kwiaty/ nie patrz wstecz
zostaw tych co odjechali.
Podnieś oczy z nadzieją
nie przez celownik
śpiewaj pieśń miłosną
a nie wojenną.
Nie mów, że dzień nadejdzie
spraw to
bo to nie sen
a na placach miasta
wesel się pokojem.

Słowa: Yaacov Rotblit,
muzyka: Yair Rosenblu
(w wolnym tłumaczeniu)

napisano tysiące pieśni i piosenek, które łączą w sobie elementy stylów muzycznych towarzyszących każdej kolejnej fali imigrantów. Są to tak odległe tradycje jak arabska czy jemenicka z jednej strony, zaś współczesny rock i pop z drugiej. Czasem melodie były dobierane do biblijnych lub tradycyjnych wersów, innym razem do współczesnych utworów izraelskich poetów i tekściarzy.

Chociaż trudno jest zdefiniować typową hebrajską piosenkę, izraelczycy rozróżniają utwory napisane po hebrajsku, w różnorodnych stylach i na różne tematy od Szir Iwri (Pieśni Hebrajskiej), której słowa oddają głos, wartości i nastroje kraju, a której melodia jest nacechowana wpływami słowiańskimi.

Towarzysząc głównym wydarzeniom historycznym w życiu narodu żydowskiego przez ostatnie stulecie, pieśni te zarejestrowały marzenia, ból i nadzieje. Oprócz wyrażania uniwersalnych uczuć, jak wszystkie piosenki ludowe, pieśni hebrajskie mocno podkreślają uczucia typowo izraelskie, takie jak miłość do kraju i jego krajobrazu. Są to pieśni, które znają wszyscy, które stały się integralną częścią kulturowego dziedzictwa narodu.

Izraelczycy kochają śpiewać, zarówno piosenki z okresu przed powstaniem państwa jak i te napisane niedawno. Wspólne śpiewanie odbywa się w miejscach publicznych i prywatnych domach, w stołówkach kibuców i centrach kultury, podczas wycieczek pieszych i wokół ogniska, często pod kierunkiem zawodowych animatorów, z towarzysze-

niem pianina, akordeonu czy gitary. Uczestnictwo w takim wspólnym śpiewaniu wyzwała poczucie wspólnoty, wywoływanej przyływem uczuć patriotycznych oraz nostalgią za pionierskimi czasami, pamięcią o walce o niepodległość, wygranych wojnach, straconych przyjaciółach, powtarzających się mgnieniach nadziei i uczucia.

Muzyka współczesna

Współczesna scena muzyczna w Izraelu jest bardzo zróżnicowana i często śmiała. Hiphopowy zespół Hadag Nahash używa na przykład muzyki by manifestować polityczny cynizm. Jednym z ich najbardziej znanych hitów jest *Szirat Hasticher* (Piosenka o naklejce) napisana wspólnie z izraelskim powieściopisarzem Davidem Grossmanem. Tekst piosenki jest zbiorem tekstów jakie można zobaczyć na naklejkach na samochodach. Przeciwnostawne slogany polityczne są zestawione ze sobą, tworząc gwałtowny, ironiczny i mocno absurdalny obraz życia w Izraelu.

Inne zespoły, takie jak projekt Idan Reichela łączą etiopski dorobek muzyczny z brzmieniami bliskowschodnimi i tutejszą muzyką liturgiczną. Zespoły Teapacks, Mashina i Knesiyat Hasachel, oraz wokaliści Ehud Banai, Shlomo Artzi a nawet Sarit Hadad, mimo że są weteranami głównego nurtu izraelskiej sceny muzycznej, zdołali utrzymać popularność.

Wiele nowych nazwisk na izraelskiej scenie popowej pojawiło się dzięki programowi telewizyjnemu Kahaw Nolad (Narodziny Gwiazdy), który jest odpo-

wiedzą na amerykański format Idola. Ninet Tayeb, Harel Moyal i Yehuda Sa'ado to tylko niektórzy spośród tych, którzy rozpoczęli swoją muzyczną karierę w tym popularnym show. Zwycięzcą w 2007 roku został Boaz Mauda, którego jemenickie korzenie da się usłyszeć w jego muzyce.

TANIEC

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI
KIBUCOWEGO
ZESPOŁU TAŃCA
WSPÓŁCZESNEGO

W życiu religijnym i społecznym Żydów, od czasów biblijnych taniec był postrzegany jako sposób wyrażania radości i smutku. Nadal jest on nieodłącznym elementem uroczystości religijnych, narodowych, wspólnotowych i rodzinnych. Taniec współczesny rozwinął się w dwóch kierunkach: W stronę tańców ludowych, które towarzyszyły pierwszym osadnikom w odbudowie ich starożytnej ojczyzny i sztuki tańca, oraz utworzenia sceny tańca artystycznego co doprowadziło do produkcji scenicznych tworzonych przez zawodowych choreografów, w których występują wyszkoleni tancerze.

Taniec jako forma sztuki został wprowadzony do kraju w latach 20. przez nauczycieli i entuzjastów przybyłych z centrów kulturalnych Europy. Po ustanowieniu państw był rozwijany na wysokim poziomie przez liczne zespoły, które reprezentowały odmienne kierunki i style. Dzisiaj ponad tuzin profesjonalnych

grup tanecznych, z których większość ma siedzibę w Tel Awiwie, występuje w rozmaitych przedstawieniach na terenie całego kraju i za granicą.

Balet Narodowy Izraela wyrósł ze studia tańca klasycznego założonego przez jego dzisiejszych dyrektorów artystycznych – Bertę Yampolsky i Hillela Markmana. Jedyny profesjonalny zespół baletu klasycznego w kraju, wystawia klasyczne, neoklasyczne i współczesne utwory z choreografią stworzoną przez Yampolsky, oraz balety z choreografią Balanchina i innych międzynarodowych choreografów,

The Kibutz Contemporary Dance Company

został założony w 1970 roku przez Yehudit Arnon, członkinię kibucu Ga'aton w Galilei, niedaleko granicy libańskiej. Arnon przekształciła grupę młodych tancerzy amatorów w jeden z czołowych zespołów tańca współczesnego, który krok po kroku zdobywa międzynarodowe uznanie. Dzisiaj z zespołem jest związany Rami Be'er, jego dyrektor artystyczny i choreograf.

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI KIBUCOWEGO ZESPOŁU
TAŃCA WSPÓŁCZESNEGO

Założony w 1964 roku przez Martha Graham oraz baronessę Batshevę Rothschild **Batsheva Dance Company**, był początkowo oparty na metodach pracy Graham, ale zawsze kładł duży nacisk na trening baletowy. Na przestrzeni czterdziestu lat, zespół stał się prawdopodobnie najbardziej znanym na świecie

ambasadorem izraelskiej kultury. Zatrudnia 65 osób – tancerzy i członków ekipy technicznej. Obecnie dyrektorem artystycznym jest Ohad Naharin, zaś Sharon Eyal głównym choreografem.

Jak wiele grup tanecznych w Izraelu, Batsheva realizuje również program edukacyjny i dalekosiężne programy, które mają na celu upowszechnić taniec wśród wszystkich warstw izraelskiego społeczeństwa. Według słów członków samego zespołu, przedstawienia Batshevy odzwierciedlają energię kraju dzięki swojemu ekspresywnemu, dynamicznemu, innowacyjnemu, emocjonalnemu i estetycznemu charakterowi.

Vertigo to odnosząca duże sukcesy grupa tańca współczesnego, którą założyła w 1992 roku para tancerzy – Noa Wertheim oraz Adi Sha'al. Dając występy na całym świecie, zdobyli kilka nagród międzynarodowych. Wiele pozycji w repertuarze to oryginalne choreografie Wertheim, jak również nowatorskie projekty taneczne innych artystów. Szkoła tańca Vertigo, założona w 1997 roku w Jerozolimie, zapewnia amatorskie i profesjonalne lekcje w zakresie klasycznego baletu, tańca współczesnego i improwizowanego.

Zespół taneczny **Inbal Pinto**, która jest zdobywającym coraz większe uznanie choreografem i kreatorem. Niegdyś członkini zespołu Batshevy, otrzymała liczne nagrody od kiedy w 1990 roku zajęła się choreografią. Współdziałając z reżyserem Avshalomem Pollackiem Pinto stworzyła wiele przedstawień mu-

zycznych, z których najbardziej znane – „Ostryga” było wielokrotnie wystawiane w kraju i poza granicami.

Krajową scenę tańca współczesnego zasilają liczne mniejsze grupy i niezależni choreografowie, których praca jest wysoko ceniona przez miłośników tańca na całym świecie. Najwybitniejszą z nich jest Yasmeeen Godder, która oprócz wielu nagród w Izraelu, w 2001 roku zdobyła w Nowym Jorku nagrodę Bessie. Jej taniec jest zbudowany w oparciu o kobiece formy, a jej spektakl „Two playful pink” był wystawiany na całym świecie. Inne wschodzące gwiazdy to między innymi Emanuel Gat i Renana Raz.

Od otwarcia w 1989 roku w Nowe Cedek – nowo odrestaurowanej dzielnicy Tel Awiwu Centrum tańca i teatru Suzanne Dellal stało się centralnym ośrodkiem inicjatyw tanecznych w kraju. Również w Tel Awiwie mieszczą się Izraelska Biblioteka Tańca oraz Izraelskie Archiwum Tańca. Służą one jako ośrodki edukacji i badań, publikują dodatkowo książki i rocznik izraelskiego tańca. Naukę tańca oferują wydziały tańca na Akademii muzyki i tańca Rubin w Jerozolimie i Tel Awiwie, studio Bat-Dor w Tel Awiwie i Beer Szewie, szkoła Thelmy Yellin w Giwatajim oraz inne liczne szkoły tańca i pracownie w całym kraju.

Wkład Izraela w edukację ruchu obejmuje stosowaną na całym świecie metodę Moshe Feldenkraisa, oraz system Eshkola-Wachmana, jeden z trzech powszechnie znanych systemów zapisu tańca i ruchu.

Taniec ludowy

Izraelskie tańce ludowe wywodzą się z połączenia żydowskich i nieżydowskich tańców tradycyjnych z wielu stron świata. Podczas gdy w innych krajach zachowanie tańców ludowych służy podtrzymaniu starych rolniczych tradycji, w Izraelu jest to stale rozwijająca się forma sztuki, ewoluująca od lat czterdziestych. Wykorzystuje źródła historyczne i współczesne, jak również odniesienia biblijne oraz stylistykę tańca nowoczesnego.

Pierwsi pionierzy przywieźli ze sobą ojczyste tańce, które zostały zaadaptowane do nowego otoczenia. Wśród nich, rumuński taniec, hora, który świetnie uosabiał nowe życie, budowane w Ziemi Izraela. Zamknięty krąg zapewniał równy status uczestników, proste kroki umożliwiały wszystkim wzięcie udziału, a złączone ramiona symbolizowały nową ideologię.

Wybuch szeroko zakrojonego entuzjazmu dla tańca, przyniósł powstanie wielu odmian tańca ludowego, które tańczy się do popularnych izraelskich pieśni. Łączą one takie motywy jak arabska debka z elementami tanecznymi północnoamerykańskiego jazzu i rytmów latynoskich, oraz typową dla krajów śródziemnomorskich rytmiką.

Tańce ludowe mogą przejawiać się zarówno poprzez indywidualne uczestnictwo jak i występy sceniczne. Zainteresowanie ogółu tańcami ludowymi doprowadziło do pojawienia się profesjonalnego zawodu animatora tanecznego. Dzięki temu tysią-

ce ludzie uczestniczy regularnie w zajęciach tanecznych jako formie rekreacji. Od 1988 roku odbywa się corocznie w Karmiel, mieście w centralnej Galilei, trzydniowy Międzynarodowy festiwal tańców ludowych. Uczestniczą w nich grupy z Izraela oraz całego świata.

Równolegle do izraelskich tańców ludowych, wpływając na nie, funkcjonują tradycyjne tańce poszczególnych grup etnicznych. Tradycje tańców etnicznych starają się przechowywać grupy specjalizujące się w tańcach Jemenu, Kurdystanu, Północnej Afryki, Indii, Gruzji, Buchary i Etiopii, oraz zespoły przedstawiające tańce arabskie, druzyjskie i czerkie-skie. Stanowi to jednocześnie dowód na spełnienie się idei „powrotu wygnanych” oraz pluralistycznej natury izraelskiego społeczeństwa.

LITERATURA

Współczesna proza hebrajska, która powstawała w Ziemi Izraela, była z początku dziełem pisarzy-imigrantów. Choć ich korzenie sięgały do świata i tradycji wschodnioeuropejskich społeczności żydowskich, w swoich pracach zajęli się przede wszystkim twórczymi osiągnięciami na Ziemi Izraela, do której przybyli, zgodnie z syjonistycznym motto „by budować i być budowanym przez nią”. Yosef Brenner (1881–1921) i Szmuel Agnon (1888–1970) którzy wprowadzili hebrajską prozę w XX wiek, przez wielu są uważani za ojców współczesnej hebrajskiej literatury.

W swoim dążeniu do uchwycenia rzeczywistości, Brenner faworyzował rabiniczne lub średniowieczne formy mówionego hebrajskiego, tworząc w ten sposób nowe idiomy i używając dramatycznej składni, by uzyskać efekt języka potocznego. Charakterystyczna w tekstach Brennera jest jego identyfikacja z ciężką fizyczną walką osadników o każdą pięć surowej i spieczoną ziemi, tak bardzo innej od ziemi europejskich krajów z których pochodzili, oraz z wcale nie łatwiejszą pracą na rzecz kształtowania tożsamości Żydów w kraju Izraela.

alfabet hebrajski

Hebrajski tydzień książki, zamienia skwery i parki w całym kraju w zatłoczone księgarnie

Agnon w swoich dziełach zdecydował się używać więcej współczesnego języka hebrajskiego. Jego znajomość tradycji żydowskiej, w połączeniu z wpływami dziewiętnastowiecznej i wczesnodwudziestowiecznej literatury, dały podstawy do tworzenia literatury pięknej opowiadającej o głównych współczesnych niepokojach duchowych. Do ulubionych tematów należy dezintegracja tradycyjnych sposobów życia, utrata wiary, oraz wynikająca z tego utrata tożsamości. Był konserwatywnym Żydem i zarazem pisarzem obdarzonym intuicją i wnikliwością w opisywaniu aspektów psychologicz-

nych. Wyrażał zrozumienie dla ciemnych i irracjonalnych stron ludzkiej psychiki oraz empatię wobec wewnętrznych wątpliwości dręczących wierzących i niewierzących Żydów.

Rzeczywistość u Agnona emanuje atmosferą tragizmu, a czasami groteski. Na większość jego twórczości wpłynęła wojna i Holokaust. Świat pobożnych Żydów został przez niego ukazany ze wszystkimi swoimi pragnieniami i napięciami. W 1966 roku Agnon otrzymał literacką nagrodę Nobla (współ z Nelly Sachs).

Rodowici pisarze, którzy zaczęli publikować w latach 40. i 50., są często określani mianem „pokolenia wojny o niepodległość”. Wprowadzili oni do swojego pisania nową mentalność i podejście kulturowe, inne od właściwego ich poprzednikom, przede wszystkim dlatego, że hebrajski był ich językiem ojczystym, a ich doświadczenie życiowe było w całości związane z Krajem Izraela. Autorzy tacy jak S.Yizhar, Mosze Szamir, Hanoch Bartow, Haim Guri, Binjamin Tammuz wahali się między indywidualizmem a zaangażowaniem w życie społeczeństwa i kraju. Prezentowali model realizmu społecznego, często w heroiczny sposób przedstawiając mieszanekę lokalnych i międzynarodowych wpływów.

We wczesnych latach 60. nowe podejścia w prozie hebrajskiej wypróbowywali młodszy, utalentowani pisarze, tacy jak A. B.Jehoszua, Amos Oz, Joram Kaniuk i Jaakow Szabtaj. Zerwali oni z ideologicznym zabarwieniem literatury i skupili się na przedstawianiu

DZIĘKI
UPRZEJMOŚCI
STUDIA
RAMI & JACKY

świata jednostki. W ciągu dwóch następujących dekad eksperymenty z nowymi formami narracji i stylami prozatorskimi (od realizmu psychologicznego, poprzez alegorię i symbolizm) stały się typowe dla współczesnej literatury. Towarzyszył temu sceptycyzm odnośnie sfery politycznej i ograniczeń społecznych.

Lata 80. i 90. ubiegłego stulecia były czasem intensywnej aktywności literackiej, znacznego wzrostu liczby wydawanych tytułów. W tym okresie kilku izraelskich pisarzy zyskało uznanie międzynarodowe – przede wszystkim Oz, Jehoszura, Kaniuk, ale również Aharon Appelfeld, David Szahar, David Grossman i Meir Shalev.

Trzy pokolenia współczesnych autorów piszących w tamtych czasach łączyła wiara w literaturę jako środek ułatwiający czytelnikom zrozumienie siebie samych w sensie indywidualnym oraz jako część środowiska w jakim żyją. Wielu, a szczególnie Oz, Grossman i Shalev, podejmowało również temat politycznych i moralnych dylematów związanych z życiem we współczesnym Izraelu.

Nowe próby uporania się z tragedią Holocaustu przyniosły sformułowanie nowych poziomów ekspresji, by odpowiedzieć na fundamentalne pytania z perspektywy czasu i specyficznego miejsca, łącząc dystans z zaangażowaniem (Appelfeld, Grossman,

Jehoszua Kenaz, Alexander i Yonat Sened, Nava Semel i inni). „Patrz pod: miłość” Grossmana, która częściowo opowiadana jest z perspektywy małego chłopca Momika, który widzi jaki wpływ wywarł Holocaust na życie jego imigranckiej rodziny, jest prawdopodobnie najbardziej znanym przykładem.

Poruszone zostały również nie podejmowane wcześniej tematy, takie jak życie w centrum arabskiej wioski (Anton Shammas, pisarz arabsko-chrześcijański, oraz Said Kaszua, izraelski arab, dziennikarz i pisarz), świat ultraortodoksyjnych Żydów, którzy z premedytacją separują się od współczesnego społeczeństwa (Jesiel Birsztajn), życie osnute wokół jerozolimskiego sądu hasydyjskiego, (Haim Be'er) oraz funkcjonowanie człowieka niewierzącego w świecie, gdzie świeckie ideologie się załamują a fundamentalizm religijny zyskuje na sile (Icchak Orpaz-Auerbach). Innym ważnym tematem, który opisują pisarze którzy sami pochodzą ze środowisk sefardyjskich, jest wyalienowanie i szukanie miejsca w społeczeństwie przez nowych imigrantów z krajów arabskich (Sami Michael, Albert Suissa, Dan Benaia Seri). Inni poświęcają uwagę uniwersalnym kwestiom demokracji i sprawiedliwości w kontekście społeczeństwa, które musi stawić czoło wyzwaniom w niemal każdej sferze życia narodowego (Icchak Ben-Ner, Kaniuk, Grossman, Oz).

Odbywające się co dwa lata
Jerozolimskie Targi Książki / Y. LOEFF

Twórczość rosnącej grupy autorek, która wysunęła się ostatnio na pierwszy plan, dotyczy nie tylko tematów ogólnych, ale traktuje też o świecie kobiet świadomych swojego miejsca w żydowskiej tradycji oraz roli w syjonistycznym przedsięwzięciu (Amalia Kahana-Karmon, Chana Bat-Szahar, Szulamit Herewen, Szulamit Lapid, Ruth Almog, Savion Liebrecht oraz Batya Gur). Lapid i Gur są, przy uznaniu krytyków w Izraelu i za granicą, autorkami pozycji z zakresu literatury detektywistycznej.

Ostatnio pojawiło się nowe pokolenie pisarzy, którzy negują centralne miejsce jakie dotychczas w literaturze zajmowało wyjątkowe izraelskie doświadczenie, i odzwierciedlają bardziej uniwersalistyczne trendy w literaturze. Często ich prace są surrealistyczne, wyobcowane, szczególnie. Niektórzy z tych autorów (Jehudit Katzir, Etgar Keret, Orly Castel-Blum, Gadi Taub, Irit Linor i Mira Magen) mają wierną rzeszę czytelników, wyznających swego rodzaju kult pisarza, dzięki czemu ich nowe książki mają zapewnione miejsca na szczycie listy bestsellerów, zarówno w kraju, jak i, w niektórych przypadkach, za granicą. W ostatnich latach Keret stał się ulubieńcem dla europejskich czytelników, zaś jego tomiki opowiadań, między innymi *Tęskniąc za Kissingerem* zdobyły wiele prestiżowych nagród literackich.

Niezależnie od kręgu literatury hebrajskiej, znacząca część poezji

i prozy publikowana jest w innych językach – arabskim, angielskim i francuskim. Od czasu przybycia ponad miliona imigrantów z dawnego Związku Sowieckiego, Izrael stał się największym ośrodkiem rosyjskojęzycznej twórczości literackiej poza terytorium Rosji.

W ostatnich latach, izraelscy wydawcy masowo wkroczyli w świat publikacji elektronicznych. Izraelskie programy, dotyczące wielu dziedzin, są sprzedawane na całym świecie.

Literatura dziecięca

Literatura dla dzieci obejmuje teksty oryginalne oraz przekłady klasycznych tekstów z wielu języków, podejmujące różnorodne tematy i style prozatorskie. Światowy trend bardziej otwartego i jednocześnie wyrafinowanego podejścia do języka i treści książek dla dzieci, znajduje odbicie w izraelskiej literaturze dziecięcej.

DZIEKI
UPRZEJMOŚCI
STUDIA
RAMI & JACKY

Przez lata wydany został znaczący zasób literatury dziecięcej dla różnych grup wiekowych. Wy różnia się on dobrze zaprojektowanymi ilustracjami i okładkami, cechuje wrażliwością w kwestiach psychologicznych, oraz ekspresyjnym i obrazowym użyciem języka. Pozwala to młodemu czytelnikowi identyfikować się z treścią w trakcie lektury.

Pobudzanie do otwartego poszukiwania odpowiedzi i zachęcanie do samodzielnego myślenia stało się głównym celem współczesnych książek dla dzieci. Chociaż kwestie istotne społecznie i narodowo są nadal obecne, są one teraz traktowane z większą szczerością i otwartością. Niektóre najnowsze książki stawiają sobie za cel walkę ze stereotypami w zróżnicowanym społeczeństwie i opisują imigrację Żydów z różnych stron świata. Inne przedstawiają historię i biografie osób, które odegrały ważną rolę w rozwoju kraju w ciągu ostatniego stulecia, zaczynając od odrodzenia życia żydowskiego w Ziemi Izraela.

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI IZRAELSKIEGO STOWARZYSZENIA WOLONTARIUSZY

Od lat 60., książki dla dzieci w znacznym stopniu opisują świat samych dzieci, pomagają ośwoić tematy takie jak śmierć, rozwód rodziców, samotne rodzicielstwo, niepełnosprawność, dorastanie, oraz walkę o swoje miejsce w rodzinie i społeczeństwie. W tym samym czasie powstało też wiele książek i historii opartych na wyobraźni, które zapewniają czystą fantazję, rozrywkę i ucieczkę do krainy marzeń.

Specyfiką Izraela są autorzy, którzy z sukcesami piszą zarówno dla dzieci jak i dla dorosłych. Wśród nich są David Grossman (*Chłopiec Żyg-Zag, Itamar chodzi po ścianach*) i Etgar Keret (*Tata ucieka z cyrkiem*). Wiele z tych dzieł rozmywa granicę pomiędzy powieściami dla dzieci i dorosłych. Izraelskie książki dla dzieci są publikowane na całym świecie w tłumaczeniach na wiele języków.

Poezja

Pisana bez przerwy od czasów biblijnych do dziś, hebrajska poezja łączy tradycje z wpływami zewnętrznymi. Poezja dawna, która porusza tematy religijne i narodowe, zawiera również wątki doświadczenia osobistego, które zdominowały współczesną poezję. Odejście od tradycyjnej ekspresji poetyckiej nastąpiło w czasach Haskali – żydowskiego oświecenia w Europie (1781–1881), kiedy starano się o pełne prawa obywatelskie dla Żydów i sekularyzację żydowskiego życia, oraz pod koniec XIX wieku, kiedy na znaczeniu zyskiwał syjonizm, ruch wzywający do odrodzenia żydowskiego życia narodowego w Ziemi Izraela. Najwięksi poeci tamtego okresu, którzy sami zdecydowali się na imigrację do Palestyny we wczesnych latach dwudziestych XX wieku to Chaim Nachman Bialik (1873–1934) i Saul Czernichowski (1875–1943).

Utwory Bialika, które oddają jego zaangażowanie w renesans narodowy Żydów, i odrzucają możliwość utrzymania się osadnictwa w Europie Wschodniej, to zarówno długie poematy epickie streszczające rozdziały historii, jak i poezja liryczna odnosząca się

do miłości i natury. Bialik, często nazywany „wieszczem narodowym” i „poetą hebrajskiego renesansu” sformułował nowy kanon poetycki, wolny od przytłaczających odniesień biblijnych, jakich używali jego poprzednicy. Kanon ten cechowała w dalszym stopniu klasyczna struktura i jasność wyrażania poprzez bogate, wyszukane ale współczesne słownictwo. Jego wierszy, z których niektóre pisane były z myślą o najmłodszych dzieciach, uczą się na pamięć kolejne pokolenia izraelskich uczniów.

Czernichowski, który tworzył poezję liryczną, jest autorem pełnych dramatyzmu poematów epickich, ballad, alegorii, mających na celu naprawę żydowskiego świata poprzez zaszczepienie poczucia dumy i godności osobistej oraz wzmocnienie świadomości piękna przyrody. Czernichowskiego charakteryzował pozytywny stosunek do rabinicznego hebrajskiego. Odróżniało to go od słownictwa używanego przez Bialika, który łączył biblijne wpływy ze współczesnym stylem mówionym. Obaj poeci, Bialik i Czernichowski, reprezentują okres przejścia od starożytnej poezji żydowskiej do współczesnego etapu rozwoju gatunku.

Abraham Szlonski, Natan Alterman, Lea Goldberg, Cwi Grinberg stali na czele następnego pokolenia poetów, którzy tworzyli w latach poprzedzających utworzenie państwa, oraz w pierwszych latach niepodległości.

Szlonski stosował potok obrazów oraz eksperymenty lingwistyczne zarówno w swojej poezji, jak i w licznych tłumaczeniach klasycznej poezji,

International Poets' Festival Jerusalem, Mishkenot Sha'ananim

Plakat
Raphiego Etgara,
za zgodą artysty

głównie z rosyjskiego. Wiele utworów Altermana było głośniejszych ze względu na swoje odniesienia polityczne, towarzyszyły one każdemu etapowi rozwoju wspólnoty żydowskiej w Erec. Charakteryzują się one bogactwem języka i wielością form poetyckich, różnorodnością tonacji i rymów, metafor i symboliki. Grinberg, tworzył wiersze przepiękne

rozpaczą i gniewem, okrutną symboliką i stylistyczną mocą, odnoszące się do tematów nacjonalistycznych i kwestii Holokaustu. Poeci tego okresu jako pierwsi wprowadzili do poezji hebrajskiej rytm mowy potocznej. Ożywili starożytne słowa i ukuli nowe, nadając antycznemu językowi nową elastyczność i koloryt.

Poezja tego okresu znajdowała się pod wpływem rosyjskiego futuryzmu i symbolizmu, oraz niemieckiego ekspresjonizmu, zachowała jednak tendencję do klasycznej struktury i melodyki uporządkowanych rymów. Obrazowała krajobrazy i widoki typowe dla krajów urodzenia poetów oraz wizje ich nowego kraju w przepelnionej patosem stylistyce. Wspomnienia „stamtąd” i chęć zapuszczenia korzeni „tutaj” wyrażała, jak pisał Lea Goldberg „ból dwóch ojczyzn”. Do wielu wierszy dopisano muzykę, dzięki czemu stały się nieodzowną częścią tradycji narodowej kraju.

Pierwszą ważną poetką piszącą po hebrajsku była Rachel Bluwstein (1890–1931) znana szeroko jako „Rachel”. Jej prace stanowią podstawę do odniesień i wyznacznik oczekiwań wobec kobiecej poezji w języku hebrajskim. Jej liryczna, zwarta, emocjonalna, oraz intelektualnie skromna i osobista stylistyka wpłynęła na większość prac jej współczesnych i późniejszych poetek, takich jak Dalia Rawikowicz i Maja Bejerano.

W połowie lat 50. wyłoniła się nowa grupa młodych poetów, dla których hebrajski był językiem

ojczystym. Na ich czele stanęli Jechuda Amichai, Natan Zach, Dan Pagis, T. Karmi i Dawid Awidan. Charakterystyczne dla ich twórczości korzystanie z niedopowiedzeń, odwrót od doświadczeń kolektywnych, swobodna obserwacja rzeczywistości i kolokwialny język, sprawiły, że wpływ poezji Puszkina i Schillera został zastąpiony współczesną poezją angielską i amerykańską. Utwory Amichai’a które są szeroko tłumaczone, znaczą ironia, użycie mowy potocznej i metafizyczne metafory. Te cechy są charakterystyczne dla poezji większości jego młodszych kolegów, którzy ogłosili koniec poezji ideologicznej i zerwali ostatecznie z tradycją zapoczątkowaną przez Altermana i Szlonskiego, tworzenia według klasycznej struktury i zadanych rymów. Wiersze Zacha wydobywają z codziennego, mówionego hebrajskiego, nowatorskie, prawie liturgiczne brzmienie i swoistą muzykę.

Dzisiejsza poezja hebrajska jest wielogłosem kilku pokoleń, gdzie znajduje się miejsce dla poetów dwudziestoletnich, obok tych w wieku średnim. Przedstawicielem tych ostatnich jest Meir Wieseltier, który tworzy bezpośrednio i slangowe strofy na przyziemne tematy, odrzucając romantyzm. W jego poezji Tel Awiw zostaje podniesiony do rangi symbolu

Kiedy otwieram oczy

Śnieg w górach/ Ponad miejscami modlitwy/ponad Jeruzolimą/ Pójdźcie Jerolimolimo/ oddajcie mi moje dziecię/Pójdźcie Betlejem/ oddajcie mi moje dziecię/ Zaklinam góry/zaklinam wiatr/ zaklinam powódź w portach/ oddajcie mi moje dziecię/l nawet ty, zgięte sitowie/ cienkie łodygi w potoku/ żyłasty krzewie pustynny,/ oddajcie mi moje dziecię/tak jak dusza powraca do ciała/ kiedy otwieram oczy.

Dalia Rawikowicz,
tłum. własne

rzeczywistości. Jair Horowitz, którego powściągliwe wersy wyrażają delikatny smutek, związany ze świadomością nieuchronności śmierci. Jona Wallach zaś używa archetypicznych i religijnych motywów, symboliki freudowskiej a czasami brutalnej sensualności, rytmicznych powtórzeń i długich ciągów skojarzeń by zaprezentować siebie w sarkastycznej tonacji, pełnej kolokwializmów. Inni godni odnotowanie współcześni poeci to Asher Reich, Arie Siwan, Ronny Somak i Mosze Dor.

Poezja najmłodszego pokolenia została naznaczona indywidualizmem i rozterkami młodych ludzi. Skłaniają się oni ku krótkim formom poetyckim, pisanym kolokwialnym językiem, bez rymów i nierytmicznym. Przykłady takich działań można znaleźć w wierszach urodzonej w Transylwanii poetki Agi Miszol. Poezja w Izraelu ma dużą i lojalną rzeszę czytelników, a tomiki poezji, z różnych okresów są sprzedawane w nakładach porównywalnych do tych w krajach zachodnich, mimo że Izrael jest krajem dużo mniej liczebnym.

SZTUKI WIZUALNE

Od początku XX wieku na rozwój kreatywny sztuk wizualnych w Izraelu miał wpływ szereg czynników – spotkanie Wschodu z Zachodem, Ziemia Izraela oraz jej rozwój, charakter miast, style w sztuce wpływające z zagranicznych ośrodków artystycznych. W malarstwie, rzeźbie, fotografii i innych formach artystycznych zróżnicowany krajobraz Izraela jest częstym bohaterem. Tarasy i grzbiety wzgórz tworzą szczególną dynamikę linii i kształtów, pagórkowaty teren Negewu, dominująca zielono-szara roślinność, czyste, jaśniejące światło dające wyraziste efekty kolorystyczne, powierzchnie dotknięte przez morze i piasek. Podsumowując, lokalne krajobrazy, problemy i polityka leżące w centrum izraelskiej sztuki zapewniają jej unikalność.

Początek zorganizowanej aktywności artystycznej w kraju datuje się na 1906 rok, kiedy profesor Borys Schatz (1867–1932) przybył z Bułgarii i założył Bezalel, akademię sztuk i rzemiosł w Jerozolimie. Była to realizacja planu przyjętego na kongresie syjonistycznym w 1905 roku, mającego na celu zachęcanie młodych utalentowanych Żydów do studiowania sztuki w Ziemi Izraela. W 1910 roku, szkoła miała 32 wydziały, 500 studentów, oraz rynek zbytu dla swoich dzieł w całym świecie żydowskim.

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI BEZALEL, AKADEMII SZTUKI I DESIGNU W JEROZOLIMIE

Oprócz malarzy i rzeźbiarzy, w życiu artystycznym kraju uczestniczą też zastępy utalentowanych rzemieślników (ceramików, złotników i jubilerów, tkaczy, kaligrafów, szklarzy, itd.). Wielu z nich specjalizuje się w wytwarzaniu współczesnych interpretacji tradycyjnych żydowskich przedmiotów obrzędowych.

Entuzjazm dla sztuki jest rozpowszechniony wśród ludzi, niezależnie od trybu życia. Izraelczycy wspierają i dopingują artystów chodząc na wystawy – zarówno retrospektywy wybranych twórców, jak i obszerne, zbiorowe pokazy w państwowych muzeach i prywatnych galeriach w całym kraju, oraz nabywając dzieła lokalnych artystów. Do zwyczajów należy też regularne odwiedzanie dzielnic artystycznych w Safed czy Jafo, oraz wioski artystów Ein Hod.

W stronę Jerozolimy. Obraz Mordechaja Ardona
MUZEUM IZRAELA, JEROZOLIMA/ ZA ZGODĄ DR. M. ARDONA

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI BEZALEL, AKADEMII
SZTUKI I DESIGNU W JEROZOLIMIE

Malarstwo

Z początku, celem kształcenia w Bezael było wykreowanie „oryginalnej sztuki żydowskiej” poprzez fuzję europejskich technik z bliskowschodnimi wpływami. Zaowocowało to malarstwem przedstawiającym sceny biblijne, romantyczne wyobrażenia przeszłości połączone były z utopijnymi wizjami przyszłości. Wizerunki czerpano ze starożytnych żydowskich wspólnot wschodnich, oraz lokalnej tradycji beduińskiej. Artyści tego okresu to

Samuel Hirszenberg (1865–1908), Maurycy Lilien (1874–1925), Abel Pann (1883–1963).

Pierwsza ważna wystawa sztuk pięknych (1921 r.), która odbyła się w Cytadeli Dawida, na starym mieście w Jerozolimie, została zdominowana przez malarzy z Bezael. Jednak wkrótce potem, anachroniczne, podejmujące wątki narodowe malarstwo z Bezael zostało poddane w wątpliwość przez młodych buntowników, artystów wywodzących się zarówno z kręgów szkoły jak i spośród nowoprzybyłych imigrantów. Rozpoczęli oni poszukiwania języka wyrazu dla tego co nazywali sztuką „hebrajską” w odróżnieniu od „żydowskiej”. Starając się na nowo zdefiniować swoją tożsamość kulturową i wyrazić swoją wizję kraju jako źródła odrodzenia narodu, wybierali na temat swoich prac rzeczywistość Bliskiego Wschodu, ze szczególnym uwzględnieniem światła, i soczystych kolorów krajobrazu, oraz wydobywali egzotykę poprzez obrazowanie

prostego życia arabsów. Na obrazach Israela Paldi, Cijony Tagger, Pinhasa Litwinowskiego, Nahuma Gutmana i Reuwena Rubina można też zobaczyć, że w większości stosowali prymitywne techniki.

Do połowy dekady większość ważniejszych artystów przeniosła się do nowego, dynamicznie rozwijającego się Tel Awiwu (zał. 1909 r.), który po dziś dzień pozostaje artystycznym centrum kraju.

Sztuka lat 30. znalazła się pod mocnym wpływem ruchów awangardowych z początku stulecia, z których najpotężniejszym był rozchodzący się z pracowni Paryża ekspresjonizm. W swoich pracach malarze tacy jak Mosze Castel, Menachem Szemi i Arie Aroch starali się pokazać emocjonalnie naładowaną, często mistyczną rzeczywistość, używając zniekształceń i deformacji. Chociaż tematem pozostawały lokalne krajobrazy i wizerunki, straciły one swoją narrację obecną jeszcze 10 lat wcześniej, zanikły też tematy orientalne i życia muzułmanów. Kolejny prąd w sztuce – niemiecki ekspresjonizm pojawił się w połowie lat 30., razem z napływem artystów imigrujących w obawie przed terrorem zdobywających władzę nazistów. Grupa ta, składająca się z Hermana Strucka, Mordechaja Arдона i Jakuba Steinhardta, razem z przybyłymi 20 lat wcześniej, urodzonymi w Niemczech Anną Ticho i Leopoldem Krakauerem, poświęciła się subiektywnemu przedstawianiu Jerozolimy i otaczających wzgórz. Artyści ci mieli znaczący wpływ na rozwój lokalnej sztuki, przede wszystkim poprzez przejście zarządzania szkołą Bezazel przez Arдона i Steinhardta. Pod ich opieką dojrzało kolejne pokolenie artystów.

Zerwanie kontaktu z Paryżem podczas drugiej wojny światowej i trauma Holokaustu spowodowały, że liczni artyści, łącznie z Mosze Kastelem, Icchakiem Danzigerem i Aharonem Kahaną rozwinęli ideologię „kananejską”, która szukała identyfikacji z pierwszymi mieszkańcami kraju, odświeżała starożytne mity i pogańskie motywy w nadziei stworzenia „nowych ludzi hebrajskich”. Wojna o niepodległość z 1948 roku sprawiła, że artyści, na przykład Naftali Bezem i Awraham Ofek rozwinęli styl militarny z jasnym przesłaniem społecznym. Jednak najważniejsza powstała w tamtym okresie grupa to „Nowe Horyzonty” stawiająca sobie za cel uwolnienie izraelskiego malarstwa od lokalnych ograniczeń i odniesień literackich, tak by stało się częścią europejskiego kręgu współczesnej sztuki. W ramach grupy rozwinęły się dwa główne prądy: Josef Zaritsky, ważna postać ruchu, skłaniał się ku nastrojowemu liryzmowi, cechującemu się pewnym realizmem, obecnością elementów lokalnego krajobrazu i chłodną tonacją. Jego styl przejęli Awigdor Stematsky i Jehezkel Streichman. Drugi trend, stylizowany abstrakcjonizm, zarówno geometryczny, jak i formalny, oparty na symbolach, jest wyraźnie widoczny w pracach urodzonego w Rumunii artysty Marcela Janco, który studiował w Paryżu i był jednym z ojców dadaizmu. Grupa „Nowe Horyzonty” nie tylko usankcjonowała sztukę abstrakcyjną w Izraelu, ale była również najbardziej wpływową siłą w sztukach wizualnych aż do początku lat 60.

Ruchy artystyczne lat 60. stanowią ogniwo pomiędzy aktywnością grupy „Nowe Horyzonty”

Granaty w Safed, Nahum Gutman
DZIĘKI UPRZEJMOŚCI MUZEUM NAHUMA GUTMANA,
ORĄZ PROF. MENACHEMA GUTMANA

a poszukiwaniem indywidualnych środków wyrazu, właściwym dla następnej dekady. Stematsky i Streichman, wykładowcy w instytucie Avni w Tel Awiwie, silnie wpłynęli na drugie pokolenie artystów, takich jak Raffi Lawi, Awiwa Uri, Uri Lifschitz i Lea Nikel. W poszukiwaniu osobistego stylu, odrzucili subtelną kreskę lirycznego abstrakcjonizmu, tworząc liczne i niejednorodne dzieła łączące ekspresyjne i figuratywne style abstrakcyjne inspirowane zagranicznymi tendencjami.

Artyści ci sformułowali w późnych latach 50. „Grupę dziesięciu”, która weszła w spór z dominującą w sztuce tamtego okresu skłonnością uniwersalistyczną i dążyła do tworzenia sztuki, która czepie inspirację z izraelskiego krajobrazu i ludzi.

W przeciwieństwie do elitarnej atmosfery europejskości, która otaczała „Nowe Horyzonty”, „Grupa dziesięciu” utożsamiała się raczej z urodzonymi w Izraelu „Sabrami” i pokoleniem kompanii szturmowych Palmach. Pod koniec lat 60. do grupy dołączyli „realiści” – Ori Reisman i Icchak Mambush.

Wpływ Arдона na szkołę Bezael, szczególnie w zakresie doboru tematów i technik, jest wyraźny w pracach Awigdora Arikha, który wykreował świat form wypełnionych treścią duchową i symboliczną. Przejawia się on również w powrocie do przedstawień figuralnych poruszających kwestie Holocaustu i tradycyjne tematy żydowskie w pracach Josela Bergnera i Samuela Baka. Radykalnie odmienny jest styl Jacoba Agama, pioniera sztuki optycznej i kinetycznej, którego prace są wystawiane w znaczących galeriach Izraela i za granicą.

Minimalistyczna konwencja sztuki w latach 70. prawie zawsze oznaczała amorficzne, czyste formy nawiązujące do lokalnego malarstwa. Prace Larry’ego Abramsona i Mosze Gerszuni, oraz kilku innych charakteryzowało zainteresowanie raczej treścią niż kwestiami formalnymi. Artyści z lat 80. i 90. tworzyli w atmosferze sprzyjającej indywidualnemu eksperymentowaniu. Ich celem było szukanie prawdziwego znaczenia i sensu „izraelskiego ducha” poprzez eksperymenty z materiałami i technikami, oraz tak różniącymi się od siebie tematami (o charakterze zarówno lokalnym, jak i uniwersalnym) jak litery hebrajskiego alfabetu czy ludzki stres i lęk. Najnowsze trendy, widoczne w pracach między innymi Pinhasa Co-

hen-Gana, Deganit Beresz, Gabi Klezmer, Cibi Gewa, Cwi Goldsteina, Davida Reeba przejawiają się walką o poszerzenie definicji izraelskiej sztuki, w kwestii tematów i materiałów. Tak rozumiana izraelska sztuka jest zarówno wyrazem rodzimej kultury, jak i dynamicznym elementem składowym sztuki zachodniej.

Rzeźba

Sztuka rzeźby rozkwitła w kraju dzięki staraniom niewielkiej grupy rzeźbiarzy pracujących na przestrzeni lat. Awraham Melnikoff (znany dzięki masywnej kamiennej statui Iwa w Tel Hai) i Zeew Ben-Zwi zapoznali Izraelczyków z kubizmem, jednak w okresie przed powstaniem państwa dominowała bardziej akademicka szkoła rzeźby reprezentowana przez Mosze Zifera, Aharona Privera i Batii Liszańskiej.

Meskin, aktor.
Rzeźba Zeewa
Ben-Zwi

Pod koniec lat 40. ideologia „kananejska” wywarła wpływ na wielu artystów, spośród których najważniejszym był Icchak Danziger. Jego posąg asyryjskiego króla Nimroda, wykonany z czerwonego piaskowca nubijskiego jest próbą syntezy bliskowschodniej tradycji rzeźbiarskiej i współczesnego postrzegania ludzkiego ciała. Z kolei formy składające się na jego rzeźbę owcy, przypominają skały pustynne, kanały wodne i namioty Beduinów. Rzeźby w latach 50., stawały się coraz bardziej abstrakcyjne również w wyniku użycia nowych materia-

łów i monumentalnej skali. Zbiegło się to w czasie z wprowadzeniem żelaza i cortenu jako materiałów rzeźbiarskich.

Potrzeba wystawienia namacalnego pomnika, tym, którzy zginęli w wojnach Izraela, zapewniła rzeźbiarzom nowe pola działania. Począwszy od lat 60. wiele świetnych pomników, z początku niefiguratywnych, znalazło swoje miejsce w przestrzeni krajobrazowej Izraela. Przykładem takich pomników jest monument morski w Achziw, zrealizowany w technologii spawanej stali przez Jehiela Szemiego. Przedstawił on nie tylko surowość natury, lecz również ludzką zdolność do przemocy i destrukcji. Innym przykładem jest „Pomnik Brygady Negewu” pod Beer Szewą, podkreślający szczególny charakter walki pustynnej.

Pod wpływem szkoły paryskiej, w szczególności ekspresjonizmu, współcześni artyści konceptualni tworzą instalacje i formy w przestrzeni przy użyciu różnego rodzaju środków i tworzyw. Mają one wyrażać ich indywidualne przemyślenia w kwestii rzeczywistości społecznej i politycznej. Kontrowersyjny zdobywca nagrody izraelskiej – Igal Tumarkin stosuje grę kształtów i symboli, by wyrazić swój sprzeciw wobec wojny w abstrakcyjnych formach geometrycznych lub zgeometryzowanych formach figuratywnych. Menasze Kadiszman sły-

Kikar Lewana – Biały skwer
w Tel Awiwie. Rzeźba Dani'ego
Karavana / ALBATROSS

nie z kolei z ciągłego powtarzania, w geometrycznej minimalistycznej konwencji, motywu owiec, które przywołać mają na myśl biblijnego barana ofiarowanego zamiast Izaaka, ale i prywatny wątek symbolizujący bezradną ofiarę.

Kilku izraelskich rzeźbiarzy, na przykładą Tumarin, Karavan, Kosso Elul i Izrael Hadany zdobyło międzynarodowe uznanie. Ich prace mogą być oglądane na całym świecie w kolekcjach publicznych i prywatnych.

Fotografia

Dzisiejsza fotografia artystyczna w Izraelu opowiada o świecie zarówno z perspektywy prywatnej – zadając pytania o życie i śmierć, sztukę i iluzję – jak i narodowej/politycznej. Charakteryzuje ją intymność i zachowanie rezerwy, wewnętrzne skupienie. Jest to reakcja na nadmiernie romantyczny, informacyjny styl zdjęć, preferowany we wcześniejszych okresach. W połowie XIX wieku, lokalna fotografia pełniła głównie funkcje usługowe, koncentrując się na uwiecznianiu miejsc świętych (głównie chrześcijańskich). Zdjęcia te służyły jako pamiątki dla pielgrzymów i turystów.

Od 1880 roku datuje się początek dokumentowania rozwoju wspólnot żydowskich w Palestynie (Ziemie Izraela). Fotografowie portretowali osadników pracujących na roli, budujących miasta i miasteczka, tworząc heroiczny mit, oparty o nowoczesną, świecką ideologię. Wychodzili w ten sposób naprzeciw oczekiwaniom swoich odbiorców, którzy

potrzebowali zdjęć dla swoich celów, na przykład na potrzeby Żydowskiego Funduszu Narodowego.

Utalentowani reporterzy, tacy jak Tom Gidal, Dawid Rubinger, Warner Braun, Borys Karmi, Zew Radowan, Dawid Harris czy Misza Bar Am, pieczołowicie dokumentowali rozwój kraju w pierwszych latach. Niektórzy z nich pracują do dziś. Jednymi z tych, którzy przekroczyli niewidzialną granicę pomiędzy fotografią rozumianą jako dokumentacja a „sztuką”, była Aliza Auerbach, która wybrała portret, Neil Folberg, Doron Horwitz i Szai Ginott, którzy skupili się na przedstawianiu natury, Dawid Darom, specjalista fotografii podwodnej, oraz Dubi Tal i Monni Haramati, ekipa specjalizująca się w aerofotografii.

W Izraelu powstało kilka ważnych miejsc w których wystawia się fotografię, czołowym jest z pewnością biennale w Mishkan Le’Omanut w Kibucu Ein Harod, oraz nowe Muzeum Fotografii w Tel Hai w północnej Galilei.

Ponieważ fotografia jako środek wyrazu artystycznego, w ostatnich latach zyskała uznanie jako pełnowartościowa forma sztuki, dzięki wsparciu galerii, kuratorów i kolekcjonerów w kraju i zagranicą pojawiło się sporo nowych fotografów

PESJ GIRSCH

DZIĘKI UPRZEJMOŚCI BEZALEL, AKADEMII SZTUKI I DESIGNU W JEROZOLIMIE

kreacyjnych. Najbardziej godny uwagi wśród nich jest Adi Nes. Urodzony w 1966 roku w Kiriat Gat w rodzinie imigrantów z Kurdystanu i Iranu został zauważony w 1990 roku dzięki „Żołnierzom”. Ta seria zdjęć stawia pytania o tożsamość narodową i męskość w homoerotycznej, ambiwalentnej i vouerystycznej stylistyce. Jego inny cykl, „Opowieści Biblijne”, wykorzystuje postaci z Biblii i rekonstruuje wydarzenia w niepokojącym, współczesnym otoczeniu (bezdomni, bieda). Pokazuje w ten sposób zmiany jakie zachodzą w izraelskim społeczeństwie, odejście od socjalistycznych wartości na rzecz kapitalistycznego i konsumpcyjnego stylu życia. Niedawna sprzedaż jednej z jego prac (Ostatnia Wieczerza) na corocznej aukcji żydowskiej i izraelskiej sztuki w Sotheby's za 264 000 USD, jest uważana za punkt zwrotny w historii międzynarodowego uznania izraelskiej sztuki.

Prace Barry'ego Frydlera składają się z dziesiątków a czasami setek zdjęć niezauważalnie potężnych, tak by tworzyły jeden obraz wyprowadzający z równowagi precyzją, czystością i perspektywą. Na wystawie z 2007 roku, „Miejsce i czas” prezentowane były najnowsze fotografie, dokumentujące warunki życia we współczesnym Izraelu: męskie spotkania w kawiarni we wschodniej Jerozolimie, pobożnych ultraortodoksyjnych Żydów (charedim) na corocznej pielgrzymce, wojskową ewakuację osadników żydowskich z Gazy. Wystawa została zorganizowana początkowo w Muzeum Sztuki Tel Awiwu a następnie przeniesiona do MoMA w Nowym Jorku, gdzie była pierwszą indywidualną wystawą izraelskiego artysty w tym muzeum.

MUZEUM

Ponad 200 muzeów w całym kraju odwiedzają każdego roku miliony gości. Duże i małe, w miastach lub kibucach, są skarbcami eksponatów i zabytków archeologicznych, etnograficznych, lokalnej historii, sztuki starożytnej i nowoczesnej, oraz rzemiosła zarówno prymitywnego jak i wyrafinowanego.

Muzeum Izraela w Jerozolimie, założone (1965 r.) jako narodowe muzeum kraju, posiada kilka działów: kolekcję Muzeum sztuk pięknych Bezalel, kolekcję judaików i etnograficzną, wystawę przedmiotów typowych dla poszczególnych wspólnot żydowskich w Diasporze, galerie sztuki, sale odtwarzające dany okres historyczny, szeroki zasób przedmiotów z Afryki, Południowej i Północnej Ameryki, Australii i Oceanii i Dalekiego Wschodu. W skrzydle archeologicznym muzeum można zobaczyć artefakty od czasów prehistorycznych do XV wieku, w ogrodzie rzeźb znajduje się ponad

DZIĘKI
UPRZEŻMOŚCI
MUZEUM IZRAELA,
JEROZOLIMA

60 prac. Szczególne miejsce w kompleksie muzeum zajmuje Sanktuarium Zwojów, w którym prezentowane są rzadkie rękopisy Biblii, w tym zwoje z Qumran. W skrzydle młodzieżowym znajdują się galerie, klasy lekcyjne i warsztaty, w których realizowane są programy edukacyjne o szerokim zasięgu. Częścią kompleksu muzeum jest również Muzeum Rockefellera we Wschodniej Jerozolimie, gdzie eksponowana jest kolekcja obiektów archeologicznych z okolicy, Centrum Sztuki Paley, prowadzące we wschodniej Jerozolimie programy dla arabskich dzieci, oraz Dom Ticho – galeria i popularna kawiarnia w stuletniej posiadłości w centrum Jerozolimy. Muzeum przygotowuje również regularnie różnorodne, imponujące wystawy czasowe, oraz organizuje wykłady, warsztaty, pokazy filmów, koncerty kameralne i lekcje muzealne.

Dla uczczenia 45 rocznicy powstania, Muzeum Izraela przeszło gruntowną przebudowę, która dwukrotnie zwiększyła jego powierzchnię wystawienniczą. Nowy układ ekspozycji zabiera zwiedzających w podróż w czasie, zaczynając od archeologii i prehistorii 1,5 miliarda lat temu, kończąc na sztuce współczesnej.

Muzeum Sztuki Tel Awiwu (zał. 1932), które w obecnym budynku znajduje się od 1971 roku składa się z głównych galerii prezentujących stałą kolekcję klasycznej i współczesnej sztuki, ze szczególnym uwzględnieniem sztuki izraelskiej, skrzydła młodzieżowego, audytorium, gdzie regularnie odbywają się recitale, koncerty kameralne, pokazy fil-

mów o sztuce, oraz sal przeznaczonych na wystawy czasowe. Pod egidą muzeum działa również Pawilon Sztuki współczesnej Heleny Rubinstein.

Miszkan LeOmanut („Dom Sztuk” zał. 1934 r.) w kibucu Ein Harod na północy kraju, pierwsze muzeum na terenach rolniczych, oraz pierwsze muzeum sztuki ruchu kibucowego, posiada ciekawą kolekcję żydowskiego malarstwa, rzeźby, oraz sztuki ludowej z całego świata, organizuje wystawy specjalne i prowadzi wiele projektów edukacyjnych i badawczych w dziedzinie sztuki.

Muzeum Hajfy (zał. w 1949 r.) mieści Muzeum Sztuki Starożytnej, które specjalizuje się w prezentacji odkryć archeologicznych dokonanych w Izraelu i basenie Morza Śródziemnego. Inną częścią składową jest Muzeum Sztuki Współczesnej (zał. 1951 r.), z eksponatami z całego świata (od połowy XVIII wieku do dziś). Pod egidą muzeum działają również Muzeum Prehistorii, Narodowe Muzeum Morskie, oraz Muzeum Sztuki Japońskiej Tikotin, mała, lecz dobrze zaprojektowana przestrzeń oferująca zarówno wystawy stałe jak i czasowe.

Muzeum Ziemi Izraela (zał. 1953 r.) w Ramat Awiw, wyczerpująca skarbnica znalezisk archeologicznych, antropologicznych i historycznych w regionie. Składa się z osobnych pawilonów poświęconych sztuce, ceramice, monetom, przedmiotom miedzianym i innym, posiada również planetarium. Sekcja „Człowiek i jego dzieła” pokazuje rekonstrukcje tradycyjnych metod pracy rzemieślników

w warsztatach tkackich, jubilerskich, garncarskich, młynach i piekarniach. Na miejscu znajduje się również teren wykopalisk archeologicznych Tell Qasile, gdzie odkryto 12 kolejnych warstw cywilizacyjnych. Pod kontrolą muzeum są również Muzeum Historii Tel Awiwu-Jafy i Sala Niepodległości, gdzie proklamowano niepodległość Państwa Izrael w 1948 roku. Oba muzea znajdują się w centrum Tel Awiwu.

Instytut Sztuki Islamskiej imienia L. A. Mayera (zał. 1974 r.) w Jerozolimie mieści obszerną stałą ekspozycję ceramiki, tkanin, wyrobów jubilerskich, przedmiotów ceremonialnych i innych, która dokumentuje tysiące lat sztuki islamskiej, od Hiszpanii po Indie. Gościnnie odbywają się tam również okazjonalne czasowe ekspozycje.

Beit Hatefutsot (Muzeum Diaspory, zał. 1978 r.) mieści się na terenie kampusu uniwersyteckiego w Tel Awiwie. Wystawa jest zbudowana przy udziale nowoczesnych technik i ekspozycji audiowizualnych, które pozwalają prześledzić historię żydowskich społeczności w Diasporze na całym świecie, poprzez wieki. W tym muzeum bez ekspozycji, sale są aranżowane tematycznie, zaś każde piętro ma przestrzeń studyjną. Muzeum regularnie organizuje czasowe wystawy na tematy żydowskie, wystawy objazdowe, które są udostępniane innym muzeom, szeroki zakres programów edukacyjnych i kulturalnych. Interesującym elementem muzeum jest chronosfera prezentująca audiowizualny przegląd żydowskiej historii. Na stronie internetowej www.bh.org.il można znaleźć porady i wskazówki

w sprawach dotyczących żydowskiego życia i dziedzictwa.

Cytadela Dawida. Muzeum historii Jerozolimy (zał. 1988 r.) mieści się w kompleksie Cytadeli, miejscu ważnym pod kątem historycznym i archeologicznym, gdzie dokonano odkryć z czasów Pierwszej Świątyni (960–586 r. p.n.e.). Część murów miasta i wieży pochodzi z czasów dynastii Hasmoneuszy (I wiek p.n.e.), zaś podstawa olbrzymiej wieży została zbudowana przez Heroda (37–4 r. p.n.e.). Muzeum prezentuje 4000 lat historii Jerozolimy, od jej powstania jako miasta kananejskiego do czasów najnowszych. Ekspozycje są podzielone według okresów historycznych. W każdej sali znajduje się „wykres czasu” z zaznaczeniem najważniejszych wydarzeń. Ekspozycje nie są przedmiotami zabytkowymi, historię miasta obrazują mapy, prezentacje wideo, hologramy, rysunki, makiety i modele. Wystawy czasowe wykorzystują piękną scenerię, by pokazać rzeźby, instalacje i inne prace nie zawsze powiązane z tematyką muzeum.

Yad Vashem, Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów Holokaustu w Jerozolimie jest poświęcony podtrzymywaniu pamięci o sześciu milionach Żydów, którzy stracili życie w czasie drugiej wojny światowej. Odnowione i powiększone w 2005 roku, składa się z nowego muzeum historii Holokaustu (w środku znajduje się hol nazwisk ofiar), muzeum sztuki Holokaustu, pawilonów ekspozycyjnych, alei Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata, archiwum, sanktuarium pamięci z nazwami

obozów zagłady umieszczonymi w podłodze, pawilonu-pomnika dzieci, oraz doliny zniszczonych społeczności. Zaprojektowane przez Mosze Safdiego muzeum ma dostarczyć zwiedzającym wszechogarniające, oddziaływujące na wszystkie zmysły doświadczenie emocjonalne i intelektualne.

ARCHEOLOGIA

Badania archeologiczne w Ziemi Izraela trwają od połowy XIX wieku, kiedy bibliści przeprowadzali pierwsze pomiary terenu w poszukiwaniu ruin miejsc wspomnianych w Biblii. Pod koniec XIX wieku i od początku XX wieku odkryto wiele pagórków (po hebrajsku *tel*), składających się z pozostałości starożytnych osad. Położono fundamenty pod naukowe prace wykopaliskowe.

Aktywność archeologów wzrosła w okresie mandatu brytyjskiego (1917–1948), oraz znacznie rozwinęła się od czasu utworzenia Państwa Izrael.

Doświadczenie zdobyte podczas wykopalisk, wpłynęło na rozwój badań stratygraficznych, oraz drobiazgowych studiów nad rozwojem form naczyń i innych przedmiotów, dzięki którym da się oznaczyć wiek warstwy i samego znaleziska. W ostatnich latach badania archeologiczne zostały rozszerzone o mniej znane aspekty kultury materialnej starożytności, takie jak sposób żywienia, choroby, ekonomię i handel. Te zdobycze współczesnej archeologii są stosowane w praktyce w dziesiątkach lokalizacji, na których co roku prowadzi się wykopaliska.

Zakres badań archeologicznych obejmuje wszystkie ślady przeszłości kraju, od prehistorii do końca panowania Ottomanów. Obfitość źródeł archeologicznych świadczy o wielu cywilizacjach, które odciśnęły swój ślad w ziemi. Wyjątkowe położenie i warunki geograficzne miały wpływ na nawet starsze

kultury: setki tysięcy lat temu obszar ten posłużył jako pomost dla grup zbieracko-łowieckich które migrowały z Afryki do Europy. Ich obozowiska i ślady osadnictwa można znaleźć wzdłuż całej doliny Jordanu, oraz w jaskiniach w paśmie Karmelu i w Galilei.

W czasach biblijnych, Ziemia była mostem pomiędzy bogatymi imperiami Żyźnego Półksiężycza: Mezopotamią (w dzisiejszym Iraku) i Egiptem. Od czasu okupacji przez Aleksandra Wielkiego, Ziemia Izraela stała się geograficznym i kulturowym łącznikiem między wschodem i zachodem.

W toku badań archeologicznych w Izraelu, dużą wagę przywiązuje się do faktu, że kraj jest domem dla spuścizny duchowej trzech wielkich religii mono-teistycznych. Wykopaliska dobitnie pokazują wspólne ogniwa historii Żydów, narracji biblijnej i Ziemi Izraela, odkrywając pozostałości dziedzictwa kulturowego Żydów w ich ziemi ojczystej. Ślady te, przez

Widok z lotu ptaka, wykopaliska w Bet Shean
ISA

stulecia zakopane w ziemi, stanowią namacalne dowody na łączność między przeszłością, teraźniejszością oraz przyszłością ludności żydowskiej w swoim kraju.

Ten nieprzerwany łańcuch historii można obserwować w wielu lokalizacjach: w biblijnych miastach Hatzor, Megiddo, Gezer, Samarii, Beer Szewie i Dan, w miastach okresu Drugiej Świątyni – Tyberiadzie, Seforis, Gamli – oraz w fortecach Masada i Herodion, gdzie Żydzi walczyli o wolność. Na pustyni judejskiej w pobliżu Morza Martwego, odkryto szczątki centrum duchowego sekty eseneńczyków, oraz zwoje z Qumran, wśród których są najwcześniejsze zachowane teksty biblijne. Z tego samego okresu pochodzą miejsca związane z życiem Jezusa – Kafarnaum i Tabdze, gdzie znaleziono również pozostałości kościołów z okresu bizantyjskiego.

Wykopaliska starożytnego Ekronu w Tel Miqne / I. SZTULMAN

Odsłonięte zostały również fragmenty wspaniałych rzymskich i bizantyjskich miast – Cezarei, Bet Szean, Baniat oraz Awdat, Haluca, Mamszit, miasta na pustyni Negew, które dobrze prosperowały w tym samym okresie. Z czasów panowania władców muzułmańskich pochodzą ślady starożytnego miasta Ramla, oraz pałac Khirbet al-mafjar (pałac Hiszama) w Jerychu. Z okresu wypraw krzyżowych zachowało się wiele ruin zamków i pozostałości miast – Akra, Cesarea, twierdza Belvoir oraz forteca Nimrod.

Posąg
Dionizosa
IAA

Jerozolima, stolica Izraela, znalazła się w centrum intensywnych prac archeologicznych, które ujawniły ślady historii trwającej 5000 lat. Na terenie Miasta Dawida odkryto mury kannańskiego miasta, oraz pozostałości budowli z czasów zjednoczonych królestw Izraela, w tym skomplikowane podziemne systemy wodno-kanalizacyjne. Z czasów Drugiej Świątyni pochodzą budynki przylegające do zachowanego fragmentu Muru Zachodniego, który stoi po dziś dzień. Tak samo datuje się również pozostałości bogatych rezydencji z Wyższego Miasta, znajdującego się w dzisiejszej dzielnicy żydowskiej Starego Miasta, które prze-

trwały zniszczeniu Jerozolimy przez Rzymian w 70 roku n.e. Wreszcie z tego okresu pochodzą setki wykutych w skałach grobów, niektóre luksusowo dekorowane, co świadczy o bogactwie zniszczonego miasta. W Jerozolimie znajduje się również wiele kościołów i budowli o charakterze religijnym z czasów bizantyjskich, z których najbardziej znany to bazylika Grobu Pańskiego. Z okresu panowania muzułmańskiego pochodzą meczety na Wzgórzu Świątynnym, oraz centrum administracyjne, którego pozostałości zostały odkopane na południe od Wzgórza. Wyprawy krzyżowe pozostawiły po sobie ślady w postaci fragmentów murów miejskich, kościołów, oraz krytych targowisk. Memelukowie

i dynastia Ottomańska zbudowali minarety, które przyozdobiły krajobraz Starego Miasta. Mury Starego Miasta oraz Cytadela przylegająca do Bramy Jafy zostały zbudowane za panowania sułtana Sulejmana Wspaniałego (1520–1566).

W Izraelu jest ponad 20 000 stanowisk archeologicznych uznanych i chronionych przez prawo. Co roku, dokonuje się odkryć dziesiątków nowych lokalizacji na terenie całego kraju, pochodzących z różnych okresów historycznych. Licencje na badania wykopaliskowe są wydawane ekipom krajowym i zagranicznym przez Israel Antiquities Authority (IAA) – urząd, któremu powierzono zadanie zachowania i ochrony zabytków starożytności. Zgodnie z prawem archeologicznym w Izraelu, każdy plac przygotowywany do budowy, musi zostać przebadany pod kątem śladów archeologicznych. W razie potrzeby prowadzone są ratownicze wykopaliska. Państwo ma również prawo własności w stosunku do znalezisk ważnych z uwagi na interes publiczny. Najważniejsze odkrycia są prezentowane w Muzeum Izraela w Jerozolimie. Znajduje się tam również Sanktuarium Zwójów, gdzie przechowywane oraz udostępniane zwiedzającym są zwroje znad Morza Martwego.

Dużo wysiłku i środków inwestowanych jest w zachowanie i odrestaurowanie starożytnych budowli, dzięki czemu wiele z nich, z różnych okresów, jest otwartych dla publiczności.

MEDIA

Bycie informowanym o wydarzeniach w Izraelu, na Bliskim Wschodzie i ogólnie na świecie, jest dla Izraelczyków ogromnie ważne. Słuchanie codziennych serwisów radiowych, oglądanie wiadomości telewizyjnych i czytanie przynajmniej jednej gazety to część codziennego rytuału większości z nich.

Przywiązanie Izraela do wolności słowa dotyczy wszystkich rodzajów komunikacji medialnej, jedynie kwestie bezpieczeństwa poddawane są cenzurze wojskowej. Ukazuje się wiele codziennych gazet w języku hebrajskim, kilka po rosyjsku i francusku, oraz dwie po angielsku – mający długą tradycję „Jerusalem Post” (wcześniej „Palestine Post”), oraz angielskojęzyczna wersja „Ha’aretz”, jednej z głównych gazet w kraju, wydawana we współpracy z „International Herald Tribune”. Na rynku jest też ponad 1000 magazynów, włączając w to tytuły skierowane do specjalistycznych grup odbiorców. Większość głównych publikacji ma swoje wydania internetowe.

Radio i Telewizja

Publiczne radio Kol Israel (Głos Izraela) przygotowuje programy w 17 językach, w ośmiu stacjach radiowych, które nadają zarówno lekką muzykę rozrywkową i popularną, wykłady akademickie, dyskusje panelowe, po muzykę klasyczną. Audycje dostosowane są do różnych grup odbiorców – od dzieci po seniorów, od nowych przybyszy po weteranów. Galei Cahal oraz Galgalac (stacja radiowe Sił

Obrońnych Izraela) nadają non-stop muzykę, wiadomości oraz programy na tematy szczególnie bliskie żołnierzom. Wielojęzyczne transmisje na falach krótkich, skierowane do słuchaczy za granicą stanowią stałe i wiarygodne źródło informacji o Izraelu, Bliskim Wschodzie i Żydach.

Początek ery telewizji w Izraelu to rok 1967. Dzisiaj dwa państwowe kanały proponują programy edukacyjne, informacyjne oraz rozrywkę w języku hebrajskim, arabskim i angielskim. Jeden kanał komercyjny, który powstał w 1994 roku jest podzielony pomiędzy trzech nadawców, a pewne godziny zagwarantowane są codziennie na programy edukacyjne. Telewizja kablowa, dostępna w większości kraju po opłaceniu comiesięcznego abonamentu, pozwala odbierać dziesiątki amerykańskich, europejskich, azjatyckich i bliskowschodnich stacji. Niezależne izraelskie kanały kablowe oferują sport, filmy dla dzieci, oraz filmy fabularne i dokumentalne z wielu dziedzin.

Kol Israel oraz państwowa telewizja funkcjonują pod kontrolą Izraelskiego Urzędu ds. Radiofonii i Telewizji (IBA), która działa na podstawie ustawy o IBA (1965 r.), zgodnie z którą nadawcy są niezależną instytucją publiczną, zobowiązaną do przedstawiania różnorodnych poglądów i perspektyw. Zarząd IBA jest wybierany przez rząd na trzyletnią kadencję, kadencja dyrektora generalnego urzędu trwa pięć lat. Państwowi nadawcy są finansowani z reklam radiowych, płatnych ogłoszeń publicznych, oraz abonamentu.

SPORT

W ciągu 60 lat od powstania państwa, sport odgrywał coraz bardziej znaczącą rolę w budowaniu pozycji kraju na arenie międzynarodowej i w rozwoju wewnętrznym. Pomimo niewielkiej liczby ludności, izraelscy sportowcy, tacy jak gwiazda tenisa Szahar Peer i piłkarz Jossi Benai zostali zauważeni i zapamiętani w świecie. Również w sportach zespołowych, Izraelczycy odnoszą sukcesy zagraniczne. Wystarczy wspomnieć drużynę koszykówki Maccabi Tel Awiw, która zdobyła w ostatniej dekadzie status jednej z najlepszych drużyn w Europie. Coraz lepsze wyniki osiągają też izraelskie reprezentacje narodowe w piłce nożnej i koszykówce.

Niezależnie od profesjonalnej rywalizacji, uprawianie sportu było zawsze ważnym hobby dla setek tysięcy Izraelczyków. Szacuje się, że połowa mieszkańców regularnie pływa, co nie dziwi, biorąc pod uwagę kilometry pięknego wybrzeża na zachodniej granicy. Wiele ciepłych miesięcy sprawia, że chętnie uprawiają sporty na świeżym powietrzu, zaś wpajane od dzieciństwa współzawodnictwo powoduje, że młodzież angażuje się w różnego rodzaju aktywności sportowe.

Koszykówka i piłka nożna

Piłka nożna o włos wyprzedza koszykówkę w rankingu najpopularniejszych sportów Izraela. Profesjonalne rozgrywki piłkarskie, z 12 drużynami w najwyższej, pierwszej lidze przyciągają zainteresowanie mediów oraz nawet 20 000 widzów na trybunach. Po blisko dekadzie na szczycie tabeli, era niczym nie zagrożonej pozycji Maccabi Hajfa wydaje się odchodzić w przeszłość. Pałeczkę lidera przejmuje Betar Jerozolima, który w maju 2007 roku wygrał mistrzostwo kraju po raz pierwszy od dziewięciu lat. Klub powtórzył sukces w kolejnym roku.

Izraelskie kluby piłkarskie rywalizują też w rozgrywkach europejskich. W ostatnich latach najlepiej radziło sobie Maccabi Hajfa, dochodząc do ćwierćfinałów Ligi Mistrzów w 2003 i 2010 roku.

Rośnie znaczenie izraelskich piłkarzy na światowych boiskach, ponad dwudziestu gra w tej chwili w europejskich klubach. Latem 2007 roku kapitan reprezentacji narodowej Yossi Banayoun przeniósł się do FC Liverpool, obrońca Tal Ben Haim przeszedł do drużyny Chelsea, a w styczniu 2008 roku Tamir Cohen dołączył do zespołu Bolton Wanderers.

W koszykówce, niekwestionowanym liderem Izraela jest drużyna Maccabi Tel Awiw, wygrywająca prawie każde kolejne mistrzostwa. Ostatnio pojawili się jednak nowi pretendenci do tytułu. W Europie Maccabi odniosło liczne sukcesy w Eurolidze, dochodząc do finałów w 2006 i 2008 roku oraz wygrywając rozgrywki w 2004 i 2005 roku.

W 2009 roku, były zawodnik Maccabi Omri Caspi, przeszedł do historii jako pierwszy Izraelczyk, który zagrał w NBA, po tym jak został wybrany w drafcie do Sacramento Kings.

Hapoel Jerozolima, również odnosi sukcesy w Europie, uczestnicząc w Pucharze ULEB (dzisiaj Uleb Eurocup), którego był triumfotorem w 2005 roku. Narodowa reprezentacja koszykówki również pracowała na pozycję drużyny, z którą trzeba się liczyć. W 2009 roku ponownie zakwalifikowała się do rozgrywanych co dwa lata mistrzostw Europy EuroBasket. W imprezie tej Izrael bierze udział od 1993 roku.

Popularna w Izraelu jest koszykówka kobiet, dwie drużyny – Elitzur Ramla i Anda Ramat Haszaron – regularnie toczą walkę o tytuł w lidze. Oba kluby uczestniczą również w europejskich rozgrywkach.

Zawodniczka Shay Doron stała się jednym z najbardziej rozpoznawalnych izraelskich sportowców na świecie, kiedy w 2007 roku podpisała kontrakt na grę w Stanach w drużynie New York Liberty w WNBA.

Tenis

W ostatnich latach, tenisiści z Izraela stali się nieodłącznym elementem każdego światowego turnieju. Szahar Peer wdarła się do pierwszej dwudziestki rankingu

WTA w 2006 roku i dobrze sobie radzi od tamtej pory na turniejach wielkoszlemowych na całym świecie. W 2008 roku dotarła do finału wielkoszlemowego Australian Open (w deblu).

Para deblowa Andy Ram i Jonathan Erlich zapewniła sobie pozycję jednej z najlepszych na świecie, wygrywając w 2008 roku Australian Open. Od 10 lat pozostają na szczycie światowego rankingu. Ram triumfował również dwukrotnie w wielkoszlemowych turniejach w grze mieszanej. W 2006 roku wygrał mikstowy Wimbledon z Rosjanką Wierą Zwonarjową, a w 2007 roku w parze z Francuzką Nathalie Dechy zwyciężył we French Open.

Pomimo, że wśród 100 najlepszych graczy singlowych według ATP nie ma żadnego Izraelczyka, reprezentacja osiągnęła imponujące wyniki w Pucharze Davisa, awansując we wrześniu 2007 roku do Grupy Światowej po raz pierwszy od 13 lat. Nastąpiło to dzięki wspaniałemu zwycięstwu nad Chile na oczach 5000 kibiców w centrum tenisowym Ramat Hasharon. Ta sama reprezentacja w 2009 roku po raz pierwszy w historii doszła do półfinałów Pucharu Davisa.

Instytut Wingate

Ważnym ogniwem w sukcesach i rozwoju izraelskiego sportu jest Instytut Kultury Fizycznej im. Orde Wingate'a, narodowe centrum sportu położone w pobliżu miasta Netania w centralnym Izraelu. W skład Instytutu wchodzi szkoła dla wybitnie uzdolnionych sportowo uczniów, oraz wydział

Spotkanie premiera Ehuda Olmerta z tenisistką Szahar Peer w gabinecie premiera w Jerozolimie

GPO /A. OHAYON

medycyny sportowej, światowy lider na tym polu. Rada ds. Wybitnych Sportowców, która decyduje o przyznawaniu stypendiów umożliwiających utalentowanym sportowcom trenowanie w pełnym wymiarze, również mieści się w Instytucie. Wielu sportowców, zarówno kobiet jak i mężczyzn, którzy osiągnęli sukcesy, zaczynało karierę w Wingate. Byli wśród nich Peer, Ram oraz Erlich.

Wydział ds. sportu Ministerstwa Nauki, Kultury i Sportu finansuje szkolenia trenerów i instruktorów w Wingate, oraz nadzoruje wszelkie aktywności sportowe w Izraelu, koordynuje działalność federacji sportowych i organizacji, oraz pomaga rozwijać programy.

Sport wśród młodzieży

Sport nie jest oczywiście zarezerwowany jedynie dla nadzwyczajnie uzdolnionych. Od początku państwowości do rozwoju kultury fizycznej przywiązuje się duże znaczenie, zachęcając młodych ludzi do angażowania się w sport. Ma to na celu promocję zarówno zdrowego stylu życia, jak i zdrowego współzawodnictwa. Co tydzień setki tysięcy młodych Izraelczyków gra, uprawia i bierze udział w rywalizacji w sportach tak różnych jak piłka nożna i koszykówka, kajakarstwo, żeglarstwo czy wspinaczka skałkowa.

Największe organizacje sportowe prowadzą sieć klubów w całym kraju, należą też do nich największe drużyny sportowe. Najbardziej znane z nich to Maccabi (zał. 1912 r.), Hapoel (1923 r.), Betar (zał.

1924 r.), Elitzur (1939 r.) oraz akademickie stowarzyszenie sportowe – ASA (1953 r.).

Szkoły i ośrodki gminne uczestniczą w lokalnych ligach i zawodach. Finały szkolnych zawodów w piłce nożnej i koszykówce są transmitowane przez ogólnokrajową telewizję.

Sport jako hobby

Izraelczycy są narodem bardzo usportowionym. W każdy weekend można zobaczyć grupy ludzi grających w koszykówkę na odkrytych boiskach w parkach w całym kraju, uprawiających jogging na ulicach miast, grających w piłkę nożną. Również plaże zapewniają świetne możliwości uprawiania sportu. Izrael ma najwyższą w przeliczeniu na jednego mieszkańca ilość osób z licencją pletwonurka (50 000). Przyciąga ich wyjątkowa podwodna fauna i flora Morza Czerwonego. Bardzo popularne są windsurfing i narciarstwo wodne. Lokalną grą plażową jest matkot, w którą gra się odbijając piłkę paletkami.

Z dala od plaż, wysoko na liście popularnych aktywności jest również bieganie długodystansowe. Tysiące ludzi uczestniczy w rocznym maratonie wokół Jeziora Galilejskiego, który ma start i metę w Tyberiadzie, na północy kraju. Wielu trenuje też triathlon oraz jazdę na rowerze. Pole golfowe w Cezarei przechodzi w tej chwili modernizację. Zimą narciarzy przyciąga góra Hermon na północy kraju. Inne rozpowszechnione sporty to tenis stołowy, boks, zapasy, podnoszenie ciężarów, judo, karate oraz system sztuki walki zwany Kraw-Magą, opra-

Yael Arad, judoczka,

Ariel Zeevi, judoka

Gal Friedman, windsurfer

cowany przez Cahal. Popularne sporty zespołowe to siatkówka i piłka ręczna, profesjonalne ligi funkcjonują w obydwu tych dziedzinach.

Olimpiady i Makabiady

Izrael był zawsze dumny ze swoich sukcesów olimpijskich, mimo że do 2004 roku nie zdobył złotego medalu. Zmieniło się to na Igrzyskach w Atenach w 2004 roku, gdy windsurfer Gal Friedman ukończył zawody w klasie mistral na pierwszym miejscu. Ariel „Arik” Zeevi zdobył na tej samej olimpiadzie brązowy medal w judo. W 2008 roku w Pekinie Szahar Zubari zdobył brąz w windsurfingu.

Wcześniej medale zdobywali Yael Arad i Oren Smadja (srebro i brąz w judo w Barcelonie w 1992 r.) oraz Michael Kalganov (brąz w kajakarstwie szybkim, Sydney, 2000 r.). Skoczek o tyczce Alex Averbukh nigdy nie był medalistą olimpijskim, ale zdobył brąz i srebro w 1999 i 2001 roku na lekkoatletycznych mistrzostwach świata, oraz złote medale na lekkoatletycznych mistrzostwach Europy w 2002 i 2006 roku.

Co cztery lata Izrael gości imprezę sportową, która jest jego własną wersją igrzysk olimpijskich – Makabiady, które od 1932 roku są miejscem spotkania tysięcy żydowskich sportowców z całego świata. Jest to jedna z siedmiu ogólnosiwiatowych imprez zatwierdzona przez Międzynarodowy Komitet Olimpijski.

Uczestnicy współzawodniczą w takich dyscyplinach jak piłka nożna, koszykówka, tenis stołowy, netball, oraz biorą udział w wyjątkowej ceremonii otwarcia na stadionie narodowym w Ramat Gan. O wielu najbardziej znanych żydowskich sportowcach świat usłyszał po raz pierwszy przy okazji Makabiad. Jednym z nich był amerykański pływak Mark Spitz, który zdobył bezprecedensowe siedem złotych medali na Olimpiadzie w 1972 roku. Innym, Lenny Krayzelburg, który zdobywał medale w pływaniu stylem grzbietowym i w sztafecie na igrzyskach w Sydney i w Atenach w 2004 roku.

Nowe sporty

Anglojęzyczni imigranci sprowadzili do kraju wiele dyscyplin sportowych. Izraelska liga baseballa zaistniała w roku 2007. Inne sporty cieszące się popularnością to krykiet i futbol amerykański. Dzięki imigrantom z Indii, Izrael jest członkiem Międzynarodowego Stowarzyszenia Krykieta (ICA). Imigranci z południowej Afryki przynieśli ze sobą tradycję rugby i gry w bule. W tej ostatniej grze, lokalna męska drużyna jest jedną z najlepszych na świecie. W lidze futbolu amerykańskiego dziesiątki drużyn rywalizują co sezon o Puchar Ziemi Świętej.

Sport niepełnosprawnych

Sukcesy niepełnosprawnych sportowców, zdobywanie medali na Olimpiadach Paraolimpijskich daje tym zawodnikom szczególną możliwość przeżycia chwili triumfu. Na paraolimpiadzie w Pekinie w 2008 roku Izrael wystawił 42 sportowców, którzy rywalizowali w łucznictwie, lekkoatletyce, koszykówce, kolarstwie, jeździectwie, wioślarstwie, żeglarstwie, strzelaniu, pływaniu, tenisie i tenisie stołowym. Drużyna wróciła z pięcioma srebrnymi medalami i jednym brązowym. Karen Leibovitz,

która jest najbardziej cenioną izraelską paraolimpijką, zdobyła na zawodach w Sydney w 2000 roku trzy złote medale w pływaniu, dwa razy była mistrzynią świata, pięć razy triumfowała na mistrzostwach Europy.

M. FREIDIN

Izraelskie stowarzyszenie sportu niepełnosprawnych (ISAD) prowadzi szereg zajęć w wielu dyscyplinach, takich jak koszykówka, tenis, siatkówka, badminton, tenis stołowy, strzelectwo, jazda konna, łucznictwo, pływanie i żeglarstwo. Treningi sportowe oferują również kluby sportowe Beit Halochem dla niepełnosprawnych weteranów armii, oraz organizacja Ilan działająca na rzecz osób niepełnosprawnych w wyniku wypadków i chorób.

MIĘDZYNARODOWA WSPÓŁPRACA I WYMIANA KULTURALNA IZRAELA

Ogólnoswiatowa wymiana w dziedzinie kultury skupia się na współpracy w kwestiach literatury, języka, sztuk pięknych, mediów i sportu. Na podstawie umów o współpracy kulturalnej, podpisanych z ponad 70 krajami, oraz nieformalnym kontaktom z wieloma innymi, prowadzone są studenckie i naukowe programy wymiany, organizowane wzajemne trasy zespołów muzycznych, teatrów, muzyków i orkiestr, gościnne wystawy sztuk. Współpraca obejmuje też udział w targach książek, festiwalach filmowych i zawodach sportowych oraz nauczanie języków i tradycji kulturalnych krajów współpracujących.

POŚRÓD NARODÓW ŚWIATA

Ameryka Północna	330
Ameryka Środkowa i Południowa, Karaiby	335
Zachodnia Europa	337
Europa Środkowa i Wschodnia oraz Euroazja	339
Afryka	341
Azja i Pacyfik	343
Bliski Wschód i Północna Afryka	345
Watykan	352
Stosunki polsko-izraelskie	354
Organizacja Narodów Zjednoczonych	361
Żydzi na świecie	364

Flagi przed
budynkiem ONZ
w Nowym Jorku
S. AZRAN

POŚRÓD NARODÓW ŚWIATA

Państwo Izrael, członek Organizacji Narodów Zjednoczonych od 1949 roku, utrzymuje stosunki z większością krajów świata. Mając w pamięci stulecia prześladowań, druzgocące doświadczenie Holokaustu oraz ciągnący się od dziesięcioleci konflikt arabsko-izraelski, polityka zagraniczna Izraela jest ukierunkowana na popieranie pokoju w regionie, przy jednoczesnym zapewnianiu bezpieczeństwa kraju oraz wspieraniu współpracy międzynarodowej.

...אדיר חפצה של ישראל לקיים יחסים תקינים עם כל המדינות,
עם ממשלותיהן ועם עמיהן... (דוד בן גוריון, תשי"ג)

**Gorącym pragnieniem Izraela jest utrzymanie dobrych
stosunków z wszystkimi krajami, ich rządami i ludami
(Dawid Ben Gurion, 1952 r.)**

AMERYKA PÓŁNOCNA

Stany Zjednoczone

W tym samym czasie, kiedy Stany Zjednoczone zaczynały rozwijać stosunki dyplomatyczne i polityczne z Izraelem, dołączyły one również do wprowadzonego przez kraje zachodnie embarga na sprzedaż broni na Bliski Wschód, wierząc że przyniesie to odczuwalne zmniejszenie napięć w regionie. Po 1952 roku dążenie administracji prezydenta Eisenhowera do zwiększenia wpływów wśród krajów arabskich, w celu zapewnienia stabilizacji na Bliskim Wschodzie, zapowiadało radykalne odejście od polityki prezydenta Trumana, który skłaniał się w większym stopniu ku Izraelowi.

Relacje pomiędzy Waszyngtonem i Jerozolimą zacieśniły się ponownie dopiero pod koniec lat 50. w związku z rozczarowaniem Amerykanów polityką egipskiego prezydenta Gamala Abdela Nassera. W czasie kadencji Kennedy'ego dotychczasowa polityka amerykańska w sprawie sprzedaży broni została zrewidowana, co zaowocowało zniesieniem embarga.

Pod koniec kadencji prezydenta Johnsona, w późnych latach 60., amerykańska polityka zagraniczna opierała się na przekonaniu o konieczności zaangażowania się w zagwarantowanie prawa Izraela do istnienia w bezpiecznych i uznanych międzynarodowo granicach. Cel ten miał zostać osiągnięty poprzez bezpośrednie negocjacje z sąsiadującymi z Izraelem państwami arabskimi.

Wierząc, że silny Izrael jest warunkiem *sine qua non* osiągnięcia pokoju w regionie, Stany Zjednoczone zdecydowały się wspierać utrzymanie technologicznej przewagi sił izraelskich nad armiami państw arabskich. Traktaty zawarte pomiędzy Izraelem i Egiptem, oraz Izraelem i Syrią, które miały zmniejszyć napięcie w regionie (1973–74 r.), porozumienia w Camp David (1978 r.) oraz izraelsko-egipski traktat pokojowy (1979 r.) podpisywane były dzięki obecności i pomocy administracji prezydenta Nixona, a następnie Cartera.

Rządy Reagana przyniosły nie tylko rozkwit stosunków bilateralnych, ale również ich sformalizowanie i skonkretyzowanie. Podpisanie memorandum o wzajemnym zrozumieniu (1981 r.) w połączeniu z wcześniejszymi zobowiązaniami stworzyło podstawy do powołania szeregu wspólnych zespołów konsultacyjnych i planujących. W rezultacie szybko osiągnięto praktyczne porozumienia w kwestiach cywilnych i wojskowych. Te ramy wzajemnej współpracy zostały następnie ujęte w szerszym memorandum (1988 r.).

Za czasów George'a Busha seniora, amerykańska administracja poparła izraelską inicjatywę pokojową (1989 r.) oraz współsponsorowała konferencję pokojową w Madrycie (1991 r.), która doprowadziła do zorganizowania rozmów pokojowych w Waszyngtonie.

Amerykańska dyplomacja za czasów prezydentury Clintona odegrała ważną rolę w bliskowschodnim

procesie pokojowym, aktywnie wspierając porozumienia między Izraelem i Palestyńczykami, rozmowy na temat traktatu pokojowego między Izraelem i Jordanią, negocjacje z Syrią. Stany Zjednoczone starały się również promować współpracę regionalną i działać na rzecz zniesienia bojkotu gospodarczego Izraela. Kontynuując politykę podtrzymywania jakościowej przewagi militarnej Izraela, USA wspierały też minimalizację zagrożeń izraelskiego bezpieczeństwa narodowego w trakcie trwania procesu pokojowego.

Administracja prezydenta George'a W. Busha podjęła kilka ważnych kroków, by wesprzeć Izrael w jego wojnie z terroryzmem, zaś Izrael podzielał plany prezydenta Busha w kwestii osiągnięcia pokoju z Palestyńczykami.

Kolejne administracje różniły się sposobem definiowania stopniowo pogłębiających się, niezmiennie przyjacielskich stosunków pomiędzy Izraelem a Stanami Zjednoczonymi. Mówiono o Izraelu w kontekście „podstawowej doktryny” amerykańskiej polityki zagranicznej, podkreślano „specjalne stosunki” pomiędzy krajami, aż po deklarację „amerykańskiego zobowiązania” wobec Izraela. Na początku lat 80. Izrael był postrzegany w Stanach jako „strategiczny atut”, zaś w 1987 roku, dzięki aktom prawnym przyjętym w poprzednim roku, zyskał status „głównego sojusznika spoza NATO”.

Poparcie jakiego Izraelowi udzielają kongresmani, jest ponadpartyjne. Wsparcie dla corocznej pomo-

cy wojskowej, procesu pokojowego i wojny Izraela z terroryzmem jest charakterystyczne dla postawy Kongresu i cementuje przyjaźń amerykańsko-izraelską. Cenne było przyjęcie uchwały (1995 r.), która uznawała zjednoczoną Jerozolimę za stolicę państwa Izrael i wzywała administrację prezydencką do przeniesienia ambasady Stanów Zjednoczonych do tego miasta. „Specjalne stosunki” dotyczą kwestii gospodarczych, politycznych, strategicznych i dyplomatycznych. Obecnie Izrael otrzymuje corocznie pomoc gospodarczą i wojskową wartą około 2,6 mld USD. Wzajemna wymiana gospodarcza została wzmocniona dzięki ustanowieniu amerykańsko-izraelskiej umowy o wolnym handlu (1985 r.).

Rośnie liczba wspólnych przedsięwzięć finansowanych przez izraelski lub amerykański przemysł. Kilka amerykańskich stanów nawiązało międzyinstanową współpracę z Izraelem w kwestiach między innymi kultury i rolnictwa.

Stany Zjednoczone z reguły stają po stronie Izraela na forum międzynarodowym, uniemożliwiając przerwania w Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz w pokrewnych instytucjach antyizraelskich rezolucji. Oba kraje współpracują w zakresie wymiany informacji wojskowych i wywiadowczych, wojny z terroryzmem i walki z handlem narkotykami. Przyjaźń międzypaństwowa cieszy się

Była Sekretarz Stanu USA Condoleezza Rice z minister spraw zagranicznych Izraela Tzipi Livni
 AMBASADA AMERYKAŃSKA W IZRAELU/
 MATTY STERN

poparciem społeczności amerykańskich Żydów oraz szerokich warstw amerykańskiego społeczeństwa.

Kanada

Kanada uznała Izrael *de jure* w 1949 roku. Od wielu lat Izrael i Kanada utrzymują pełne stosunki dyplomatyczne, oparte o wspólnotę demokratycznych wartości. Ożywiona wymiana kulturowa i naukowa wzmacnia powiązania dwustronne obu krajów. Kanadyjsko-izraelskie stosunki gospodarcze zostały zacieśnione po wejściu w życie dwustronnej umowy o Wolnym Handlu (CIFTA). Kanadyjski rząd wyraża swoje poparcie dla Izraela na arenie międzynarodowej, opowiadając się z reguły po stronie pro-izraelskiej w dyskusjach na forum ONZ.

AMERYKA ŚRODKOWA I POŁUDNIOWA, KARAIBY

Kiedy 29 Listopada 1947 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ podejmowało decyzję w sprawie powstania dwóch państw, jednego żydowskiego i jednego arabskiego, na terenie brytyjskiego mandatu w Palestynie, 13 z wtedy 20 państw latynoamerykańskich głosowało za. W latach 50. i 60. relacje z krajami regionu zostały zacieśnione, w dużym stopniu dzięki programom pomocowym. Izrael chętnie dzielił się swoimi doświadczeniami i osiągnięciami w zakresie rolnictwa, medycyny, organizacji spółdzielni i kooperatyw, rozwoju rolnego, regionalnego i społecznego. Tysiące stażystów uczestniczyło w programach nauki w Izraelu. Zmiany na arenie międzynarodowej, do jakich doszło w latach 60. i 70. doprowadziły do osłabienia poparcia, jakiego kraje te udzielały Izraelowi w toku prac ONZ i innych organizacji systemu Narodów Zjednoczonych.

Dzisiaj Izrael utrzymuje pełne stosunki dyplomatyczne z wszystkimi krajami Ameryki Południowej i Środkowej oraz Karaibów z wyjątkiem Kuby. Stosunki te znajdują odzwierciedlenie w owocnej współpracy w sferze politycznej, gospodarczej i kulturalnej. Zawartych zostało wiele dwustronnych umów o współpracy w rozmaitych dziedzinach.

Obroty handlowe rosną regularnie. Układ o wolnym handlu pomiędzy Izraelem i Meksykiem, za-

warty w 2000 roku, sprawił że wymiana handlowa zyskała nowy wymiar. Eksport między innymi artykułów chemicznych, oprogramowania, produktów rolnych, maszyn i elektroniki oraz import do Izraela głównie mięsa, ziarna zbóż, kukurydzy, cukru, kakao, kawy oraz metali stale rosną. Izraelskie banki, firmy budowlane oraz przedsiębiorstwa zajmujące się planowaniem i rozwojem rolnictwa aktywnie inwestują w regionie.

Wielu obywateli Izraela odwiedza kraje Ameryki Południowej i Środkowej, są to głównie młodzi ludzie dla których jest to pewien rytuał przejścia, związany z końcem obowiązkowej służby wojskowej.

ZACHODNIA EUROPA

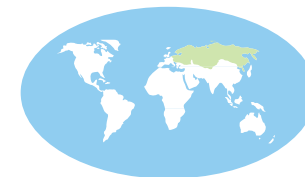
Kraje zachodniej Europy są najbardziej naturalnym partnerem handlowym Izraela. Powstanie strefy wolnego handlu (1975 r.) w stosunkach z Europejską Wspólnotą Gospodarczą przyniosło znaczące zwiększenie eksportu do Europy, oraz nawet wyraźniejszy wzrost eksportu dóbr europejskich do Izraela. Efekt wzrostu w handlu został wzmocniony poprzez nawiązanie bliskich powiązań biznesowych pomiędzy przedsiębiorcami oraz inwestorami, zakładanie spółek typu *joint ventures*. Sprzyjało też temu podjęcie wysiłków na rzecz zacieśnienia więzów ekonomicznych z krajami członkowskimi Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA). Umowa Izraela z Unią Europejską o stowarzyszeniu w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa weszła w życie w 2000 roku umożliwiając podniesienie intensywności rozmów politycznych, oraz bliższe stosunki gospodarcze. W połowie lat 90. Izrael przystąpił do ramowego programu rozwoju badawczego i technologicznego UE. W listopadzie 2007 roku, powstało forum dialogu Unia – Izrael dla biznesu, w celu wspierania i promowania współpracy sektorów prywatnych obu stron. W grudniu 2004 roku, ostatecznie przyjęty został wspólny plan działań w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa.

Premier Ehud Olmert z kanclerz Niemiec Angelą Merkel
GPO/AMOS BEN GERSHOM

Wspólnie ze Stanami Zjednoczonymi, Rosją oraz Organizacją Narodów Zjednoczonych, Unia Europejska jest członkiem „Kwartetu” który angażuje się w poszukiwania rozwiązania konfliktu arabsko-izraelskiego w procesie pokojowym.

EUROPA ŚRODKOWA I WSCHODNIA ORAZ EUROAZJA

Przemiany demokratyczne w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, przyniosły niezwłocznie odnowienie stosunków dwustronnych tych państw z Izraelem. Od tego momentu są zacieśniane, szczególnie w kwestiach gospodarczych, kulturalnych, w turystyce i jeśli chodzi o współpracę na arenie międzynarodowej. Umowy gospodarcze z tymi krajami są o tyle ważne, że większość jest jednocześnie członkami Unii Europejskiej lub stara się o pełne członkostwo.

Ponieważ przed drugą wojną światową kraje te stanowiły centrum życia żydowskiego, wspomnienie Holokaustu jest istotnym czynnikiem we wzajemnych relacjach. Kwestie z którymi trzeba się mierzyć obejmują: odzyskanie znacjonalizowanych po wojnie dóbr osób prywatnych i instytucji publicznych przez prawowitych właścicieli, lub ich spadkobierców, docenienie „Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata”, którzy ryzykowali życie by ratować Żydów pod rządami nazistów, oraz współpracę z rządami poszczególnych krajów regionu przy zwalczaniu przejawów antysemityzmu.

Stosunki Izraela z państwami Euroazji (byłego Związku Sowieckiego) nabrały rozmachu, szczególnie w sferze politycznej, gospodarczej i kulturalnej. Wizyty na szczeblu oficjalnym i nowe umowy dwu-

stronne stanowią solidne podstawy rozwoju tych relacji i wyjątkowej dynamiki powiązań handlowych i inwestycyjnych. Relacje międzypaństwowe zyskują nowy wymiar dzięki ponad milionowi obywateli byłego Związku Sowieckiego żyjących obecnie w Izraelu, którzy tworzą żywy pomost pomiędzy Izraelem a swoimi krajami pochodzenia.

Relacje z Federacją Rosyjską mają dla Izraela znaczenie strategiczne ze względu na aktywne zaangażowanie Rosji, jako członka „Kwartetu”, w działania dyplomatyczne na Bliskim Wschodzie, oraz pozycję Rosji w negocjacjach z Iranem w sprawie jego programu nuklearnego.

Izrael buduje coraz lepsze stosunki z państwami Kaukazu. Pomoc w ramach programu MASHAV w dziedzinach zdrowia publicznego, zaawansowanego rolnictwa, gospodarowania wodą i przeciwdziałania pustynnieniu, spotyka się w tych krajach z dużym zainteresowaniem. Innymi ważnymi płaszczyznami współpracy jest ochrona żydowskiego dziedzictwa w krajach euroazjatyckich, podtrzymywanie pamięci o Holokauście oraz walka z antysemityzmem.

AFRYKA

Relacje Izraela z krajami Afryki subsaharyjskiej datują się na połowę lat 50., pierwsze kontakty miały nierzadko miejsce jeszcze przed uzyskaniem niepodległości przez państwa tego regionu. W 1956 roku nawiązano kontakty dyplomatyczne z Ghaną, a następnie z kolejnymi państwami na południe od Sahary. Na początku lat 70. Izrael utrzymywał pełne stosunki dyplomatyczne z 33 państwami w regionie. Kontakty te w dużym stopniu wynikały z poczucia pokrewieństwa i podobieństwa losów jaką odczuwały kraje afrykańskie w stosunku do nowopowstałego państwa Izrael, gotowego dzielić się zdobytym doświadczeniem i służyć radą. W tym okresie nawiązano wiele korzystnych dla obu stron kontaktów gospodarczych, między innymi założono wiele spółek zagranicznych.

W wyniku wojny Jom Kippur w 1973 roku, po której nastąpił globalny kryzys naftowy większość krajów Afryki subsaharyjskiej ochłodziło swoje dyplomatyczne kontakty z Izraelem. Zdecydowały o tym dwie główne okoliczności: obietnica taniej ropy oraz pomocy finansowej ze strony państw arabskich oraz podporządkowanie się przyjętej z inicjatywy Egiptu rezolucji OJA (Organizacji Jedności Afrykańskiej) wzywającej do zamrożenia stosunków z Izraelem. Jedynie Malawi, Lesoto i Suazi utrzymały pełne stosunki dyplomatyczne z Izraelem, a kilka innych krajów zachowało ograniczone kontakty poprzez biura przy obcych ambasadach.

Mimo to współpraca na pewnym poziomie została utrzymana, studenci z Afryki uczestniczyli w szkoleniach i kursach w Izraelu, zaś izraelscy eksperci wyjeżdżali do Afryki.

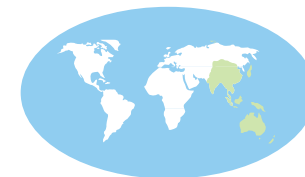
Minister spraw zagranicznych Tzipi Livni z ambasadorami państw arabskich w Izraelu/ FLASH 90

Od lat 80. kontakty dyplomatyczne z państwami Afryki subsaharyjskiej były stopniowo odnawiane. Proces ten intensyfikował się w miarę jak postępowały rozmowy pokojowe pomiędzy Izraelem i jego arabskimi sąsiadami. Do końca lat 90. oficjalne stosunki zostały na nowo ustanowione z 39 rządami państw leżących na południe od Sahary.

Izrael i kraje subsaharyjskie są dziś zaangażowane w dialog polityczny, wyrażający się wzajemnymi wizytami głów państw i ministrów w rządzie. Dynamicznie rozwija się także współpraca kulturalna i na szczepku akademickim, realizowane są różnorodne projekty dotyczące rolnictwa, pomocy medycznej, programy szkoleń zawodowych, a w razie potrzeby również pomoc humanitarna.

Izrael z zainteresowaniem przyglądał się procesowi politycznej i gospodarczej integracji w Afryce, oraz powstaniu Unii Afrykańskiej. Chęć współpracy, w imię przyjaźni i solidarności, z powstającymi w Afryce instytucjami i organizacjami była wyrażana wielokrotnie. W ten sposób otwiera się kolejny rozdział w historii szczególnych relacji Izraela z kontynentem afrykańskim.

AZJA I PACYFIK

Izrael utrzymuje stosunki dwustronne z większością państw w Azji. Rosnąca siła gospodarcza i znaczenie polityczne tych państw miały wpływ na pogłębienie związków w sferze politycznej, kulturalnej, oraz przede wszystkim gospodarczej. Współpraca technologiczna w dziedzinie badań naukowych i rozwoju, rolnictwa, rozwoju regionów wiejskich oraz edukacji odgrywa ważną rolę w zacieśnianiu kontaktów Izraela z krajami rozwijającymi się w regionie.

Stosunki izraelsko-chińskie zostały nawiązane w 1992 roku. Od tamtej pory kraje rozwijają stopniowo wzajemne kontakty. Punkty kulminacyjne stanowiły historyczna wizyta prezydenta Chin w Izraelu w 2000 roku oraz podróże trzech prezydentów Izraela do Pekinu.

Od połowy lat 80. Izrael i Japonia pogłębiają stosunki dwustronne, czego dowodem jest podpisanie kolejnych umów międzyrządowych oraz wizyty oficjalne premierów obu krajów. Japonia odgrywa znaczną rolę w wielostronnym procesie pokojowym.

Stosunki dyplomatyczne z Indiami, których początek datuje się na 1992 rok uległy zintensyfikowaniu na wszystkich polach począwszy od końca lat 90. W 2003 roku premier Izraela udał się z pierwszą w historii oficjalną wizytą do New Delhi. W roku 2000, Izrael odnowił stosunki dyplomatyczne ze Sri Lanką.

Stosunki z Południową Koreą ustanowione w 1962 roku, od kilku lat przeżywają rozkwit w każdym aspekcie. W 2007 roku odbyły się wizyty ministrów spraw zagranicznych obu krajów.

Izrael utrzymuje dobre relacje z wieloma państwami członkowskimi ASEAN. W przypadku krajów takich jak Myanmar, Tajlandia czy Filipiny, historia kontaktów dyplomatycznych sięga 50 i więcej lat wstecz. Inne związki międzypaństwowe rozwinęły się stosunkowo niedawno, po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z Mongolią, Kambodżą, Laosem. Kontakty izraelsko-wietnamskie rozwijają się intensywnie od 1993 roku, szczególnie jeśli chodzi o współpracę gospodarczą, handlową i rolniczą. Coroczne spotkania polityczne na szczeblu ministerstw spraw zagranicznych odbywają się regularnie od 2005 roku.

Nepal i Izrael mają długą wspólną historię bliskich i bardzo przyjacielskich stosunków, zapoczątkowanych na początku lat 60. Minister spraw zagranicznych Nepalu pierwszy raz odwiedził Jerozolimę w 2007 roku, ogłaszając w trakcie tej wizyty otwarcie ambasady w Tel Awiwie.

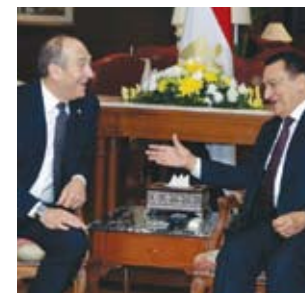
Od wielu lat Izrael ma nawiązane pełne stosunki dyplomatyczne z Australią i Nową Zelandią. Izrael dzieli się swoim doświadczeniem na wielu płaszczyznach z 12 niepodległymi państwami na wyspach Pacyfiku, z którymi ostatnio ustanowione zostały bezpośrednie kontakty.

BLISKI WSCHÓD I PÓŁNOCNA AFRYKA

Egipt

Traktat pokojowy między Izraelem i Egiptem został podpisany w 1979 roku kończąc w ten sposób trzydziestoletni okres nieprzejednanej wrogości i pięciu kosztownych wojen. Traktat poprzedziły wizyta egipskiego prezydenta Anwara Sadata w Jerozolimie (1977 r.) na zaproszenie Premiera Izraela Menachema Begin'a oraz podpisanie porozumień w Camp David (1978 r.). Porozumienia te stanowiły podstawę dla porozumień pokojowych pomiędzy Egiptem a Izraelem, oraz w stosunkach Izraela z innymi krajami ościennymi. Uznawano w nich potrzebę rozwiązania kwestii palestyńskiej, proponując pięcioletni okres przejściowej autonomii dla palestyńskich mieszkańców Judei i Samarii (Zachodni Brzeg) oraz strefy Gazy. Prezydent Sadat i premier Begin zostali wspólnie uhonorowani Pokojową Nagrodą Nobla za te osiągnięcia.

Porozumienie pokojowe zawarte między Izraelem i Egiptem składa się z kilku głównych elementów: zakończenia stanu wojny oraz aktów i gróźb użycia przemocy, ustanowienia stosunków dyplomatycznych, ekonomicznych, oraz kulturalnych, zniesienia barier w handlu i jeśli chodzi o swobodę poruszania

Premier Ehud Olmert z egipskim prezydentem Hosni Mubarakiem
GPO/MOSHE MILNER

się. Wreszcie obejmowało też wycofanie sił Izraela z półwyspu Synaj, przy zachowaniu strefy zdemilitaryzowanej i innych uzgodnień dotyczących bezpieczeństwa. Izrael zakończył wycofywanie wojsk z półwyspu zgodnie z warunkami traktatu (1982 r.) rezygnując z baz wojskowych o znaczeniu strategicznym oraz innych korzyści w zamian za pokój.

Egipt w związku z zawarciem pokoju, spotkał się początkowo z ostracyzmem wśród innych państw arabskich. Stopniowo jednak odnowiły one stosunki dyplomatyczne z Egiptem oraz ponownie otworzyły ambasady w Kairze. Siedziba główna Ligi Państw Arabskich, która w ramach reakcji została przeniesiona do Tunisu, powróciła do Kairu na początku lat 90.

Z uwagi na ponad 30 lat nieufności i wrogości, normalizacja stosunków pomiędzy Izraelem i Egiptem jest procesem długotrwałym i mozolnym. Mimo to oba kraje ustanowiły ambasady i konsulatory, regularnie odbywają się spotkania ministrów i na szczeblu wysokich urzędników.

W wyniku kolejnej fali palestyńskiego terroryzmu w sierpniu 2000 roku relacje uległy znacznemu ochłodzeniu, Egipt odwołał do kraju swojego ambasadora, który powrócił na placówkę dopiero w 2005 roku. Mimo to handel i współpraca w innych dziedzinach były kontynuowane, połączona komisja wojskowa spotyka się w dalszym ciągu regularnie. Stosunki uległy poprawie w związku z wycofaniem się Izraela ze strefy Gazy, w które zresztą Egipt wniósł swój wkład.

Jordania

Układ pokojowy pomiędzy Jordanią i Izraelem, podpisany na przejściu granicznym Akaba–Ejlat (październik, 1994 r.) poprzedziło spotkanie króla Husajna z premierem Icchakiem Rabinem, które odbyło się trzy miesiące wcześniej w Waszyngtonie. Wtedy obaj liderzy ogłosili koniec stanu wojny między swoimi krajami.

Chociaż formalnie w stanie wojny przez 46 lat, Izrael i Jordania przez cały czas utrzymywały poufne kontakty i zawierały obustronnie korzystne porozumienia.

Konferencja madrycka w 1991 roku umożliwiła jawne rozmowy dwustronne, zakończone formalnym traktatem (1994 r.), w którym oba kraje zobowiązywały się powstrzymać od aktów wrogości, zapewnić, że żadne zagrożenie dla sąsiada nie będzie miało źródła na jego terytorium. Oprócz tego zadeklarowano dążenie do zapobiegania terroryzmowi, oraz wspólne działanie dla osiągnięcia bezpieczeństwa i współpracy na Bliskim Wschodzie poprzez rezygnację z gotowości do użycia siły na rzecz środków budowy zaufania. Inne postanowienia obejmowały podział istniejących zasobów wody, swobodę przekraczania granic dla obywateli obu krajów, wysiłki na rzecz złagodzenia problemu uchodźców, oraz współpracę na rzecz rozwoju doliny rzeki Jordan.

Premier Ehud Olmert i król Jordanii Abdullah II
GPO/AMOS BEN GERSHOM

Granice międzynarodowe wytyczone w traktacie w nawiązaniu do granic z okresu brytyjskiego mandatu (1922–1948 r.) zastąpiły linię demarkacyjną z 1949 roku.

W momencie ratyfikacji traktatu pokojowego nawiązane zostały pełne stosunki dyplomatyczne. Od tego czasu kontakty między Izraelem i Jordanią stale się rozwijają.

Wprowadzenie w życie traktatu pokojowego było połączone z podpisaniem i ratyfikacją 12 dwustronnych porozumień w sferze gospodarki, nauki i kultury. Te umowy służą jako podstawy pokojowych relacji między Izraelem i Haszemidzkim Królestwem Jordanii. Najlepszym wyrazem zażyłości tych kontaktów jest ustanowienie specjalnych stref ekonomicznych (kwalifikowane strefy przemysłowe, ang. Qualifying Industrial Zones – QIZs). Umożliwiają one Jordani, dzięki pośrednictwu Izraela, eksportowanie do USA dóbr wartych ponad miliard dolarów rocznie z pominięciem wprowadzonych przez Waszyngton ograniczeń ilościowych oraz celnych. Ponadto Izrael współpracuje z Jordanią przy dwóch projektach rolnych oraz w dziedzinie zdrowia publicznego.

W kwietniu 2000 roku Izrael odwiedził król Abdullah II, który objął tron po śmierci swojego ojca, króla Husajna w marcu 1999 r.

W wyniku kolejnej fali palestyńskiego terroryzmu (sierpień 2000 r.) relacje uległy znacznemu ochłodzeniu, Jordania odwołała do kraju swojego amba-

sadora. Od tego czasu sytuacja uległa stopniowej poprawie i Jordania przywróciła ambasadora na stanowisko w 2005 roku.

W czerwcu 2003 roku król Abdullah II był gospodarzem szczytu w Akabie, w którym uczestniczyli prezydent Bush, premier Szaron oraz przewodniczący Autonomii Palestyńskiej Mahmoud Abbas. W kwietniu 2004 roku król odwiedził ówczesnego premiera Szarona w jego rezydencji na pustyni Negew.

Kraje Zatoki Perskiej

W następstwie porozumień z Oslo, kraje Zatoki Perskiej wyraziły zainteresowanie nawiązaniem stosunków z Izraelem po raz pierwszy od 1948 roku. Po wstępnych rozmowach na ten temat nastąpiła seria wizyt i rewizyt urzędników wysokiego szczebla. W maju 1996 roku Izrael otworzył biura handlowe w Omanie i Katarze. Miały one za zadanie rozwijać współpracę gospodarczą, handlową i naukową ze szczególnym uwzględnieniem takich zagadnień jak wykorzystywanie zasobów wody, turystyka i rolnictwo, przemysł chemiczny, oraz zaawansowane technologie.

W wyniku kolejnej fali palestyńskiego terroryzmu w 2000 roku relacje z krajami Zatoki Perskiej uległy ochłodzeniu. Biuro handlowe Izraela w Omanie zostało zamknięte.

Kraje Magrebu

W 1994 roku trzy arabskie kraje Północnej Afryki – Maroko, Mauretania i Tunezja – dołączyły do grona

tych państw arabskich, które wybrały drogę pokoju i zgody międzynarodowej, decydując się na nawiązanie stosunków dyplomatycznych z Izraelem.

Kontakty Izraela z Marokiem, dotychczas okazjonalne, zostały sformalizowane w momencie otwarcia w stolicy Maroka, Rabacie biura łącznikowego (listopad 1994 r.). Cztery miesiące później rząd Maroka otworzył swoje biuro w Izraelu, w ten sposób *de facto* nawiązując dwustronne stosunki dyplomatyczne.

Podczas szczytu w Barcelonie (listopad 1995 r.) Islamska Republika Mauretanii oraz Izrael zawarły w obecności ministra spraw zagranicznych Hiszpanii porozumienie o utworzeniu specjalnych sekcji w hiszpańskich ambasadach w Tel Awiwie i Nawakszut. Po inauguracji misji w Tel Awiwie (maj 1996 r.) Mauretania wyraziła pragnienie pełnej normalizacji stosunków z Izraelem.

W październiku 1999 roku Mauretania stała się trzecim krajem arabskim (po Egipcie i Jordanii), który nawiązał pełne stosunki dyplomatyczne z Izraelem.

Wypełniając plan wypracowany przez Izrael, Tunezję i Stany Zjednoczone w styczniu 1996 roku, Izrael otworzył biuro łącznikowe w Tunisie (kwiecień 1996 r.) zaś sześć tygodni później Tunezja odwzajemniła się otwierając misję w Tel Awiwie (maj 1996 r.).

Stosunki dyplomatyczne z umiarkowanymi krajami Magrebu są szczególnie ważne ze względu na rolę jaką te kraje grają w świecie arabskim, oraz ze wzglę-

du na żyjącą w Izraelu dużą populację imigrantów z krajów Afryki Północnej. Pozostali oni emocjonalnie związani z krajami, gdzie ich rodziny żyły przez wiele stuleci. Ich przywiązanie jest kapitałem który może prowadzić do głębszych relacji i przysłużyć się w praktyce procesowi pokojowemu.

W wyniku kolejnej fali palestyńskiego terroryzmu w 2000 roku Maroko i Tunezja zerwały stosunki dyplomatyczne z Izraelem. Niektóre relacje handlowe i turystyczne oraz kontakty na innych polach zostały mimo to podtrzymane.

WATYKAN

Nawiązanie pełnych oficjalnych stosunków dyplomatycznych pomiędzy Izraelem a Stolicą Apostolską (na zasadach określonych w Umowie Podstawowej podpisanej w Jerozolimie w grudniu 1993 r.) może być postrzegane jako krok o wyjątkowym znaczeniu w procesie zmiany podejścia Kościoła katolickiego do judaizmu i Żydów. Ten historyczny proces został zapoczątkowany deklaracją *Nostra Aetate*, przygotowaną w ramach Drugiego Soboru Watykańskiego w 1965 roku.

Papież Jan Paweł II przed Ścianą Płaczu w Jerozolimie
GPO/ AMOS BEN GERSHOM

W dokumencie zapisano „*wyjątkową naturę związków między Kościołem katolickim a Żydami...*” oraz zobowiązanie do „*stosownej współpracy w zwalczaniu wszelkich form antysemityzmu oraz wszystkich przejawów rasizmu i nietolerancji religijnej, promowanie wzajemnego zrozumienia pośród narodów, tolerancji wśród wspólnot, oraz szacunku dla ludzkiego życia i godności*”. Kolejnym elementem była deklaracja zaangażowania się w działania na rzecz „*pokoju i rozwiązywania sporów między państwami i między narodami, wykluczenia przemocy i terroryzmu z życia międzynarodowego*”. Dodatkowe zobowiązania dotyczyły między innymi statusu chrześcijańskich miejsc świętych, kwestii związanych ze swobodą wyznania, pielgrzymek do Ziemi Świętej.

W listopadzie 1997 roku została podpisana w Jerozolimie umowa określająca status Kościoła katolickiego i jego hierarchii wobec izraelskiego prawa. Akt ten stanowi pierwsze w historii, oficjalne – *de jure* – uznanie Kościoła katolickiego przez rząd sprawujący władzę w Ziemi Świętej.

W marcu 2000 roku papież Jan Paweł II przybył z prywatną pielgrzymką do Ziemi Świętej, w trakcie której spotkał się z prezydentem Ezerem Weizmanem oraz premierem Ehudem Barakiem. Inne punkty pielgrzymki obejmowały spotkania z naczelnymi rabinami oraz wizytę w Yad Vashem oraz przy Ścianie Płaczu. Wizyta podkreślała postęp w procesie budowania porozumienia pomiędzy judaizmem i Kościołem katolickim.

STOSUNKI POLSKO-IZRAELSKIE

Trwałe i głębokie relacje, jakie łączą obecnie Polskę i Izrael, obejmują ścisłą współpracę w sferach polityki, obronności, gospodarki, kultury i edukacji. Związki te opierają się na obopólnych interesach, wspólnych wartościach i zbliżonej ocenie sytuacji na arenie międzynarodowej, ale są także naturalną kontynuacją niemal 1000 lat wspólnej polsko-żydowskiej historii. Poniższy rozdział to spojrzenie na rozwój relacji Polski i Izraela na przestrzeni lat.

Żydowska imigracja do Ziemi Izraela

Migracja Żydów do Palestyny była jednym z wydarzeń, jakie stanęły przed Polską po zakończeniu drugiej wojny światowej. Pomimo wielkich cierpień, jakie spotkały naród żydowski w wyniku niemieckiego planu eksterminacji, brytyjskie władze mandatowe utrzymały liczbę pozwoleń wydawanych żydowskim imigrantom na niskim poziomie. Ta sytuacja stała się inspiracją do powoływania programów nielegalnej imigracji, a także stworzenia organizacji Bricha (Ucieczka). Żydowskie organizacje pomagające imigrantom były bardzo aktywne także w Polsce, ponieważ polscy Żydzi ocaleni z Holokaustu szukali sposobów na opuszczenie Europy i dostanie się do Ziemi Izraela. Pomiędzy 1944 rokiem a latem 1946 roku Polskę opuściło około 100 000 Żydów.

Latem 1946 roku w wyniku pogromu w Kielcach w relacjach polsko-żydowskich nastąpiła poważna zmiana. Duża część społeczności żydowskiej pod wpływem strachu przed wybuchem antysemityzmu zdecydowała się wyjechać z Polski. W tej sytuacji in-

tensywne działania podjęły organizacje syjonistyczne i dzięki nieoficjalnym porozumieniom z polskimi władzami duża fala żydowskich uchodźców opuściła kraj. Do końca 1946 roku emigrowało z Polski około 70 tys. Żydów.

Polityka aktywnego wspierania żydowskiej emigracji zmieniła się jesienią 1946 roku, między innymi z powodu narastających z tego powodu napięć w stosunkach z Wielką Brytanią i Czechosłowacją. W pierwszych miesiącach 1947 roku granice zamknięto i Żydzi mogli wyjechać z Polski tylko na podstawie polskiej wizej uznanej przez brytyjskie władze mandatowe.

Od 1955 roku stopniowo wzrastała zarówno liczba próśb ze strony Żydów o zezwolenie na emigrację, jak i liczba pozytywnych decyzji: w 1955 roku o paszport wystąpiło 2500 Żydów, zaś rok później ich liczba wynosiła już 19 000. Łącznie pod koniec lat 50. Polskę opuściło kolejnych 40 000 osób, z których wiele stanowili repatrianci ze Związku Sowieckiego. Jednym z głównych powodów żydowskiej emigracji był antysemityzm.

Polska wspierała żydowskie aspiracje do własnego państwa. Pierwsze oficjalne wystąpienie Edwarda Osóbki-Morawskiego, pod koniec 1945 roku, wyrażało poparcie dla koncepcji budowy niezależnego państwa żydowskiego. Premier Morawski odniósł się także do wciąż wówczas trwającej żydowskiej emigracji, deklarując, że polski rząd nie będzie stawiał przeszkód, choć ma nadzieję, że ci, którzy pozostaną, będą czuli się dobrze w Polsce.

Poparcie dla tej idei wyrażano w prasie i oficjalnych wystąpieniach (także na forum ONZ). Polskie

władze zezwoliły na szkolenie rekrutów do syjonistycznych organizacji zbrojnych, które później walczyły o niepodległość Izraela. Na przełomie 1947 i 1948 roku w Bolkowie na Dolnym Śląsku w takich ćwiczeniach wojskowych wzięło udział około 2500 Żydów.

Polska zajęła proizraelskie stanowisko w dwóch kluczowych momentach: podczas głosowania w ONZ 29 listopada 1947 roku poparła koncepcję podziału terytorium mandatowego na część żydowską i arabską, zaś po proklamowaniu niepodległości Izraela w maju 1948 roku była jednym z pierwszych krajów, które uznały nowe państwo i nawiązały z nim stosunki dyplomatyczne. Pierwsza izraelska misja dyplomatyczna trafiła do Polski 29 września 1948 roku.

Stosunki polsko-izraelskie do 1967 roku

Kraje bloku wschodniego w swojej polityce wobec Izraela uzależnione były od nastawienia ZSRR wobec państwa żydowskiego. Stopniowe pogarszanie się relacji izraelsko-sowieckich po 1951 roku spowodowało podobną zmianę w stosunkach Polski i Izraela. Wraz ze wzrostem zaangażowania Związku Sowieckiego w świecie arabskim, Polska także zaczęła rozstrzygać relacje z tymi państwami.

Najbardziej jaskrawym wyrazem tej negatywnej postawy polskich władz były wydarzenia z czerwca 1967 roku. W reakcji na wybuch wojny sześciomiesięcznej Polska zerwała stosunki dyplomatyczne z Izraelem na ponad dwadzieścia lat. Zamknięciu izraelskiej ambasady towarzyszyły incydenty, które zapoczątkowały antysemicką kampanię, jaka rozpełtała się rok później. Izraelscy dyplomaci natrafili na bariery

protokolarne, zaś Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zorganizowało na Okęciu antyizraelską demonstrację, której uczestnicy okazywali wyjeżdżającym dyplomatom jawną wrogość.

Wkrótce potem rozpoczęła się antysemicka nagonka. W marcu 1968 roku władze zaczęły nękać obywateli żydowskiego pochodzenia, naciskając na natychmiastowe opuszczenie kraju. Ocenia się, że w rezultacie z Polski wyjechało 13 000–30 000 Żydów. Tak duża fala poważnie osłabiła społeczność żydowską w Polsce. Co więcej, tematy związane z Żydami stały się czymś w rodzaju tabu, zamykając możliwość otwartej debaty na niemal dwadzieścia lat.

Przełamanie milczenia na temat kwestii polsko-żydowskich i próby ponownego nawiązania stosunków dyplomatycznych z Izraelem nastąpiły dopiero w latach 80. Oficjalne przywrócenie stosunków dyplomatycznych miało miejsce w lutym 1990 roku.

Relacje polsko-izraelskie po przywróceniu stosunków dyplomatycznych

Przełom demokratyczny w Polsce miał głęboki i różnorodny wpływ na relacje polsko-izraelskie i polsko-żydowskie, doprowadzając przede wszystkim do normalizacji stosunków między obydwojoma państwami. Odnowienie stosunków dyplomatycznych nastąpiło w lutym 1990 roku, ale już w 1986 roku w Tel Awiwie i Warszawie otwarto tak zwane przedstawicielstwa interesów. Pierwszym ambasadorem Izraela w Polsce został Mordechaj Palzur.

Już w maju 1991 roku prezydent Lech Wałęsa odwiedził Izrael. W ważnym wystąpieniu w Knesecie zarysował polską perspektywę na relacje między Po-

lakami i Żydami. Od tamtego czasu miało miejsce wiele wizyt oficjalnych delegacji i obecnie polityczne związki Polski i Izraela są na tyle ścisłe, że zdecydowano o organizowaniu co roku międzyrządowych konsultacji; pierwsze miały miejsce w lutym 2011 roku w Jerozolimie.

Ważną rolę w relacjach dwustronnych odgrywa wymiana handlowa. Od czasu wznowienia stosunków dyplomatycznych nastąpiło znaczące pogłębienie i poszerzenie zakresu współpracy gospodarczej. W 1991 roku weszło w życie kilka porozumień ułatwiających handel polsko-izraelski m.in. podpisano porozumienie o wspieraniu i obustronnej ochronie inwestycji oraz porozumienie o unikaniu podwójnego opodatkowania. W 1997 roku zawarto także istotną umowę o wolnym handlu, ułatwiającą wymianę handlową. Pozostawała ona w mocy do 2003 roku, kiedy rozwiązała ją strona polska.

Wiele izraelskich firm inwestuje w Polsce, oprócz tego Izrael eksportuje do Polski sprzęt elektroniczny, maszyny, materiały chemiczne oraz towary medyczne. Łączna wysokość eksportu wyniosła w 2009 roku 202 mln USD. Z drugiej strony Polska sprzedaje w Izraelu towary o wartości 170 mln USD (w 2009 roku), głównie maszyny i pojazdy oraz produkty oparte na surowcach naturalnych.

Od wczesnych lat 90. ożywił się ruch turystyczny między obydwooma krajami. W 1991 roku narodowi przewoźnicy otworzyli regularne połączenia lotnicze między Warszawą i Tel Awiwem. Od tego momentu liczba Polaków odwiedzających Izrael i Izraelczyków przylatujących do Polski systematycznie wzrastała. Według danych izraelskiego Centralnego

Urzędu Statystycznego w 2010 roku Izrael odwiedziło ponad 128 000 Polaków, co plasuje Polskę na szóstym miejscu spośród państw europejskich. Ruch turystyczny w przeciwnym kierunku także rośnie. Według polskiego Ministerstwa Sportu i Turystyki w 2009 roku do Polski przyjechało ponad 75 000 Izraelczyków.

Podczas wizyty prezydenta Wałęsy w 1991 roku podpisano porozumienia dotyczące wymiany młodzieżowej oraz współpracy kulturalnej, naukowej i edukacyjnej. Choć wymiana młodzieży była wówczas utrudniona, współpraca naukowa i kulturalna rozwijała się błyskawicznie od samego początku. Umowa wprowadzała rządowe wsparcie dla tłumaczenia i wydawania książek, wizyt artystów i współpracy naukowców. Ważnym elementem była współpraca muzeów, zwłaszcza związana ze wspólną historią Polaków i Żydów oraz Holokaustem.

Wymiana kulturalna między obydwooma krajami znacząco wzmocniła się w nowym millenium. W 2000 roku otwarto Instytut Polski w Tel Awiwie. Kolejne lata przynosiły coraz więcej wspólnych projektów w dziedzinie literatury, muzyki, teatru, tańca i filmu. Szczytowym punktem tej współpracy był Rok Polski w Izraelu, odbywający się od kwietnia 2008 roku do czerwca 2009 roku. Podczas 140 wydarzeń z różnych dziedzin twórczości z polską kulturą zapoznano się ponad 180 000 widzów. Jednocześnie izraelscy twórcy prezentowali się w Polsce podczas 100 różnych imprez, w tym na największych festiwalach. Mimo formalnego zakończenia Roku Polskiego, wiele projektów zaowocowało dalszą współpracą artystów i instytucji z obydwo państw.

Premierzy Donald Tusk i Benjamin Netaniahu podczas spotkania w Warszawie w styczniu 2010 r.

FOT. GRZEGORZ ROGIŃSKI (CIR)

Prezydent RP Lech Kaczyński i Szymon Peres podczas oficjalnej wizyty. Warszawa, kwiecień 2008 r.

FOT. WWW.PREZYDENT.PL

Izrael i Polska robią wiele, aby rozwinąć nie tylko współpracę polityczną, ale także budować relacje między obywatelami obydwu państw. Realizowany jest bogaty program spotkań młodzieży. Co roku tysiące izraelskich uczniów szkół średnich przyjeżdża do Polski na wycieczki edukacyjne śladami miejsc związanych z Holocaustem. Dodatkowo program tych wycieczek obejmuje zapoznanie się z Polską współczesną i dziejami Żydów w tym kraju. Wiele wycieczek wprowadza także do swojego programu spotkania z polskimi uczniami. Do roku 2010 spotkało się w ten sposób już 15 000 młodych Polaków i Izraelczyków. Izrael nie prowadzi tak dużego programu spotkań młodzieży z żadnym innym państwem. W maju 2009 roku podpisano porozumienie w sprawie wymiany młodzieżowej, aby jeszcze wzmocnić te relacje i ułatwić wyjazdy polskich wycieczek do Izraela.

ORGANIZACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Państwo Izrael zostało przyjęte do Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) jako 59. członek 11 maja 1949 roku. Od tego czasu Izrael uczestniczył w licznych operacjach ONZ, oraz starał się wspierać organizacje systemu ONZ zajmujące się zdrowiem, pracą, żywnością oraz rolnictwem, edukacją i nauką. Izrael odgrywa ważną rolę w pracach organizacji działających pod auspicjami ONZ, które zajmują się tak różnymi kwestiami jak lotnictwo cywilne, imigracja, telekomunikacji czy meteorologia, handel po status kobiet.

Światowa Organizacja Syjonistyczna została założona na pierwszym kongresie syjonistycznym (1897 r.) w celu ułatwienia powrotu Żydów do ojczyzny przodków, Ziemi Izraela. Organizacja miała też działać na rzecz odrodzenia żydowskiego życia narodowego w kraju. Podstawowy cel Światowej Organizacji Syjonistycznej został osiągnięty w 1948 roku wraz z ustanowieniem uznawanego międzynarodowo państwa żydowskiego – Państwa Izrael. Od tego czasu Światowa Organizacja Syjonistyczna funkcjonuje jako łączce między Izraelem a Żydami w Diasporze. Promuje działania, które podkreślają jedność Żydów na całym świecie oraz centralną rolę jaką odgrywa Izrael w życiu żydowskim. Ułatwia imigrację, opiekuje się programami edukacyjnymi w gminach żydowskich na całym świecie oraz broni praw Żydów, gdziekolwiek żyją.

Wybierany demokratycznie Światowy Kongres Syjonistyczny, najwyższe ciało Światowej Organizacji Syjonistycznej, zbiera się co 4–5 lat w Jerozolimie.

Przez 50 lat Izrael nie przynależał do żadnej grupy regionalnej ONZ. W kwietniu 2000 roku został tymczasowo przyjęty do grupy regionalnej Europy Zachodniej (WEOG) do czasu aż będzie mógł przystąpić do Grupy Azjatyckiej. Od tego momentu przedstawiciele Izraela mogą wybierać i być wybierani do władz najważniejszych instytucji ONZ. Dzięki przynależności do WEOG przedstawiciel Izraela został wybrany na wiceprzewodniczącego 60. Generalnego Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Niektóre rezolucje ONZ miały kluczowe znaczenie dla Izraela. Należą do nich rezolucje Rady Bezpieczeństwa nr 242 (22 listopada 1967 r.) oraz nr 338 (22 października 1973 r.), które stworzyły ramy dla rozwiązania konfliktu arabsko-izraelskiego.

Przez lata, Organizacja Narodów Zjednoczonych aktywnie działała na rzecz zaprzestania użycia przemocy w stosunkach Izraela i arabskich krajów ościennych, wyznaczając mediatorów, patronując kolejnym rozejmom i zawieszeniom broni oraz rozlokując w regionie siły pokojowe ONZ.

Przez wiele lat Organizacja Narodów Zjednoczonych była traktowana jako pole walki w kampanii politycznej przeciwko Izraelowi. 21 państw arabskich, dzięki pomocy ze strony krajów muzułmańskich oraz sojuszników z ruchu państw niezaangażowanych ustanowiły „automatyczną większość”, gwarantującą przyjmowanie antyizraelskich rezolucji podczas obrad Zgromadzenia Ogólnego.

Izraelskie starania przedstawienia żydowskiej perspektywy na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ przyniosły efekt w postaci zwołania specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego z okazji 60. rocznicy wyzwolenia nazistowskich obozów zagłady w Europie. W rezultacie przyjęcie rezolucji Zgromadzenia Ogólnego zostało włączone w doroczne obchody Dnia Pamięci o Holokauście.

ŻYDZI NA ŚWIECIE

Od momentu pierwszego wygnania (w 586 r. p.n.e.) i w konsekwencji rozproszenia narodu żydowskiego po świecie, pomiędzy Żydami mieszkającymi w Ziemi Izraela i tymi, którzy żyją poza nią wytworzyła się wyjątkowa, żywa więź. Choć rozdzieleni przez wieki ogromnymi odległościami, Żydzi pozostali jednym narodem, związani wspólną historią, religią i ojczyzną, a także zbiorowym oddaniem idei fizycznego i duchowego przetrwania narodu. Utworzenie państwa Izrael w 1948 roku było spełnieniem żywionego od dwóch tysięcy lat marzenia o powrocie do ziemi przodków, by tam odnowić życie narodowe i odzyskać suwerenność.

Ostatnie wyliczenia oceniają liczbę Żydów na świecie na ponad 13 milionów, z czego 41% mieszka w Izraelu. Wszyscy Żydzi dzielą pewien zakres

Obecnie **Agencja Żydowska dla Izraela (Sochnut)** działa na rzecz rozwoju kontaktów między Państwem Izrael a Żydami na całym świecie. Powołana przez Światową Organizację Syjonistyczną (1929 r.), by zapewnić reprezentację społeczności żydowskiej w Ziemi Izraela wobec brytyjskich władz mandatowych, rządów obcych państw i organizacji międzynarodowych. Po uzyskaniu niepodległości przez Izrael, niektóre zadania zostały delegowane na Sochnut oraz Światową organizację syjonistyczną. Należały do nich imigracja, absorpcja nowych imigrantów, osiedla rolnicze, zapewnienie imigrantom mieszkań, edukacja oraz praca z młodzieżą i rewitalizacja miast. W ostatnich latach wiele z tych zadań przejął rząd.

historii, idei i zainteresowań, są uczestnikami toczącego się dialogu, dotyczącego szerokiego wachlarza tematów.

Żydzi na świecie, uznając centralne miejsce Izraela w żydowskim życiu, uczestniczą w budowaniu państwa poprzez społeczne, polityczne i finansowe wsparcie, a także osiedlając się w Izraelu i dodając swe umiejętności i kulturowe korzenie do tamtejszej mozaiki. Długą tradycję pomocy wzajemnej wśród Żydów ucieleśnia złożona sieć organizacji, dbających o różne żydowsko-izraelskie interesy.

Izrael ze swojej strony stale dba o wzmacnianie społeczności żydowskich i więzi z nimi – pomagając potrzebującym, promując związane z Izraelem wydarzenia, organizując kursy hebrajskiego, stwarzając możliwości inwestycyjne i zachęcając zarówno pojedyncze osoby, jak i całe grupy do odwiedzania kraju.

Izrael przywiązuje także dużą wagę do bezpieczeństwa żydowskich społeczności na całym świecie. W odpowiedzi na niedawne nasilenie oznak antysemityzmu Izrael we współpracy z organizacjami żydowskimi oraz rządami państw europejskich, USA i innych krajów podjął walkę z rasizmem, zwłaszcza antysemityzmem.

Projekt graficzny:
GJ-studio Grażyna Janecka

Zdjęcie na okładce:
Maciej Janecki

Zdjęcia:
str. 5, 67, 93, 147 – Maciej Janecki
str. 123 – www.goisrael.com
str. 245 – Tomasz Wasiak

Wydawnictwo JEDEN ŚWIAT
Warszawa, 2011
www.jeden.swiat.pl

Statystyki:
Central Bureau of Statistics (o ile nie podano inaczej)